

**Мамаюсупов Маккамбай Шеранович
Аттокурова Анаркан Джалиловна**

Математикалык багыттагы «Ноокат» билимканасынын

**ЛЕТОПИСИ
(1989-2010-жылдар)**

**Билимкана – кечээ,
бүгүн,
эртең**

**Ноокат, Кара-Таш
2010-жыл**

Аттокурова Анаркан Джалиловна
Математикалык багыттагы «Ноокат» билимканасынын
ЛЕТОПИСИ
(1989-2010-жылдар)
Илимий-педагогикалык жыйнак

УДК 37.0
ББК 74.00
А 92

Математикалык багыттагы «Ноокат»
билимканасынын летописи
Ош мамлекеттик университетинин
математиканы жана информатиканы
окутуунун методикасы кафедрасынын
26-апрель, 2010- ж. № 10- токтому менен
илимий – педагогикалык жыйнак
катарында басмага сунушталган.

Аттокурова А. Дж.

А92 Математикалык багыттагы «Ноокат» билимканасынын летописи: Илимий-
педагогикалык жыйнак. – Ош: 2010. – 161 б.

ISBN 978-9967-22-736-2

Жыйнак педагогикалык адистиктерде окуган студенттерге, мектеп мугалимдерине
жана ата-энелерге арналып, мектептерде окуу-тарбия иштерин уюштуруу проблемаларын
чечүүгө жардамчы болмокчу.

Жыйнакта окутуунун традициялуу эмес усулдарын колдонуу үчүн окуучуларды, ата-
энелерди, мектеп мугалимдерин психологиялык жактан даярдоо жолдоруна карата
көптөгөн сунуштар берилген.

А 4301000000-10

УДК 37.0
ББК 74.00

ISBN 978-9967-22-736-2

Аттокурова А.Дж., 2010

МАЗМУНУ

1. «Ноокат» билимканасында таланттуу балдарды окутуу тажрыйбасынан алынган пикирлер----- бет.
2. Билимкананы өнүктүрүү боюнча илимий жетекчинин ойлору бет.
3. Илимий жетекчи жөнүндө эки ооз сөз----- бет.
4. Китепканачы А.Матибаева топтогон материалдар----- бет.
5. Билимкана мугалимдеринин илимий изилдөөлөрү----- бет.
6. «Ноокат» билимканасынын иш-тажрыйбалары жөнүндө жазылган китептер жана газеталык материалдар----- бет.

Түзүүчүдөн

«Ноокат» билимканасы ачылгандан бери 20 жыл өтүп, эгемендик жылдарындагы базар экономикасы шарттарында мектеп билим берүүсүн уюштуруунун жаңы үлгүсү катарында тааныла алды. Коомчулуктун, изилдөөчүлөрдүн, журналисттердин кызыгууларынын улам билимкана жөнүндө баштапкы жана кийинки маалыматтарды топтоштуруп тааныштыруу максатында «билимкана» сөзүнүн автору, билимкана-лицейинин илимий жетекчиси, окумуштуу, коомдук ишмер Мамаюсупов Омурзак Шерановичке кайрылып, анын кол жазмаларын летописин экинчи бөлүгүн жазууда толугу менен колдондук.

Летописин биринчи бөлүгүндө билимкананын 20 жылдык ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктарына кыскача анализдер берилип, жүргүзүлгөн илимий-педагогикалык изилдөөлөрдүн айрым бүтүмдөрү, илим изилдөөчүлөрдүн пикирлери чагылдырылган.

Экинчи бөлүктө билимкананын калыптануу, өнүгүү этаптарында жана азыркы учурда окутуу-тарбиялоо процессинде колдонулган илимий-педагогикалык ыкмалар, коюлган максаттар жана күтүлгөн ийгиликтердин чектери, мугалимдерге сунуш кылынган ар түрдүү долбоорлор, «билимкана» идеясынын Кыргызстанга таралышы менен жалпы элдик билим берүү агымына кошкон салымы белгиленген.

Летописин үчүнчү бөлүгүндө «Ноокат» билимканасы идеясынын пайда болуу зарылчылыгына тарыхый саресеп салынып, анын автору жана илимий жетекчиси О.Ш.Мамаюсуповдун ишмердүүлүгү чагылдырылган.

Летописин төртүнчү бөлүгү айылдык агартуучу, билимкананын китепканачысы Матибаева Адалат Абановна тарабынан топтоштурулган архивдик материалдарга таянылып түзүлүп, ар бир окуу жылындагы окуучулардын саны, олимпиаданын жыйынтыктары, бүтүрүүчүлөрдүн жогорку окуу жайларга кабыл алынышы, мугалимдер коллективинин жана медалисттердин сандык көрсөткүчтөрү сыяктуу статистикалык маалыматтарды камтыйт.

Бешинчи бөлүктө болсо билимкана жөнүндө жазылган прессадагы ойлор, билимканадагы маектер, айрым окумуштуулардын, мугалимдердин иш-тажрыйбалары боюнча илимий изилдөөлөрү топтоштурулган.

Жыйырма жыл аралыгында Ош мамлекеттик университетинин окумуштуу-педагогдору тарабынан кылдат көзөмөл жүргүзүлүп, натыйжалары илимий баяндамалар, китептер, диссертациялар катарында жарыяланган «Билимкана» жөнүндөгү кереметтердин баарын летописке киргизүү мүмкүнчүлүгүнө ээ боло албадык.

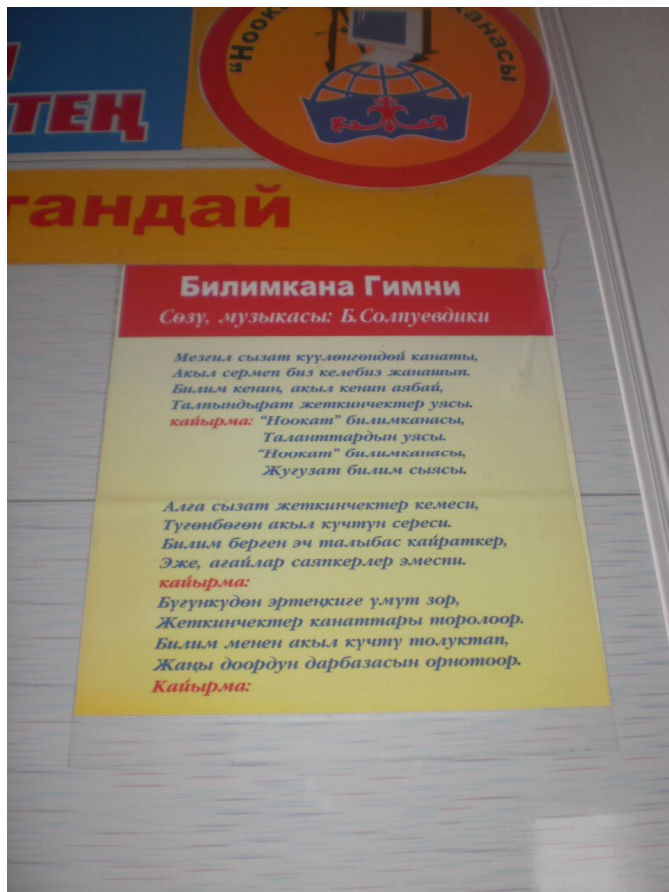
Убагында И.Абдразаков, М.Жангарачева, Т.Айткеева, Э.Каптагаев сыяктуу мамлекетибиздин жооптуу кызматкерлеринин билимканага келип, көңүл бурганынан улам Кыргызстандын тунгуч президенти А.Акаев «Ноокат» билимканасы менен таанышып, окуучуларына ыраазы болуп, келечегинен үмүт артып ак батасын берген эле. Мезгил өтүп, коом өзгөргөнү менен жакшы тилектердин булагы соолубай агымын уланта береринин далили болгон билимкана жөнүндө айтылуучу сөздөр али алдыда. Ошондуктан «Билимкана» летописине кызыгуучулардан, аны толуктоо максатын көздөгөн бүтүрүүчүлөрдөн ой-пикирлерди, сунуштарды күтөбүз.

Сиздерди терең урматтоо менен: летописи түзүүчү
п.и.к., доцент Аттокурова А. Дж.

Дареги: Ош областынын Ноокат районундагы
Кара-Таш айылында жайгашкан «Ноокат» билимканасы

1-БӨЛҮК

«Ноокат» билимканасында таланттуу балдарды окутуу тажрыйбасынан алынган пикирлер

Коммунистик доордо ар бир окуучунун кабыл алуусу, таланты, окуу жөндөмдүүлүктөрү бирдей деп айтылып, аларды коммунизмди куруучу мыкты адис кылып тарбиялоо милдети советтик педагогиканын эрежелери менен иштеген мектеп мугалимдерине тапшырылган эле. Окуучулардын акыл жөндөмдүүлүктөрүн мындай формалдуу теңдештирүү коммунистик идеологиянын негизги принциптеринин бири болгон, анткени идеалдуу коммунизмдик коомду куруу кыялын ишке ашырууга багытталган саясаттын таянуу чекити болуп коммунизмде жашоочу элдин бардык жактан бирдей болушу эсептелген.

Ошондой болсо да, илим жана техника жаатында дүнүйөлүк конкуренцияда жеңилип калбоо үчүн өзгөчө таланттуу балдардын атайын мектептери ачылып, ага региондордон тандалган окуучулар жана партия элитасынын балдары окушкан. Мындай мектептер СССРдин чоң илимий борборлорунун, престиждүү жогорку окуу жайлардын алдында түзүлүп эркин окутуу ыкмасы тандалып алынган. Ал үчүн мектептин илимий кеңеши түзүлүп ал тарабынан окутуу программасы даярдалган. Илимий кеңешке атактуу окумуштуулар мүчө болушуп, өздөрүнүн билим алуу жолунда эффективдүү деп эсептешкен окуу материалдарын программага киргизишкен. Таланттуу балдардын мектептеринде негизги демилге окуучуларга берилип, мугалимдер алардын суроолоруна жооп берген, билим муктаждыктарын канааттандырып туруучу жардамчыларга айланган. Мындай усул педагогикада окутуунун интерактивдүү усулу катары белгилүү.

Советтик мезгилде менчик мектептер болбогондуктан, ал эми ар бир мектепке каралган бюджет жогору жактан чечилгенине байланыштуу таланттуу балдардын мектептери негизинен Россиянын аймагында гана болуп, союздук республикаларда дээрлик болгон эмес. Ошондуктан таланттуу деп эсептелген балдардын көпчүлүгү орус улутундагы балдар

болуп, башка улуттун балдары таланты жок, мажүрөө катары эсептелген. Биздин Орто Азия чөлкөмүндө алгачкылардан болуп ачылган Алма-Ата шаарындагы математикалык мектептин бүтүрүүчүлөрү мындай ойлорду четке кагып, казак элин дүнүйөлүк аренага алып чыккан жаңы улуттук интеллигенциясын түзө алды. Өткөн кылымдын 80-жылдары Алма-Атадагы математикалык мектептин бүтүрүүчү класстары толугу менен СССРдин айрым престиждүү жогорку окуу жайларынын академиялык группаларынын студенттери жана отличниктери болушуп СССРдин илим, саясат чөйрөсүндө өздөрүн тааныта алышты. Кыска убакытта Алма-Ата мектеби Новосибирск шаарындагы Академгородокто жайгашкан академик М.А.Лаврентьев атындагы математикалык мектеп менен тең тайлашкан мектепке айланганына күбө болдук.

Кыргызстандын шартында мындай мектептерди ачуу демилгеси физика-математика илимдерин доктору, Кыргыз ИАсынын мүчө-корреспонденти Боташев Азрет-Алий Ильясевич тарабынан көтөрүлүп, аны ишке ашыруу милдети Кыргыз ИАсынын ага илимий кызматкери Ө.Ш.Мамаюсуповко жүктөлөт. СССР ИАсынын Сибирь бөлүмүндө аспирант кезинде Ыраакы чыгыштан Уралга чейинки аймактарда мектептер арасында математика боюнча бүткүл союздук олимпиадаларда жюри мүчөсү, кээде жетекчиси болуп катышып, таланттуу балдар менен иштөө тажрыйбасына ээ болгон О.Ш.Мамаюсупов Фрунзе шаарында «Малая Академия» долбоорунун чегинде эркин окутуу системасында иш жүргүзүүчү математикалык мектеп ачуу маселесин көтөрөт. Бирок КП БКда каражат маселеси Москвадан чечилет, экинчиден тийиштүү имарат да жок, андай мектепти Ошко ачышың мүмкүн деп жолго салышат. Оштон «Ноокатка бар, жергиликтүү бюджеттен бир нерсе кылышар»-деген кеңеш алып, 1989-жылы «Жайкы математикалык» мектепке алгачкы окуучулар тандалат. «Ноокат» билимканасында ошол кездеги союздук масштабдагы эң алдыңкы окутуу тажрыйбалары колдонулуп, СССР ИАсынын академиги М.М.Лаврентьевдин, мүчө-корреспонденти В.Г.Романовдун, Өзбек ИАсынын академиги С.Х.Сраждиновдун, КР УИАнын академиги М.И.Иманалиевдин, мүчө-корреспонденти И.Б.Бекбоевдин, профессор А.Мамытовдун баалуу кеңештери эске алынат. А.И.Боташевдин жетекчилиги менен мектептин илимий кеңеши түзүлүп, окутуунун интерактивдүү усулуна негизделген эркин окутуу системасы иштелип чыгат. Убагында бул система И.Раззаковдун башкаруу мезгилинде уюштурулган №5-мектепте колдонулуп биринчи кыргыз интеллигенциясынын агымын пайда кылган болуучу.

Окууга ынтызар, жаңы ачылыштарга умтулган, Кыргызстандын чегинен чыгып сырткы дүйнөдөгү турмушка аралашуу менен элибизди таанытууну эңсеген таланттуу окуучуларга өзгөчө мамиле жасоо зарыл эле. Аларды бөлүп окутуу менен таланттуу балдардын бири-бирин колдоо жана атаандашуу жагдайын түзүү кандай натыйжаларды берээрин «Ноокат» билимканасынын мисалында байкап көрдүк.

«Ноокат» билимканасына 7-классты бүтүрүүчү окуучулар сынак аркылуу кабыл алынат. Сынак билимкана ачылган күндөн эле эки этаптан туруп, биринчи этап 20-май күнү өткөрүлүп ата-энелер катышкан атайын комиссия тарабынан баа берилип угузулат. Бул сынактан өткөндөргө үч айлык үй-тапшырмалары берилип, экинчи сынак 20-август күнгө белгиленет. Биринчи сынакта жакшы балл алганы менен үй тапшырмаларын аткарбагандыгы үчүн экинчи сынактан өтпөй калган окуучулар да кездешет. Сынак бир гана математика боюнча өткөрүлүп башка багыттагы суроолор аңгемелешүү мезгилинде гана талкууланышы мүмкүн.

1989-1995- жылдары 18 окуучу тандалып алынып, 3-4 окуучу кандидат катары кабыл алынчу, анткени алар түрдүү себептер менен окуудан кетишкен окуучулардын ордун толуктап турушмак. Каалоочулардын саны улам өсүп олтургандыктан, ата-энелердин суранычы менен райондук элге билим берүү бөлүмү кошумча бир класс ачууга уруксат берген.

Сырттан келип окугандар жатаканага, орун жетпегендер жергиликтүү окуучулардын үйлөрүнө жайгашып, бош убактыларында кадимки айыл турмуш-тиричиликтери менен алектенип, айыл турмушун таануу тапшырмаларын аткарышат. Мындан сырткары аларга өз алдынча күнүмдүк, жумалык, айлык иштөө жана окуу графиктерин иштеп чыгуу милдеттендирилип, мугалимдер тарабынан көзөмөл жүргүзүлөт. Ар бир окуучуга күнүнө өз алдынча ондон математикалык эсептерди чыгаруу милдети коюлат, айрым учурларда мурдагы эсептерди кайра иштөөгө да уруксат берилет.

Билимкананын китепканасында окуучулардын кошумча даярдануулары үчүн математика боюнча жетишерлик адабияттар топтолгон, китепкананы илимий-популярдуу адабияттар менен камсыз кылууну уюштуруу милдетин илимий жетекчи Мамаюсупов Өмүрзак колуна алган. Билимкананын ардактуу мүчөлүгүнө кабыл алынган, Токтогул районунда төрөлүп Бишкек шаарында жашоочу Абдесов Орозбек 2000 даанадан ашык ар кандай тилдеги китептерди берсе, Оштон жана Бишкектен айрым авторлор өз китептерин белек катары тартуулашып китепкананы Манастан баштап дүнүйөлүк классиктердин китептери топтолгон бай фондго айлантышкан.

Билимкананын окутуу системасындагы негизги айырмачылык окуучулардын өздөрүнүн демилгелүү аракеттерин биринчи орунга коюуда турат. Керектүү математикалык китептердин көпчүлүгү орус, англис тилдеринде болгондуктан, окуучулар бул тилдерди үйрөнүүгө жана таза сүйлөөгө аракет кылышат. Мындан сырткары күндөлүк сабактардагы тапшырмалардан сырткары ар бири жогоруда айтылган 10 эсепти тандашып чыгарышат. 8-класстын окуучуларына 10 эсепти 1-7-класстардын материалдарынан тандоого сунуш берилет. Алгачкы жылдары 10 эсептик тапшырмалар атайын дептерлерге жазылып, эки-үч айда илимий жетекчи же математика мугалими тарабынан үзгүлтүксүз текшерилип турган. Ошентип ар бир окуучу жылына 3650, ал эми төрт жылдан кийин бүтөөрдө 14600 өзү каалаган эсептерди чыгаруу менен чыгармачылык изилдөө сапаттарына ээ

болуу багытындагы аракетте болушат. Айрым окуучулар 10 эсептен сырткары өздөрүнө англис, орус тилдери боюнча кошумча күнүмдүк сөз жаттоо эреже-нормаларын киргизишсе, айрымдары көркөм-өнөр же спорт тармактары боюнча өздүк тапшырмаларды аткарышат. Азыркы учурда өздүк тапшырмалардын аткарылышы мугалимдер тарабынан эмес, жогорку класстын окуучуларынын шефтик жардамдары аркылуу көзөмөлдөнөт. Мисалы, 8-класстын окуучулары 9-класстын окуучуларына, 9-класс болсо 10-класска, 10-класс 11-класска жооптуу болуп бекитилип, 11-класстар өз ара бири-бирин текшерип бүткөн соң гана, математика мугалимине көз жүгүртүп чыгууга беришет. Бул өздүк тапшырмалардын тандалуу жана аткарылуу сапаты окуучулар арасында кеңири талкууланып, кайсы окуучунун билим деңгээли кандай экендиги, лидердик сапаттары мугалимдер тарабынан эмес, окуучулардын өздөрүнүн пикирлери боюнча аныкталат. Ошондуктан өздүк тапшырмаларга атайын баа коюлуп, журналдарга белгиленбейт.

«Окуучулар баа үчүн эмес, билим алуу үчүн окууга тийиш»- деген принцип билимкананын негизги аксиомасы катарында кабыл алынган. Айрым окуучулар өздүк тапшырмаларды аткаруунун жүрүшүндө бүтүндөй класстын окуу программаларын толук өздөштүрүп, кийинки класска аттап өтүшкөн учурлар да аз эмес. Анткени окуучуларга кийинки сабактын темасы айтылып, алар өз алдынча даярданып келишет да өз билимдерин мугалимдин түшүндүргөнү менен салыштырып бышыкташат. Айрым учурларда мугалимдер менен окуучулардын сабактардагы талаш-тартыштары алдыңкы устат мугалимдердин кийлигишүүсү менен чечилет. Ошентип мугалимдерди окуучулар өз билбегендерин сурап үйрөнүүчү устат катарында кабыл алып, аларды өздөрүнө эң керектүү жардамчы жана таянган адамы деп эсептешет. Натыйжада мугалим окуучуларды тажатуучу, коркутуучу жазалагыч адамдан ага эң жакын адамга айланып, окуучунун пикириндеги урмат-сыйга татыктуу инсандардын бири болуп чыга келет. Өз жоопкерчилигин сезген мугалим да, өтүлүүчү сабактын ийгиликтүү болушу үчүн кошумча адабияттарды колдонуу менен кылдат даярданып, мугалимдик сапатын сактоого жана өстүрүүгө мажбур болот.

Окуучулардын мындай өжөр изденүү темпине туруштук бере албаган мугалимдер да кездешип, ишин таштап кеткен учурлар болгон. Бирок мындай окутуу системасынын жүрүшүндө окуучулардын изденүү темпинин кысымы алдында кандай мугалим болсо да акырындык менен такшалып олтуруп, алдыңкы чыгармачылык менен иштеген мугалимдерге айланаарын тажрыйбадан көрдүк. Ошондуктан билимканалар үчүн атайын күчтүү мугалимдерди издөө зарылчылыгын биринчи орундагы маселе деп эсептөөгө негиз жок, анткени көпчүлүк мугалимдер өз учурунда алдыңкы мектеп бүтүрүүчүлөрү болушкандыктан, 1-2 жылдык иштөө тажрыйбаларынан соң окуучулардын талаптарын канааттандырган деңгээлге жетише алышат.

Билимкананын окуучулары ар башка айылдардан топтолушкандыктан алардын арасында атаандаштык сезими күч алат. Бул атаандаштыкты көрө

албастык, ич күүдүлүк сезимдерине өстүрүп жеткирбөө үчүн билимканачыларга өздөрүн бир команда же чогуу ийгиликке жетүүчү бүтүн күч катарында түшүнүү сезими калыптандырылган. Аларга келечек карьерасында бири-бирине муктаж болоору, чогуу аракеттенүүнүн натыйжасында гана Кыргыз элинин өсүп өнүгүүсүнө пайдасы тийген илимпоз, ишкер же саясатчы боло алаары түшүндүрүлгөн. Ошентип бир билимканачынын ийгилиги баарынын ийгилиги катарында кабыл алынып, ага ич күүдүлүк эмес сыймыктануу сезими менен мамиле кылышат, анткени ал ийгилик ар бир билимканачынын келечек максатынын аткарылышын жакындатат деп бекем ишенишет.

Билимканада окуучулардын жаш курактары өспүрүм мезгилине туура келгендиктен, жакшы тамактануу маселеси мамлекеттик каржылоого кошумча ата-энелердин ыктыярдуу жардамы менен чечилген. Өз балдарынын талыкпай билим алуу аракеттерине кубанган ата-энелер да бир командадай балдарынын тамак-ашына каралашып, бош убактыларында билимканадан кетпей балдарынын тамактануу учурларын көзөмөлдөп турушат.

Илимий жетекчиликтин көзөмөлүндө турган дагы бир орчундуу маселе-билимканачылардын Кара-Таш айылынын социалдык маселелерин чечүүгө жардам берүү милдети. Билимканачылар айыл калкын өз ара бөлүп алышып, айылдын социалдык картасын түзүшкөн. Кары-картаңдарга, жардамга муктаж үй-бүлөлөргө материалдык болбосо да моралдык жана эмгек күчтөрү менен жардам берүү графиктери түзүлүп, айына бир жолу алардан сөзсүз барып кабар алуу адатка айланган. Билимканачыларды социалдык маселелерди чечүүгө катыштыруу менен алардын эл алдындагы жоопкерчилигин жогорулатып, эл кызматын аткаруу үчүн тарбияланып жатамын деген сезим калыптандырылган. Мындан сырткары бүткүл дүнүйөлүк социалдык жана башка проблемаларга токтолуп, аларды чечүү жолдору боюнча изилдөө долбоорлорун түзүү жана Интернет баракчаларында талкуулоо менен бул долбоорлорду кошо аткаруучу пикирлеш партнерлорду, спонсорлорду издөө багытындагы тапшырмалар коюлган. Ошентип ар бир билимканачыда жалгыз эле кыргыз элинин эмес, бүтүндөй жер шарында жашоочу 7 миллиард элдин жүгүн кошо тартууга дарамети жеткен инсан болуу ишеними пайда болгон.

Биликанын кайсы окуучусу менен сүйлөшсөң да, ал өзүн келечек коомго керек адам экендигине бекем ишенээрин байкайсың. Кичинекей Кыргызстандын оорун колдон алып аны илим-билимдүү, алдыңкы өнүккөн өлкөлөрдүн катарына кошуу парзын бүгүндөн баштап эле аткарууга ашыгышкан билимканачыларды көрүп туруп, атактуу француз жазуучусу Жюль Верндин «Суу астында жыйырма миң миль», «Капитан Гранттын балдары», «Сырдуу арал» сыяктуу китептериндеги кыйын кыйчалыштан жол издеп бактылуу турмушка жетишкен, өздөрүнө бекем ишенишкен талыкпас каармандарын көрөсүн. Көрсө, өз заманында фантаст жазуучу мыкты педагог болуп, окуучуларды кызыктуу окуяларда түзүлгөн кырдаалдардан чыгуу

үчүн математика, физика, химия, география, биология ж.б. предметтерди үйрөнүү зарылдыгын түшүндүрүп, алардын турмуштагы колдонуштарын көрсөткөн китептерди жазган тура. Анын китептери миндеген окуучуларды кайрадан мектеп партасына олтуруп билимдерин тереңдетүүгө үндөп, адам баласынын жашоосунда илимий-техникалык жетишкендиктерди ийгиликтүү колдоно билүү, адамдардын коллективдеги мамилелери, жаратылыш менен гармонияда жашоо чакырыктары катарында жазылганын, анын таасири менен адам баласынын акылына сыйбас ачылыштар жасалып илимий-техникалык прогресстин тездегенин тарыхтан билип олтурабыз.

Кыргызстандын мектеп билим берүү системасындагы бурулуш жылдардын катарына XIX кылымдын 50-жылдарын кошууга болот, анткени ошол жылдары И.Раззаковдун жеке демилгеси менен адамдардын кыялдануу сезимдерин ойготуучу, кыргыз жаштарына дүнүйөлүк жашоо агымына умтулуу максаттарын койгон дүнүйө классиктеринин адабий-көркөм китептери, окуу куралдары кыргыз тилине которулган. Бул убакытка чейинки кыргыз педагогикасында негизинен кат-сабатты жоюуга багытталган алиппе менен башталгыч класстын окуу китептеринен турган жарды китеп фонду түзүлүп, ал терең билим алууну көздөгөн кыргыз окуучуларынын муктаждыгын канааттандыра албай калган эле, ошондуктан жаңы импульс берүүчү адабияттарды окуп шыктанган жаштар кыргыз илимине, маданиятына, жашоосуна жаңы каармандарды алып келип, кыргыз элинин дүнүйөлүк стандарттардагы жашоону өздөштүрүүсүнө жол ача алды. Натыйжада Ч.Айтматов баш болгон интеллигенция, И.Ахунбаев сыяктуу окумуштуулар, И.Бекбоев сыяктуу окутуунун устаттары калыптанып өсүп чыгышты. Байыркы кыргыз империясынын урпактарын кайра жаңырттып, кыргыздын эгемен үнүн дүнүйө коомчулугуна алып чыгып тааныткан азаматтарыбыздын көпчүлүгү 50-жылдардын Раззаковдук интернаттарында, айылдык мектептеринде акысыз тамактанып тарбияланган окуучулар болушкан.

Бүгүнкү күндө коомдогу ошол жылдардын таасири астында түзүлгөн турмуш таануу муктаждыктары, баалуулуктары өз ресурстарын түгөтүп жаңы умтулуу булактарына, каармандарга муктаж экендигин билимканадагы байкоолордон улам түшүндүк. Ошондуктан кыргыз элин алга жетектөөчү лидер жөн гана саясатчы болбостон, И.Раззаковдой колу таза кыргыз патриоту жана педагогу болгон күндө гана окуучуларыбыз алардын үлгүсүн, демин алып умтулуу багыттарын аныктай алышат. Антпесе ар бир көчөдөгү «крутой» алардын көзүнө авторитет болуп көрүнүп, алардын образында тарбияланган окуучулар кыргыз элинин келечегин кайсы жерге алып бараары белгилүү нерсе. Учурда окуучуларга үлгү, мисал кылып көрсөтүүчү, каармандарынын ой жүгүртүүлөрүнөн, кыял-жоруктарынан өрнөк алып, жаратылыш-эненин мыйзамдары менен гармониялык бүтүндүктө жашоону, туңгуюк жашоону жеңип чыгуу демин берген күчтү жана ишенимди даңазалаган кыргыз китебинин каармандары жокко эсе. Албетте, бул менин субъективдүү пикирим, ошондой болсо да билимканадагы алган изилдөө

жыйынтыктарынан улам, адабият сабагында кыргыз жазуучуларынын китептерин окуучулардын тандоосуна ылайык окутуп, элдик «Манас» эпосу баш болгон эпикалык чыгармаларды гана атайын программага киргизүү менен, калган көркөм адабияттарды окууну окуучу өзү кумир туткан автордун чыгармалары боюнча гана жүргүзүү сунушун киргизет элем. Анткени азыркы жаштар менен 50-жылдардагы жаштардын кызыгуу максаттары ар башка, ал мезгилде кыялдарында реалдуу деп эсептелген коммунизмди куруу идеясынан дем-күч алып окушса, бүгүнкү күнү экономикасы салыштырмалуу төмөн, дүнүйөнүн унутулган бөлүгүндө жайгашкандай элестетилген, ресурстары жетишпеген мамлекеттин белгисиз жаркын келечегин курууга белсенип окууга туура келет.

Окутуу процессинин мындай көп максаттуу талаптарына өспүрүм окуучулар туруштук бере алабы, окуу материалдарын өздөштүрүүгө психологиялык жактан даярбы?- деген суроолор туулат. Билимканадагы байкоолор көрсөткөндөй, окуучулардын берилген тапшырмаларды аткаруу темпи тездеп, изденүүчүлүк жөндөмдүүлүктөрү улам жогорулап бара жаткандыгы окуучулардын окуу жүктөмдөрүн аткара ала тургандыгын айгинелеп турса да илимий жетекчилик жана ата-энелер алардын ден-соолуктары бузулбасын деп чочулап, чектөөлөрдү киргизүүгө мажбур болду. Ага карабастан математика боюнча мектеп программасынан чыгып, эл аралык олимпиадалардын маселелерин талкуулап чечүүгө аракет кылган окуучулардын саны күн сайын өсүп барды.

1990-жылдары экономикалык кыйынчылыктарга жана СССРдин кыйрашына байланыштуу Кыргызстанда мектеп мугалимдеринин айлыктарынын аздыгы, элдин көр оокаттын азабынан чет өлкөлөргө чачырап кетиши билим берүү системасында кризистик абалды жаратып, көптөгөн предметтер окутулбай калган. Бирок билимканада окутуу деңгээли жогорулап, мугалимдердин жана ата-энелердин тилеги акталып, окуучулар бүтүндөй классы менен райондук, областтык олимпиадаларда байгелүү орундарга ээ боло алышты. Атап айтсак, 20 жыл ичинде райондук олимпиадаларда 300, областтык олимпиадаларда 75, республикалык олимпиадаларда 9 окуучу байгелүү орундарды ээлешип (1- таблица), 70 тен ашык алтын медаль жана артыкчылык аттестатын алышкан (4- таблица). Мугалимдеринин саны 20дан, окуучуларынын саны 50дөн ашпаган (2-, 5- таблицалар) кичинекей айыл мектеби үчүн бул кандай жетишкендик экендигин өзүңүздөр байкап көрүңүздөр.

Олимпиаданын жыйынтыктары

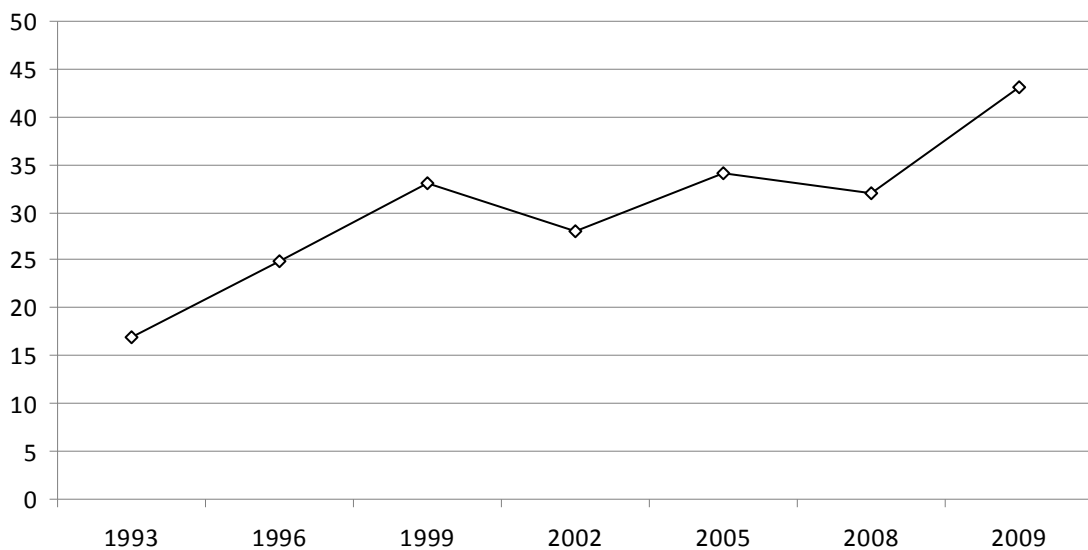
(1- таблица)

Окуу жылдары	Райондук				Областтык				Республикалык				
	Катыш	I	II	III	Катыш	I	II	III	Катыш	I	II	III	IV
1992-1993	20	9	9	2	5	-	2	3	-	-	-	-	

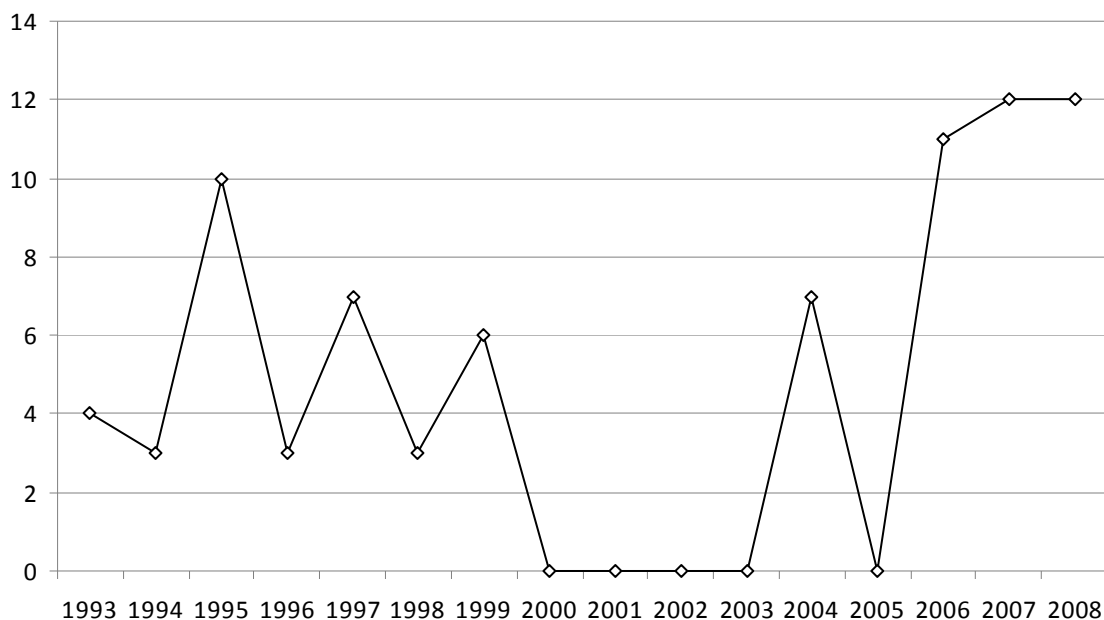
1993-1994	20	9	9	2			2	3	-	-	-	-	
1994-1995	11	7	4	-	11	4	3	4	8	-	-	-	
1995-1996	12	7	4	1		2	3	2	2	-	1	1	
1996-1997	14	9	5	-		3	2	-	3	-	-	2	
1997-1998	17	10	7	-		-	-	1	-	-	-	-	
1998-1999	8	-	1	-	-				-				
1999-2000	8	8	-	-	8	4	4	-		-	2	1	
2000-2001	23	8	11	4		1	1	1	1	-	-	-	1
2001-2002	15	6	1	-			2	1	-	-	-	-	-
2002-2003	6	6	-	-		-	1	2	-	-	-	-	
2003-2004	11	8	3	-		4	-	2					
2004-2005	13	6	3	-		1	-	1	-	-	-	-	
2005-2006	21	6	2	-		3	1			-			1
2006-2007	14	7	5	1		1	4	-	-	-	-	-	
2007-2008	22	10	9	2		3	1	2	-	-	-	-	
2008-2009													
2009-2010	18	10	1	-		1				-			
	253	126	74		24	27	26	22	14		3	4	2

Окуучулардын жогорку окуу жайларга өтүү динамикасы (3- таблица)

Алтын медаль жана артыкчылык аттестаттардын саны (4-таблица)

Мугалимдердин санынын 20 жылда өзгөрүүлөрү (5- таблица)

Айрым учурларда олимпиадага билимканачылардын экөөсүн гана расмий катыштырып, калганына эркин байкоочу катарында жогорку баллдарына карабай, орун берилбей калганы эсепке алынбады. Ошентип билимканачылардын ийгилиги «билим берүү керемети» катарында Кыргызстанга тарап, билимканага окшош типтеги лицейлерди ачуу үчүн тажрыйба алууга ондогон чыгармачыл мугалимдер келип, жер-жерлерде көптөгөн билимкана сыяктуу эркин программа менен окутуу жүргүзүлгөн мектептер пайда боло баштады. Бирок райондун борборлорунан башка айылдарда ондогон «Ноокат» билимканасы сыяктуу лицейлер ачылганы менен алардын көбү жабылып калды.

Эгемендүүлүк доору кыргыз элине жаңы мүмкүнчүлүктөрдү ачып, жакынкы жана алыскы чет өлкөлөргө эркин чыгууга мүмкүнчүлүк берди. Мындай шартты пайдаланып долбоорлорду жазып, америкалык волонтер Холли айымды англис тили мугалимдигине чакырышты, натыйжада Гүлзат, Азамат аттуу окуучулар Америкага бир жылдык окууга жөнөтүлүп, азыркы учурда бири чет өлкөлүк элчиликте, экинчиси Борбор Азиялык Америка университетинде иштеп жүрүшөт. 1992-93-жылдары райондун борборунда жашап, 10 км жерге жөө жалаң каттап иштеген турциялык эки волонтердин бири математика предметин англис тилинде, экинчиси англис тилин окутушуп жергиликтүү калктын, окуучулардын сүймөнчүлүгүнө ээ боло алышты. Натыйжада 3 окуучу жана 2 мугалим түрк ишкерлер коомчулугунун көмөгү менен Турцияга он күндүк таанышуу сапарына барып келишти. Алардан кийин келишкен америкалык Джефри жаш жубайлар Баткен

окуясынан улам мекендерине кайра чакырылып алган күнгө чейин иштешти. Учурда америкалык эки волонтерду күтүп, жатак орундары даярдалууда.

Волонтерлорду мектепке тартуу менен алардын иш-тажрыйбаларын алуу, мүмкүнчүлүктөрүнөн пайдалануу билимкананын негизги стратегиялык максаттарынын бири болуп эсептелет. Миң уккандан бир көргөн дегендей, чет өлкөлүк волонтерлор өз маданиятын жана билимин окуучуларга үйрөтүү менен катар, билимканачыларда Жер планетасынын кайсы жеринде болсун иштөөгө боло тургандай ишенимди калыптандырат. Эбегейсиз чоң болуп көрүнгөн Жер шары аларга тааныштай сезилип, кыялдарында дүнүйөнүн төрт бурчунда иштөөгө бара жаткандай окуу даярдыгын күчөтүшөт.

Орто мектепти бүткөн соң, кийинки окуу баскычы болгон жогорку жана атайын окуу жайларга мамлекеттик сынактарды тапшыруу кыйынчылыктары күтүп турган. Эл арасында тааныштарың болбосо, пара бербесең окууга өтпөйсүн деген сөздөр жок жерден айтылбайт, ошондуктан ЖОЖдорго өтүү билимканачылардын турмушундагы биринчи бюрократиялык машина менен кездешүү болуп, аны психологиялык жактан жеңип чыгуу милдети коюлду. Ар бир билимканачыга өздөрүнө бекем ишенүү, эгерде сынакчылар койгон баага макул эмес болсо, анда талаш-тартыш комиссияларына кайрылып окуу жайлардын жетекчилигинен чындыкты талап кылуу, маалымат каражаттарын пайдаланып коомчулукка, тийиштүү мамлекеттик мекемелерге кайрылуу үйрөтүлгөн. Мындай тартынбаган, өз билимине ишенген билимканачылар бул тоскоолдуктан ийгиликтүү өтүшүп, дээрлик 80%тин тегерегинде өздөрү каалаган окуу жайларга өтө алышты. Бирок билим берүү реформасы деген ат менен ар бир окуу жайынын өз алдынча тест-сынактарын өткөрүшү жогорку окуу жайларга кабыл алуудагы адилетсиздикти жаратты. Мурунку сынактарда ар бир предмет боюнча 2 ден, баары болуп 8 окутуучунун сынынан өтүп гана окууга кабыл алынса, жаңы сынактар бардык предметтер боюнча тест баракчаларын жана анын жоопторун кармап турган 2-3 кишинин көзөмөлүндө гана болуп калды. Түзүлгөн сынак комиссиялары жооптору боюнча керектүү бааларга карата даярдалган тест-баракчаларын формалдуу эсептөөчүлөрдүн милдетин гана аткарып жатышты. Натыйжада жогорку окуу жайлары сапаттуу билим берүүчү мекемеден, коррупцияга баткан коммерциялык дүкөндөргө айланышты. Тест-баракчалары керектүү бааларга ылайык толтурулуп коюлгандыктан, талаш-тартыштан да майнап чыкпай калды. Ошентип кыргыз билим берүүсүндө чөгүү мезгили башталды, жалган билимди рекламалаган коррупционер «ШОУ- билим» жетекчилери же болбосо «жылдыздары» пайда болуп, депутат болуп шайланып да жатышты.

Чөгүү мезгили бүтүндөй эле кыргыз билим берүү системасынын ишин солгундатып, окуучулардын окууга, мугалимдердин окутууга болгон кызыгуусун төмөндөттү, окуу жайларга билимдери төмөн абитуриенттер кабыл алынып жогорку билим алуу формалдашты. Мындай солгундоо билимканага да жетип ата-энелер окуучу канчалык билимдүү болсо да бюджеттик орундарга адистиктерине жараша белгиленген тарифтеги пара берилсе гана өтөт деген ойдо балдарын билимканадан алып кетип жатышты.

Ошентип калыс, чыныгы атаандаштык бузулуп, алыскы айылдан окуучулар келбей мугалимдер иштерин таштап кете башташты. Бирок билим берүү министри болуп дайындалган К.Д.Шаршекееванын жетекчилигинде жалпы республикалык тестирилөө кийрилген соң, мектеп окуучуларынын арасында чыныгы атаандаштык бааланып окууга болгон кызыгуунун жаңы агымы пайда болду. Натыйжада 2003-жылы билимкананы бүткөн 42 окуучунун 3бсы тест сынактарына катышып, алардын 32си бюджеттик бөлүмдөргө кабыл алынышкан (3-таблица). Ошондой болсо да, чөгүү мезгили билимканачылардын духун өчүрүп мурунку энтузиазмын жоготту. Билимкананын илимий жетекчилиги жана мектеп директору М.С.Мамарасуловдун ишкердүү такай жүргүзгөн эмгектеринин натыйжасында гана билимкана өзүнүн маркасын сактап кала алды.

Коомду толугу менен 100% тазарта албаса да, бүгүнкү күндө парасыз окууга өтүп, иштеген кызматтарында чындыкты туу туткан билимканачылар, келечекте Кыргызстандын ачык жана таза коом болушуна жөн гана ишенип калбастан, өздөрүнүн практикалык салымдарын кошуп жаткандыгы тарыхый факт болуп калды. Ошондуктан айыл жеринде таланттуу балдарды окутуучу мектептердин санын көбөйтүү керектигин сезип, билимкананын иши менен тыгыз байланыш жүргүзгөн педагог катарында анын окуу-тарбия иштерине 20 жылдык саресеп салуу аркылуу айыл мектептеринде эркин окутуу багытында таланттуу балдардын билимканасын ачуу үчүн төмөндөгү шарттардын аткарылышы зарыл экендигин байкадым:

1. Мугалим ардактуу кесип гана эмес, анын үй-бүлөсү менен муктажсыз жашоосун камсыз кылуучу каражат булагы экенин моюнга алып, өз айылынан кетпестен иш ордун ачууну каалаган мугалимдердин болушу.

2. Келечекте балдарынын билимдүү, Кыргызстанда гана эмес дүнүйөлүк деңгээлдеги адис, ишкер, илимпоз, саясатчы, өнөр адамы болушун каалаган ата-энелердин болушу. Мындай ата-энелер балдарын айылдан шаарга которуп, ар кандай акча төлөмдөрү бар мектептерде окутуп жүргөнүн көрүп жүрөбүз.

3. Билим берүү системасына тиешелүү бардык нормативдик мыйзам актыларын үйрөнүп чыгуу жана практикалык иште колдоно билүү. Мыйзамдуу билимкана фондун түзүү жана анын салык төлөө эрежелерин, бухгалтериялык иш кагаздарын үйрөнүү. 1998-жылы билим берүү министрлиги тарабынан мындай аракеттерге мыйзамдык укуктар көрсөтүлгөн токтом кабыл алынган.

4. Окуучулар суктанып теңелүүгө аракет кыла тургандай каармандарды табуу. Мындай каармандарды өз айылыңардан, райондон, областтан, Кыргызстандан жана эл аралык кеңдиктен жок дегенде бирден болсо да табуу зарыл. Алар жөнүндө маалыматтарды, китептерди топтоо менен ошондой адамдарды өз айылыңардан тарбиялап чыгаруу мүмкүн экендигин ата-энелерге, окуучуларга түшүндүрүү.

Окуучуларга өрнөк болуучу реалдуу каармандар үчүн бир тууган тектеш элдердин да улуттук каармандарына кайрылууга туура келет, баарынан да

1926-жылга чейин Кыргыз Республикасы деп аталып келген азыркы Казакстандын улуттук баалуулуктарын да кайсы бир деңгээлде пайдаланууга болот. Азыркы кириллица алфавитинде түзүлгөн кыргыз жазмасынын башталышы 1879-жылы басылган Ыбрай Алтынсариндин эки бөлүмдөн турган «Киргизская хрестоматия» китебинен уланат, анткени алгачкы кыргыз интеллигенциясынын көпчүлүгү ошол орус-кыргыз мектептеринде окуп таасир алышкан. Ошондуктан билим берүү системасында орток баалуулуктарды ачык пайдаланууга мүмкүн болгон булактардын болушу зарыл. Жалпы тектеш түрк элдеринин мектеп окуучуларына өрнөк же үлгү боло тургандай личностторду даңазалаган энциклопедия сыяктуу китепчелер сериясы жок дегенде 10 жылда бир жолу басылып турса, ал тарыхы бир боордош элдердин мектеп окуучуларынын сүйүктүү китебине айланаар эле.

5. «Манас» эпосу баш болгон элдик эпикалык чыгармаларды топтоо менен белгилүү окумуштуулар жазган кыргыз элинин тарыхы (Ч.Валиханов, В.В. Бартольд, С.М.Абрамзон, Ю.С.Худяков, В.Я.Бутанаев ж.б.у.с.) жөнүндөгү маалыматтарга таянып, бир кезде дүнүйөнү дүңгүрөткөн улуу империянын урпактары болоорубузду, убагында дүнүйөлүк цивилизацияга бараандуу салым кошконубузду окуучуларга түшүндүрө билүү.

Азыркы күндө тарыхтан белгилүү болгон «Улуу кыргыз каганаты» кайсы улутка таандык деген маселеге чекит коюу зарыл. Тарыхтын узун жолунда бир үй-бүлөнүн балдары тарап кеткени менен, убагында бир үй бүлөдө жашаганы чындык, ошондуктан кыргыздардын, казактардын, өзбектердин жана башка тектеш элдердин Россияга кошулуу доорунан мурунку тарыхын «Жалпы тарых» сыяктуу окутуу зарыл. Мисалы, славяндардын урпактары канчалаган мамлекеттерге бөлүнгөнү менен, азыркы күндө славян сөзү аралашкан Словения, Югославия сыяктуу мамлекеттери Россия, Украина, Белоруссия сыяктуу чоң мамлекеттердин аброюна шек келтирген жок, ошондуктан тарыхый мамлекетибизге макулдашылган шарттуу ат коюп, баарыбыз сыймыктана тургандай тарыхын жазып жана ал азыркы учурда кайсы мамлекеттин аталышында калганына маани бербесек. Дүнүйө биригип жатканда кезде бул тарыхый чындыкты моюнга албай саясатташтырып маданияты, салты, жашоо образы, ишеничи бир элди кантип бөлөбүз. Үн чыгарып сүйлөгөндө гана айырмачылыгы билинген, жалпы тилдүү элдердин тууганчылыгы жана бир эл болгону, эч кандай тарыхый изилдөөсүз эле көрүнүп турганына карабай, алардын биринен бири өтүп мактанган, жалган тарыхтарды жазышы акылдуу элдердин тарыхчылары, коомчулугу тарабынан шылдың иретинде кабыл алынып жаткандыгы ачуу чындык.

«Ноокат» билимканасындагы тажрыйба көрсөткөндөй, окутууну баштоодон мурда окуучунун ким экендигин таанытуу зарыл. Ал дүнүйөлүк цивилизациянын агымына аралашып жашап кетиши үчүн өзүнүн саясатташпаган чыныгы ата-тегин билиши зарыл, анткени окуучунун жүрөгүндө ата-энеси, туулган жери, бабаларынын руху сакталып, алардан позитивдүү энергия алып турат. Экинчиден, ушул тектеш элдер менен чогуу жашап, алардан кыйыр же тикелей жардамдарды алып, өзүбүз да аларга

жардам берип кылым кыйчалыштарынан аман-эсен сакталып келдик. Коммунисттик тарыхтарда окутулбаганы менен Европага чейин өз маданиятын таратып, шым кийгизүүнү үйрөткөн, урааны бир бабаларыбыздын даңкы чет элдик тарыхтарда жазылып турат жана аны биз кантип жалган дейбиз. Турцияны жоо басканда жардамга барган кыргыз отрядын, Алма-Ата желтоксанында Фрунзеден колдоп жардамга жөнөгөн кыргыздарды, коммунисттик режим ачка калтырып кырылсын деген казактарды кыргыздар менен өзбектер калкалаганын же кыргыздын башына иш түшкөндө Турцияга, Казакстанга, Өзбекстанга гана батканын кантип унутабыз. Жаманчылыкта туугандык инстинкт менен табышып, жакшылыкта унутканыбыз келечек муундарды тарбиялоого кесирин тийгизип, кылымдар ичинде далилденген туугандыгыбызды жалганга чыгарсак кечиримсиз күнөөгө батабыз.

6. Окутууда Улуу кыргыздын мамлекеттүүлүгүн сактап келген, биримдигин ураан туткан баатырларынын жана ишмерлеринин мисалында түзүлгөн идеологияга саясатты, динди аралаштырбоо. Окутууну бекитилген билим берүү стандарттарын эске алуу менен эркин усулда жүргүзүү.

7. Окуучуларга жаш баладай мамиле кылбай, алардан акыл сурап элдин керегине жарай турган азаматтар катарында мамиле кылуу. Ар бир окуучуда тезирээк чоңоюп элге жардам берсем деген кыялды ойготуу.

8. Мугалим окуучуну коркутуучу курал болбостон, өзүн ага көмөктөшүүчү зарыл жардамчы катарында сезиши.

9. Кайсы бир деңгээлде техникалык жактан жабдылган кааналарды, окуучуларга керектүү адабияттары бар китепкананы түзүү.

10. Окуучуларга айылдан баштап республикалык, дүнүйөлүк деңгээлге чейинки проблемаларды чечүү долбоорлорун түзүү боюнча маселелерди кое билүү. Интернет аркылуу сырткы байланыштарды түздүрүп, өз курдаштарынын жашоосун, окуусун, алардагы проблемаларды билүүгө үйрөтүү.

11. Чет элдик волонтерлорду чакыруу, эл аралык билимди колдоочу фонддор, спонсорлор, программалар менен иштешүү. Чет өлкөлөргө саякаттарды уюштуруу.

12. Билимканаларды ачууну саясатташтырбай аны кайсы бир партиянын же саясатчынын абийир топтоо куралына айландырбоо керек. Ансыз мындай билимкана тез эле жабылып калат. Билимкананын ачуу максаты биринчиден, таланттуу балдардын жана ата-энелердин муктаждыгын өз жеринде канааттандыруу, экинчиден алар төлөөчү каражаттардын эсебинен мугалимдердин айлык акыларын көтөрүп, башка жактарга иш издеп кетүүсүн токтотуу, үчүнчүдөн мамлекетте мектептер үчүн акча жетпей турган мезгилде мектеп бизнесин уюштуруп, пайда тапкан ишкерлердин агымына кошулуу менен кайсы бир деңгээлде сапаттуу билимге ээ окуучуларды тарбиялоодо турат.

13. Билимкананын ишине чын дилден берилген, окуучулар таза жана адилет деп ойлоп кумир туткан коомдук башталыштагы илимий жетекчинин

болушу. Илимий жетекчи илимий даражасы бар, мектепте иштебесе да жылына бир канча жолу келип, күндө көрүп жүргөн мугалимдерден укпаган керектүү сөздөрдү айтып окуучуларга шык берүү жөндөмдүүлүгүнө ээ болгон билимдүү адам болууга тийиш. Окуучуларда илимий жетекчиге берилүүчү суроолор топтолуп, татыктуу жоопторду алчу күндү чыдамсыз күтүү сезими ойгонуп, андан космостон энергия алгандай жаңыланганда гана бир тектүү кайдыгерлешип бара жаткандай туюлган билимкана турмушу кайра туулган баладай жаңырганын көрөбүз.

Кыргыз билим берүү системасынын өнүгүү жолун төрт этапка бөлүп кароого болот. Биринчи этапка совет бийлиги орногон мезгилге чейинки доор кирип, окуучулардын жеке мүмкүнчүлүктөрүнө жараша кат сабатын жоюуга карата окутуу уюштурулган. Экинчи этап совет доорунун 40-жылдарына чейинки мезгилди камтып, мамлекеттик каражаттын эсебинен жалпы элдик кат сабатты жоюу максатын ишке ашыруу доору болгон. Үчүнчү этап 40-жылдардан 90-жылдарга чейин уланып, мамлекеттин каржылоосунда кат сабатты гана жойбостон, илим тармактарын терең үйрөнүүгө жана илимдин, маданияттын дүнүйөлүк стандарттарына жооп берген кадрларды даярдоо доору болду. Төртүнчү этап эгемендүүлүк алган 1990-жылдардан башталып, ушул күнгө чейинки мезгилди камтыйт. Бул этапта биринчиден, жарандар муктаж болгон билим берүүнү каржылоого мамлекетте реалдуу каражат жок болсо, экинчиден социалисттик доордо калыптанган баалуулуктар күчүн жоготуп, окуучуларды кызыктырып окутуу үчүн жаңы баалуулуктарды, каармандарды, стандарттарды киргизүү зарылчылыгы келип чыкты. Натыйжада коммунизмди куруу идеясына сугарылган илимий-педагогикалык кадрлар, жаңы базар экономикасынын талабындагы жашоону өздөштүрүүгө умтулган окуучулардын жана коомчулуктун керектөөлөрүн канааттандыра албай реалдуу турмуштан артта калышты. Педагогдордун ыкчам багыт алышына мамлекет тарабынан материалдык жана моралдык шарт түзүлбөгөндүктөн, билим берүү системасы убактылуу кароосуз абалда калып, кризиске учурады. Анткени айлыгы оокатына жетпеген илимий-педагогикалык кадрлар өздөрүнүн көр-тиричилиги менен алектенип окутуу проблемаларын чечүүгө реалдуу мүмкүнчүлүгү жетишпеди.

«Ноокат» билимканасы өлкөбүздүн билим берүү системасында кризистик абал түзүлгөн мезгилде иштелип чыккан алгачкы билим берүү концепциясын түзүүгө карата мектеп-модель боло алды. Мектептерди бюджеттик каржылоо Москвадан чечилип турган мезгилде ачылып, жергиликтүү жетекчилердин башын ооруткан билимкана үчүн жөнөкөй мектептердин деңгээлиндеги каржылоо аздык кылат болуучу, анткени билимкананын окуу программасына ылайык таланттуу окуучуларга күчөтүлгөн окуу жүктөмү түзүлүп, ашыкча саат окуткандыгы үчүн мугалимдерге кошумча айлык төлөө керек эле. Ошондуктан мектептердеги «көмөкчү чарба» түшүнүгүн кайра жандандырып ата-энелерден ыктыярдуу акча же материалдык жардам алуу механизми иштелип чыгып, аларга сунушталган. Ата-энелердин жалпы чогулушунда

каражат топтоо жана аны мугалимдерге төлөө эреже-жоболору каралып бекитилген. Кийинчээрек эгемендүү Кыргызстандын биринчи билим берүү концепциясын иштеп чыгуу комиссиясынын орто мектептер боюнча бөлүмүн жетектеген Ө.Ш.Мамаюсупов (Жогорку окуу жайлар боюнча комиссиянын жетекчиси белгилүү окумуштуу А.Мамытов болгон), ошол эреже-жоболорду мектептердин алдындагы мыйзамдуу фонддорду түзүп иштетүү механизми менен алмаштырган.

Социалисттик коомдун учурунда дарылоо, окутуу сыяктуу социалдык кызматтар акысыз жүргүзүлүп, мамлекет тарабынан катуу көзөмөлдөнүп турган. Союздун тарашы менен анын курамынан чыккан эгемендүү өлкөлөр мурдагы инерция боюнча окутууну акысыз жүргүзгөндөй сезилгени менен, иш жүзүндө бул кызматтар «жакшы күндү» сабырдуулук менен күткөн мугалимдердин эсебинен жүргүзүлүп келет. Айлыктары жашоо минимумунан бир канча эсе аз болгонуна карабай, жаштарды окутуу жана тарбиялоону өз милдеттери деп эсептешкен мугалимдердин да көз караштары өзгөрүлүп, чыдамы түгөнүп, мектептерден кете башташты. Жумшаган эмгегине жараша татыктуу төлөмү жок кесип ардактуу боло албасын базар экономикасындагы жашоо-турмуш далилдеди.

Билим берүү системасында түзүлгөн мындай кырдаалдан чыгуу үчүн мамлекет жана саясатчылар окутууга бөлүнгөн каражаттын чегинде гана акысыз жалпы билим берүүнү убада кылып, илимий-педагогикалык курамга татыктуу жашоону камсыз кылган чыныгы мүмкүнчүлүктөрдүн деңгээлинде мектеп системасын сактап калуу жана өркүндөтүү милдетин коюшу керек. Жалпыга милдеттүү окутууну 7-класска чейин жүргүзүп, «1-баскыч» же башталгыч мектеп билими деп атоого болот, ал эми «2-баскыч» орто мектеп билими деп 9-классты бүткөнгө чейин окутулат. «3-баскыч» жогорку мектеп билими деп аталып 11-классты бүткөн диплом берилет. Окуунун баскычтарын аяктоо аттестаттары, диплому жылына бир жолу өтүүчү жалпы Республикалык тестирлөөнүн натыйжасы боюнча берилип, окуучунун кайсы мектепте же өз алдынча үйдө окуганы эске алынбайт. Менчик түрүнө карабай мектептерге лицензия берүү жана кайтарып алуу тестирлөөнүн көрсөткүчү боюнча аныкталат. Атайын мектеп билими- окуучулар тандаган адистиктерге даярдоо багытында жүргүзүлөт. Дүнүйөлүк практика көрсөткөндөй окутуу системасы каражат талап кылуучу гана тармак болбостон, акча табуу бизнеси болуп да эсептелет. Ошондуктан окутуунун бардык баскычтарында мамлекеттик жана жеке менчик формаларын шайкеш алып кетүү менен биринчиден, мамлекеттик каражатты үнөмдөөгө, экинчиден мугалимдерге өз жөндөмдүүлүктөрүнө жараша иш орундарын түзүп алууга, үчүнчүдөн окутуудагы алдыңкы усулдарды сактап өнүктүрүүгө шарт түзүлөт.

Окутуу процессинде атаандаштыкты уюштура билүү анын өнүгүүсүнө шарт түзөөрүн билебиз. Ошондуктан окутууну уюштуруучу жана анын сапатын текшерип көзөмөлдөөчү эки башка орган болушу керек. Мисалы, билим берүү министрлигине билим берүүнү уюштуруучу жана лицензия

берүүчү, ал эми билим берүү академиясына тестирилөө менен билим сапатына баа берүүчү, окуу-усулдук, изилдөө иштерин өнүктүрүүчү милдеттерди жүктөө зарыл.

Ф.-м.и.к., ОшМУнун доценти М.Ш. Мамаюсупов

2- БӨЛҮК

БИЛИМКАНАНЫ ӨНҮКТҮРҮҮ БОЮНЧА ИЛИМИЙ ЖЕТЕКЧИНИН ОЙЛОРУ

1. Билимкананын өнүгүшүнө милдеттүү жардам бере тургандар – ата-энелер. Билимкана жетекчилиги ата-энелер менен Бишкектеги №61, 13-мектептердей иш жүргүзүшү керек эле. Укуктук нормалар толугу менен бар. Ата-энелер билимканага көмөк көрсөтүүчү фонд түзүшүп иш алып барышса болмок.

Иш жүзүндө ата-энелердин бир бөлүгү балам билимканага өтгү, мугалимдер окутууга милдеттүү, баарына мамлекет жооп берет деген көз карашта.

1998-жылы билим берүү министринин биринчи орун басары болуп, кыска мөөнөт иштегенибизде, министрликтин буйругу менен ар бир мектепке көмөк көрсөтүүчү активдүү адамдардын жетекчилигинде фонд түзүлүп, эсеп-кысап иштерин мыйзам чегинде жүргүзүү мүмкүнчүлүгүн эске алуу менен бүткүл райондук, областтык билим берүү жетекчилерин кыскача окутуп, «Фонд-мектеп» моделинин иш кагаздары иштелип чыгып мектептерге таркатылган.

Бул фонддор көмөкчү чарбалардын функциясын камтып, мектептерди эл аралык долбоорлорго алып чыгып, ал эми фонд мүчөлөрү тийиштүү тренингдерден өтүшүп, донорлор менен иштөө ыкмасын үйрөнүшү керек эле. Бул демилгени ондогон мектептер жакшы колдоп, текшерүүлөргө туруштук беришип, натыйжада дүйнөлүк деңгээлде рыноктук алака кылуунун жолдорун өздөштүрүштү; чет өлкөлөрдү кыдырышып, тажрыйба алмашып жүрүшөт. Өздөрү шефке алган мектептерге гана долбоорлор аркылуу жардам берүү менен чектелбестен, элдин башка катмарларына ылайыктуу долбоорлорду башкарып калышты.

Кээ бир мектеп жетекчилери күчтүү менеджерге айланышты. Айрым мектеп жетекчилеринин чочулашы, этият болушу бул касиеттен кур жалак калтырды. Натыйжада мектеп коллективи түрдүү адистиктеги жогорку билимдүүлөрү болуп туруп, социалдык долбоорлордон четте калышты.

Мугалимдер ата-энелер түзгөн көмөкчү фонддорго бир аз эле жардам беришкенде фонддор иштеп ата-энелер, мугалимдер активдешип кетмек. Социалдык жана башка долбоорлордун ээси болуп эле калбастан, партиялык тизмелер боюнча саясатта да белчемдүү орундарды ээлешмек.

Ар бир мектеп динамикалык өнүгүүнү эңсеп, карьерист мугалимдер бул идеяны колдоно алышпады. Бирок буга азыр да кеч эмес. Жер жүзүндө планетабыздын патриотубуз деген, мүмкүнчүлүгү бар инсандар да өтө көп. Жер жүзүнүн кайсы жеринде болбосун жакшы долбоорлорду колдоого каражаттары бар. Болгону ал инсандарга проблемабызды туура түшүндүрүп ишендирүүбүз абзел.

Билимкана ачылган алгачкы жылдары окуучуларга чайга, тамакка өкмөт эч нерсе бере албай калды. Пиязды завхоз Мамай адырдан терип, картошка-сабизди Жумабай Палвандан алып, жергиликтүү эл алма-өрүк, буудайын терип жан талашып аракет кылып жатсак көпчүлүк ата-энелер чогулушка да келишпей, той-топурда эс алып жүрүшкөнү эсимде.

Кеч күз, бышыкчылык убагы. Илимий жетекчи жарым жылдан бери билимканадан кетпей изденүүгө туура келди. Келбей жүргөн ата-энелерге атайын илимий жетекчинин сураныч каты жиберилип, чоң жыйналыш өткөрүп, проблемаларды ачык айтууга туура келди. Ата-энелерге «Өткөөл мезгилде үч-төрт жыл билимканага бир аз көңүл бургула, анын муктаждыктарын чогулуп чечпесек болбойт»- дедик. Алардын ичинде турмушубуз начар, жокчулук деп бечаралангандары да болду. «Эгерде балдарыңар үйүңөрдө болсо, үч маал тамак берет эленер. «Азыр да тамак жасап жейсиңер, билимканада окуган балдарыңардын үлүшүн да силер жеп жатасыңар. Бул жерде балдарыңар чала тоюп жатат. Пиязды адырдан терип келдик. Балдарыңардын эртеңки күнкү ден соолугун ойлосоңор жакшы болот эле. Ар бириңердин үйүңөргө барып келейин деп чечтим. Турмуш шартыңарды билсем да таанышып келемин» – деп кайрылсам ата-энелер жанданышып: «Сизди үйүбүзгө чакыра албай жүрөбүз келиңиз, эч болбосо улак сойгонго жарайбыз» - дешти. Анда «Мен үч-төрт мугалим менен барам, жүз грамм менен сыйлай аласыңарбы» - десем, «үч-төрт бөтөлкө табылат» - деп чурулдашты. «Баарыңарга бир күндө бара албайбыз, график түзгүлө»- десек, тез эле график түзүлүп күнүнө үч-төрт жерде конок болмой болдук. «Бул сыйыңар чын көңүлдөнбү?» - десек, «Көптөн күтүп жүрөбүз» - деп кол чабышты.

«Урматтуу ата-энелер! Сиздердин графигиңер менен бизди конокко келип кетти деп эсептегиле, биз ыраазыбыз, тамашаладык. Бирок, силердин көңүлүңөрдөн чыгып, конокко бизди чакырган сыйыңарды бир жуманын ичинде билимкананын кампасына алып келип, өзүңөр көзөмөлдөп, балдарыңарга кошумча тамак кылып бергиле. Улагыңар жок болсо,

тоогуңарды, ал болбосо бир терегиңерди же жем-чөбүнөрдү, болбосо буудай, картошкаңардан өзүнөрдүн балдарыңарга ылайык алып келип, окуучуларга бергиле. Эч нерсеңер жок болсо талаадан бир кап саман тарап алып келгиле, саман да тарай албасаңар, билимканага кошумча имарат салабыз, ылайдан губалак (кам кыш) жасагыла, ага да жарабасаңар бир күндөн билимканада кароол болуп, балдардын оокатын, окуусун, уктаган жерин көрүп кетсеңер» - дедик.

Ошентип бир ай ичинде билимканачыларга бир жылга жетерлик тамак-аш, кошумча курулушка терек, саман, чийки кирпич жыйналды. Бир ай ичинде кошумча имаратты суукка карабастан бүтүрүп үстүн жаптык. Колхоз жардам катары шифер берди.

Бул каражат топтоо ыкмасы «Каунтерпарт Консорциум» америкалык уюмунун семинарларында, тренингдеринде, чет өлкөлөрдө факдрайзингдин бир учуру катары көп жыл окутулуп жүрдү.

Ошол күндөрү баткакта иштеп жатканыбызды Ош областтык билим берүү бөлүмүнүн башчысы, профессор Б.Нурумбетов агай кокустан келип көрүп калып бизди Айтматовдун биринчи мугалиминдеги Дүйшөнсүнөр деп көп жыл айтып жүрдү. Бул имараттын пайдубалын түптөп жатып, начар иштегендерге өрнөк көрсөтүү үчүн оор ташты көтөрө коем деп, белимди оорутуп алганым азыркыга чейин эстетип турат.

Жыйырма жылдан бери билимкананын бардык бүтүрүүчүлөрү, бир аз окуп бүтпөй калгандары да баары жогорку окуу жайларга өтүштү, аспирантураны аяктагандардын, мамлекеттик жогорку кызматтарда иштегендердин саны жылдан-жылга көбөйүүдө. Кара-Таш айыл өкмөтүнүн башчысы да билимкананын мыкты бүтүрүүчүсү- Мыктыбек. Билимкананын ийгиликтерине бүгүн жалаң эле ата-энелер кубанышпастан, эл-журт, жергиликтүү бийликтер да ыраазы. Демек, эмгектерибиз текке кетпеди.

Билимкананы өнүктүрүү эстафетасын анын бүтүрүүчүлөрүнө берүү мезгили бышып жетилди. Жаңы ой жүгүртүү, чечкиндүү аракеттер менен XXI кылымдын тарыхын жазуучу инсандар ушул билимканадан чыгат деген ойдобуз.

Ата-энелердин салымы бүгүн да билимканага керек жана алар интеллектуалдык салымдар болууга тийиш.

2. Негизинен билимканага математикага жөндөмдүү, эмгекчил, аракетчил, адамгерчиликтүү, сүрмө окуучулар келишет. Мындай окуучулар менен бир жагынан иштөө, тил табышуу оңой болгону менен мугалимдер үчүн бир топ түйшүктүү. Мурунку окуган мектептеринде алдыңкы окуучулардан болгондуктан ар биринде лидерлик амбиция, өзүмчүлдүк, кыялкеч мүнөздөрү балким мугалимге дароо эле жага бербейт.

Мугалимдин негизги иши окуучунун демилгесин, эңсөөсүн, аракетин ж.б. мыкты сапаттарынын улантылышын координациялап камсыз кылууда турат. Ал билимканада окуучулардын мамлекеттик стандартка ылайык билим алуусуна башка мектептегидей эле жооптуу.

Окуучуларга жана мугалимдерге илимий жетекчи тарабынан үч кошумча тапшырма сунуш кылынаарын айттык:

- Күнүнө кошумча ондон математикалык эсеп чыгаруу. Аны тандоо – окуучунун өз эрки болуп мугалим бул тапшырманы аткаруу боюнча өз кеңешин берип турушу.
- Ар бир сабактын аягында мугалим эртеңки (кийинки) сабактын темасын окуучуларга айтып коюшу же атайын доскага жазышы.
- Окуучуларга айыл ичиндеги муктаж үй-бүлөлөргө айына жардам берүү графигин түзүүгө көмөктөшүп, бирок таңуулабастан көзөмөлдө кармашы.

Бул үч тапшырманы үч айда чын жүрөктөн интенсивдүү аткаруу окуучуларга алгач оор келгени менен кийинчерээк өнөкөткө айланып алардын аракети, ийгиликтери арта баштайт.

Ар бир мугалимдин билимкананын өнүгүү тарыхын, өткөрүлгөн семинар-тренингдер, жолугушуулар, олимпиаданын жыйынтыктары, жогорку окууга өтүүдөгү ийгиликтер, башка шаарларга жана өлкөлөргө болгон командировкалар жөнүндө кызыктуу чечмелеп окуучуларга жеткириши зор мааниге ээ.

Окуучулары чыгармачыл болгондуктан, мугалимдер да иш процессинде байкалбастан эле изилдөөчүгө айланып илимий сунуштарды, макалаларды жазышып, көпчүлүгү аспирантурада окушат же изилдөөчү катары китепчелерди, методикалык колдонмолорду даярдашат.

Учурда мугалимдердин Интернет тармагын толук колдоно билиши мезгил талабы болуп калды. Анткени Интернеттеги бай булактарды колдонуу мугалимдердин чет өлкөлүк жетишкендиктерге кирүүсүнө өбөлгө түзөт.

Илимий жетекчилик тарабынан мугалимдердин борборго, чет өлкөгө командировкага баруу жолдору, долбоорлор дүйнөсүндө жашоо мүмкүнчүлүктөрүнүн чексиздиги жана ал үчүн бир гана чечкиндүүлүктүн, аракеттенүүнүн, убакыт табуунун жолдорун издөө зарылдыгы айтылат. Натыйжада мындай мүмкүнчүлүктөр, жетишкендиктер көбөйүп дээрлик мугалимдердин көпчүлүгү окуу жылында Ошко, Бишкекке бир-эки ирет келип кетишет, арасында чет өлкөгө да чыккандары да бар. Бирок бул мүмкүнчүлүктөр билимканада массалык түрдө пайдаланылбайт. Буга ар түрдүү себептер, кээде шылтоолор, пессимистик көз караштар, турмуш-тиричилик жол бербей келе жатат.

Алгачкы жылдары билимкана мугалимдеринин балдары окууга конкурсуз кабыл алынчу. Азыр болсо мугалимдер өздөрүнүн гана эмес, тууган-уруктарынын, досторунун балдарын билимканага өткөрүү мүмкүнчүлүгүн өздөштүрүштү, б.а. балдарды 5-6-7-класстарында кирүү экзамендерине даярдоо ыкмасын билишет. Арасында жөндөмү начарлары билимканага өтүп калса, тез эле өз ыктыяры менен кетип калышат. Ошентип биздин мугалимдерибиздин чыгармачыл уул-кыздары билимканада билим алышып жогорку окуу жайлардын бюджеттик бөлүмдөрүндө өз күчү менен

стипендия алып окушат. Бул мугалимдердин эмгегинин өздөрү үчүн бир үзүрү эмеспи. Анткени канча акча үнөмдөсө, мугалимге ошончолук жардам. Дээрлик бардык мугалимдер, билимкана кароолдору, короо карагычтары, тазалык тутуучулары, ашпозчулары да ушундай мүмкүнчүлүктү пайдаланышат. Мугалимдердин жеке кызыкчылыктарынын ишке ашышы алардын чарчабай иштешине өбөлгө түзөт. Айлык аз болсо да мугалимдер күнү-түнү иштешип өздөрүн билимкананын, илимий жетекчилеринин «камикадзелерибиз» деп тамашалап калышат.

Чындыгында мугалимдер негизинен моралдык жактан көбүрөөк колдоо алышат:

- Олимпиаданын жеңүүчүлөрүн даярдашы;
- Окуучулардын жогорку окуу жайларга өтүшүнө себепкер болушу;
- Илимий эмгектеринин газета-журналдарга жарыяланышы;
- Аспирантурада окуу, изилдөөчү болуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушу;
- «Билим берүүнүн мыктысы» наамын алышы;
- Жогорку категориядагы мугалимдик статуска ээ болушу;
- Ош, Бишкек шаарларындагы семинарларга барышы;
- Чет өлкөлүктөр менен кошо иштөө, чет өлкөгө баруу мүмкүнчүлүгүн пайдалануу шарттарына ээ болушу;
- Өз балдарын престиждүү окууларга өткөрүү методологиясын мыкты билиши;
- Эң сонун китептерди окуу, дүйнөлүк масштабдагы талкууларга катышуу мүмкүнчүлүктөрүнө ээ болушу;
- Билимканада иштейт деген сыймыктуу атак-даңкка, элдин сыйына, ыраазычылыгына ээ болушу;
- Райондук, областтык, борбордук мамлекеттик органдардын көңүлүнүн ордосунда болушу ж.б.

Билимкана мугалимдери башка мугалимдердей эле орточо айлык алышат. Балдардын саны азыраак болгондуктан, окутулуучу сааттар да аз. Азырынча айлык акылар билимкана мугалимдеринин эмгегине жараша эмес. Мугалимдер, билимкана жетекчилиги тарабынан кошумча булактарды, мүмкүнчүлүктөрдү издөө жылдан-жылга солгундап келе жатат. Бул багытта көп иш жүргүзүү керектиги, аракеттенүү жолдорун табуу милдети баарыбызга белгилүү, бирок аракетиниз өтө жай болуп жатат.

Ал эми окуу процесси ойдогудай деп айтууга толук негиз бар. Бул жагынан мугалимдерге, тарбиячыларга, жалпы эле жамаатка окуучулар, ата-энелер, эл-журт, мамлекеттик элге билим берүү органдары ыраазы деп ойлойбуз.

Мугалимдерге жөлөк боло турган сунуштарды, долбоорлорду илимий жетекчилик толугу менен колдойт. Жетишкен ийгиликтерди токтотпостон улантуу, мурдагыдан да активдүү иштөө, эл аралык деңгээлдеги өнүгүүлөргө, иш стилдерине жетүү үчүн толук резерв бар экендиги айкын көрүнүп турат. Бул жалган дүнүйөдө адам бир гана ирет жашагандыктан, бул бактылуу

мүмкүнчүлүктү элдин кызматын кылууга, өтө курч кадрларды даярдоого жумшасак баарыбыздын үй-бүлөбүзгө бакыт келээрине шегибиз жок.

3. Математик мугалимдерибиз көңүл бура турган жүздөгөн долбоорлор бар, алардын ичинде:

- Эл аралык олимпиадага чакыруу алууну окуучулардын, ата-энелердин күчү менен камсыздоо;
- Мектеп окуучулары үчүн математика боюнча китептерди, китепчелерди жазууга арналган конкурстарды табуу, ага катышып жеңип чыгуу (эл аралык деңгээлде);
- Математиканы тереңдетип окутуучу мектептердин дүнүйө жүзү боюнча адрестерин тактоо, кызматташууну коркпостон баштоо;
- Математика боюнча жазылган дүйнөлүк новатордук китептердин авторлору менен мамиле түзүү, кызматташуу долбоорлорун издөө;
- Орто мектептер, олимпиадалык группалар үчүн математикалык журналдарга жазылуу долбоорун түзүү, бир жылдык жазылуу баасын төлөп берүүчү инсандарды илимий жетекчилик менен бирдикте уюштуруу;
- Математикалык методдорду колдонуп, айрым айыл проблемаларын чечүү долбоорлорун жазууга катышуу, донорлор менен иштөө ыкмасын эң жакшы өздөштүрүү;
- Райондо, областта таасирге ээ боло турган долбоорлорду ойлоп таап ишке ашыруу, лидердик позицияны бербөө;
- Математиканы орус, англис тилинде өтүү сунуш долбоорлору боюнча Россия, АКШ ж.б. элчиликтер менен иш жүргүзүүнү көзөмөлдө кармоо. Кытай, Япония элчиликтери менен бирге кызматташуу долбоорлорун ишке ашыруу;

4. Физик мугалимдерибиз жетектей турган долбоорлор да өтө көп экендиги белгилүү:

- Сейсмологиялык, космостук изилдөөлөрдү жүргүзүүчү долбоорлорду тактап, мектеп окуучулары катыша ала турган долбоорчолорду издөө;
- Дүнүйө жүзүндө таза энергияларды алуунун жолдорун издеген долбоорлорду колдоочу миңдеген донорлор бар. Аларды Интернет, башка булактар аркылуу изилдөөнү улантуу;
- Табигый энергияларды берүүчү жөнөкөй макеттерди түзүү (биогаз, «Күн» долбоору, кичи ГЭС);
- Радио, электроника кружокторун колдоочу өтө көп донорлор бар. Алардын эч болбосо бири менен иштөөнү жөнгө салуу;
- Электр энергиясын үнөмдөө, сарптоо, төлөмдөрдү убагында топтоо, жоготууну азайтуу боюнча дүнүйөдө миңдеген (Кыргызстанда ондогон) мекемелер, донорлор бар. Алар менен да күтпөстөн ишти баштоо;

- Райондун жер шартын физикалык көз карашта схема же карта түрүндө түзүү (мындай мугалимди элдин бардыгы колдойт эле);
- Эч болбогондо билимкананын тегерегинде иштей ала турган радиотеле станцияны куруу долбоорун негизги коомдук, атуулдук иш катары кароо;
- Физика сабагын орус, англис тилинде жүргүзүүгө көмөк көрсөтүүчү эл аралык уюмдар, элчиликтер менен иштөөнү тездетүү.

5. Информатика мугалимдерибиз - өзүбүздүн бүтүрүүчүлөр, учурда аспирантураны бүтүрүшүп, көптөгөн илимий эмгектердин авторлору. Алар көңүл бура турган долбоорлор:

- Компьютерлештирүүнү, программалык иштерди үйрөтүүчү эл аралык долбоорлорго сан жетпейт. Ар бир дүкөнчү, чарбакер, бизнесмен өз жумушун компьютерлештирүүгө муктаж. Тийиштүү долбоорлор түзүлүп, донорлорду тез арада табуу керек;
- Билимкананын, билимканачылардын сайты ачуу долбоору түзүлсө, колдоочуларды ата-энелер, бүтүрүүчүлөр менен чогуу издейт элек;
- Билимкананын летописин түзүү, улантуу, жума сайын толуктоо долбоорун бүгүн да колдой тургандар бар. Летопись долбоору, балким сайттын бир бөлүгү катары болушу мүмкүн;
- Информатиканы жайылтуу, колдоочу донордук уюмдардын тизмесин түзүү, байланыш түзүүнү тез арада баштоо;
- Информатика боюнча эл аралык олимпиадаларга билимканадан түз катышуу долбоорун иштеп чыгуу, тийиштүү донорлор менен иштөө системасын куруу;
- Майкрософт, Билл Гейц ж.б. менен түз алакага чыгуу долбоорун түзүү, аны ишке ашыруу;
- Информатиканы орус, англис тилинде окутуу боюнча элчиликтер, фонддор менен иштөө.

6. Химия предметинен окуткан мугалимдерибиз окуу процессинен сырткаркы элдин муктаждыгын чагылдырган долбоорлорду түзүүнү уюштуруусу зарыл:

- Райондук, өлкөлүк масштабда Менделеев таблицасындагы элементтерди камтыган кен байлыктары, жаратылышка тийгизген таасирлери боюнча түзүлгөн долбоорлор эл аралык донорлор тарабынан сөзсүз колдоо табат.
- Эч болбогондо акиташ, бор чыгаруучу мини лабораториялык өндүрүш түзүүгө көп деле каражат кетпейт. Мурда Калинин атындагы орто мектепте бул жумушту окуучулардын күчү менен Мамытов Самат агай жылына ишке ашырып, элге бекер таркатчу;
- Химиялык изилдөө долбоорлору менен Кыргызстанда иштеп жаткан көмүр, алтын, башка ири комбинаттардын (Кумтөрдү эске алып)

тизмесин түзүп, кызматташуу жолдорун тез арада активдештирүү керек.

- Химия боюнча сабактарды орус, англис тилдеринде өтүү, адабияттарды алуу үчүн тийиштүү (РФ, АКШ, Япония, Кытай, Евросоюз) өлкөлөрдүн элчиликтерине, биздин ал өлкөлөрдөгү элчиликтерибиз менен өтө көп, системалуу долбоорлор менен иштөөнү жандандыруу;
- Фармацевттик компаниялар менен химиялык анализдерди жүргүзүү долбоорлору аркылуу кызматташууну тезинен түзүү чоң ийгилик алып келет;
- Химиялык жер семирткичтерди туура пайдалануу, өндүрүү сунуштарын камтыган долбоорлорду колдоочу донорлордун тизмесин түзүү, сунуштарды пландуу даярдоо;
- Айыл элинин айдоо жерлеринин химиялык анализин жүргүзүп, сунуштарды камтыган, карталарды түзүү долбоорлорун жергиликтүү фермерлер, дыйкандар деле колдошот эле. Мурда мектептерде эң жөнөкөй лакмус кагаздары менен окуучуларды айдоо жерлеринин түздүгүн текшертип карталарды, сунуштарды түздүрүшчү;
- Химия боюнча эл аралык олимпиадаларга түздөн-түз билимканадан катышуу долбоорлорун ишке ашыруу үчүн жылына дүнүйөлүк химия боюнча эл аралык олимпиада өткөргөн коомдордун тизмесин тактап, кат алышуу менен персоналдык чакырууну алуу мүмкүнчүлүгүн системалуу колдонуу.
- Алтын өндүрүү, көмүр алуу, иштетүү долбоорлорун ишке ашыруу.

7. Биология, ботаника, зоология багыттарындагы долбоорлорго сан жетпейт. Аны ишке ашыруу үчүн демилгелүү мугалим, маалыматтык базанын түзүлүшү гана керек:

- Алгач Жюль Верндин, Робинзон Крузонун ж.б.у.с. китептерин окуучуларга окутуу зарыл. Дүйнөлүк жаратылыш жөнүндө тааныштырып, республикабыздын аймагын илимий көз карашта үйрөнүү, окуу программасын жүзөгө ашыруу;
- Дары-дармек чөптөрү, биологиялык активдүү заттар, фармацевттик өндүрүш, жер семирткичтер, коркунучтуу заттар жөнүндөгү долбоорлорду колдоочу фонддордун тизмесин түзүү;
- Биологиялык жер семирткичтер – биогумус, био-газ жөнөкөй лабораториялык долбоорлорду ишке ашырып, чоң долбоорлорго чыгууну сөзсүз көздөө;
- Экологиялык, геофондук таза продукцияларды тактоочу кичи лабораторияларды түптөөгө аракет кылып, андан кийин чоңураак долбоорлорду түзүп донорлор, бизнесмендер, өндүрүүчүлөр менен иштөөнүн планын, Кыргыз стандарттын долбоорунун ичине кирүү, активдүү донорлордун тизмесин түзүү, кызматташууну жандандыруу;

- Биологиялык эл аралык олимпиадалардан билимканага түз орун алуу, эл аралык олимпиада өткөргөн мекемелердин адрестерин алуу, адистерин менен Интернет, электрондук почта аркылуу активдүү иштөө;
- Иран, Туркия, Кытай, Европа, Индия өлкөлөрүндө дары чөптөрдү айдашат. Лабораториялык масштабда ЗИРЕНИ айдоону элге үйрөтүүдөн баштап кийинчерээк бул долбоорду кеңейтүү;
- Бадам, мисте сортторун элитардык сортко өткөрүүнү ишке ашыруу үчүн Капка, Чапай жайлоолоруна биологиялык лаборатория түзүү. Кадамжайдын Үч-Коргонундагыдай питомниктерди лабораториялык деңгээлде ишке ашырып, жергиликтүү чарбалар менен ири долбоорлорго (коммерциялык) чыгуу;
- Капка, Чапай, Карагой капчыгайларына дуб (эмен) дарагын таратуу долбоорлорун биологиялык лаборатория түрүндө түзүү, андан кийин ири долбоорлорго сунуштарды даярдоо;
- Биологиялык процесстерди колдоочу донордук уюмдардын тизмесин түзүү, электрондук кызматташууну кечиктирбей баштоо;
- Гавар чөбүнүн бүчүрүнөн даамдуу салаттар жасалат (Европада). Адырларда бул чөптүн бүчүрүн жыйноо, анализдөөчү лабораториялык иштерди жүргүзүп, чоң долбоорлорго (коммерциялык) чыгуунун жолдорун изилдөө, сунуштарды даярдоо.
- Токой чарба департаментинин эгидасында иштеп жаткан ар бир долбоор менен таанышып чыгуу; Кыргыз-Ата коругу, Карагой ботаникалык лабораториянын базасындагы долбоорлорго катышуу;
- Химиктер менен бирдикте улуттук суусундуктарды – айран, максым, жарма, кымызды изилдөө долбоорлорун даярдоо; өндүрүшчүлөр, эл аралык донорлор менен кызматташууну өзгөчө жандандыруу.

8. Орус тили жана адабияты мугалиминин билимкананын калыптанышы, окуучуларды дүнүйөлүк тарыхый интеллектуалдык адабияттар менен тааныштыруу үчүн эмгектери эбегейсиз чоң жана мүмкүнчүлүктөрү, колдоочулары да ошончолук көп:

- Бизге белгилүү орус классиктери – дүнүйөлүк классиктердин баалуулуктарын камтыган алтын фонд А.Пушкин, М.Лермонтов, С.Есенин, А.Ахматова, Л.Толстой, Н.Гоголь, С.Тургенев, А.Солженицын, А.Сахаров, В.Курчатов, С.Ковалевская ж.б. алптардын чыгармалары, чыгармачылык жолу менен эч болбогондо учкай таанышпаган, суктанбаган адам дүнүйөлүк деңгээлге эч бир кесип боюнча лидерликке чыга албайт. Бул багытта мугалимдин алдында толук ресурс бар: толугу менен кызыккан билимканачылар, ата-энелер, мугалимдер, Россиянын элчилигине жөнөтүлгөн ар бир долбоор, сочинение, мектептик изилдөө жоопсуз калбайт (эгерде бул алака системалуу түрдө болсо);
- Окуучулар өтө кызыга турган Жюль Верн, Стивесон, Байрон, Моцарт темалары – чоң долбоорлордун башаты. Илгертеден балдарга адамзат

жетишкендиктерин оңой жолдор менен түшүндүрүп, мектептеги негизги предметтерди окуучулардын өздөрүнүн кызыгуусунда үйрөтүү жолдору – улуу ойчулдардан баштап ата-энеге чейин чоң түйшүккө салган. Мисалы, белгилүү француз фантасты Жюль Верн – математика, физика, химия, биология, ботаника, зоология, география, астрономия, история предметтерин өзүнүн фантастикалык чыгармаларында кызыктуу окуяларга аралаштырып үйрөтөмүн деп айткан. Чындыгында «Суу астында 20 миң мил» деген китебинде Жер ортолук деңизинен баштап Тынч, Атлантика, Индия океандарынын астындагы жүрүүчү капитан Немо аркылуу окуучуга керек болуучу минималдык билимди камтууга аракет кылып, окуучуну мектеп предметтерин тереңдетип окууга мажбурлайт. Терең окубаса, кийинки окуялар түшүнүксүз болот. «Капитан Гранттын балдары» чыгармасында бир топ материктерди анализдөөгө үйрөтүп, тарбия маселесинде, жаштайынан балага оор жүктү (миссияны) алуудан коркпостукту, чечкиндүүлүктү үйрөтөт. Жюль Верн акыркы «Сырдуу арал» китебин өмүрүнүн акыркы жылдары элдин суроосу менен катуу ооруп жатып бүтүрөт. Бирок, бул китепти эң алгачкы чыгармасы катары баштап, окуучуларга илим-билимдин бүгүн, келечекте керектигин жазып, илим-билим менен байланышкан кээ бир окуяларды өзүнчө китептерде берүүгө туура келген.

Менин оюмча Жюль Верн өз доорунун эң кыйын педагогу, мугалими болгон. Бүт дүнүйө жүзүндөгү балдарга билим алуунун жаңы жолун жазып келечеги бай, кыялкеч муундардын калыптануусуна жол ачкан. Бул багыттагы долбоорлор менен Франция элчилиги, билим берүү фонддору менен иштесе болот.

- Орус тили – бүгүн, эртең жана келечекте биз үчүн өтө керек тил. Бул - илим-билимдин, алака кылуунун тили. Россия мейкиндигинде иштөө үчүн дээрлик баарыбызга бул тилди өтө жакшы үйрөнүү керектигин ар бир атуул кеч билип калып, арман кылабыз. Россия элчилиги, Оштогу консулдун, Русский фонд ж.б. толуп жаткан орус тилин үйрөнүүнү колдогон мекемелер, фонддор бар. Бул багыттагы долбоорлорду ишке ашыруу орус тили мугалиминин милдетине кирип, башка предметтер боюнча долбоорлорду координациялоо керек. Россиядагы кандай гана конкурс болбосун, сөзсүз заявка берилип, катышуу маданиятын билимканага сиңирүү орус тили мугалиминен көз каранды.

Сөзсүз түрдө, жакынкы арада, бүгүн бул мүмкүнчүлүктөрдүн тизмеси түзүлүп, ар бир багыттагы долбоорлорду өнүктүрүү ишин баштоо абзел. Орус потенциалын пайдаланбоо – билимкана үчүн өтө уят иш. Интернет алакалары дагы деле жанданбады. Ар бир окуучу Россиянын күчтүү мектептеринин окуучулары менен электрондук кат алышуу, Россиялык донорлор үчүн билимкананын сайты иштеп чыгуу долбоорун тез элчиликтерге, тийиштүү булактарга жиберүү керек.

- Бардык предметтердин мугалимдери билимкана орусча үйрөнө ала турган базаны, китеп-журналдар фондун түзүү; Москва, Санкт-Петербург, Новосибирск ж.б. илимий борборлордон чыккан газета-журналдарга жазылуу сунуштарын камтыган ДОЛБООРЛОРДУ тез түзүп, донорлор менен иштөөнүн практикалык ыкмаларын колдонууга тийиш: Интернет, электрондук почта, барып келүү, жолугушуу ж.б.
- Ч.Айтматов баштаган кыргыз классиктерин изилдеген орус ойчулдары, инсандар менен алака түзүү долбоорлору: Улуу Ата Мекендик согушта орус, украин, беларусь ж.б. элдер жашаган жерлерде кыргыз жоокерлеринин эрдиктерин изилдеп, билимкана үчүн атайын долбоорлорду ишке ашыруу;
- Орус тили күндөрүн, жумалыгын өткөрүү үчүн долбоорлорду колдоочу донорлорду тез табууга аракет кылуу. С.Ожеговдун «Толкование русского языка» китебин чечмелөөгө үйрөтүү.
- Орус тили жана адабияты мугалиминин бул жумуштарды ишке ашыруу демилгеси элдин колдоосуна гана ээ болбостон, россиялык көп мүмкүнчүлүктөрдүн эшигин ачат. Сиз новатор мугалим катары бул иш-чараларды тездетүүгө милдеттүүсүз.
- Орус тили боюнча олимпиадалардын (Россиядан) бардык тизмегин тактап, катышуу керек. Эч болбогондо виртуалдык катышууну камсыз кылуу зарыл.
- Орус тилинде эркин сүйлөө, аңгемелешүү, иш алып баруу, адабияттарды окуу, көркөм кеп, риториканын калыптандыруу долбоору – мугалимдин милдети.

9. Билимканачылардын эң бир чоң үмүтү - англис тили мугалими. Ар бир билимканачыны англис тилинде сүйлөтүүгө үйрөтүү, англис тилиндеги адабияттарды башка предметтерде колдонуусун координациялоо иши англис тили мугалиминин ишмердигине байланыштуу:

- Англис тилин билүү - планетабыздын бардык жерине жол ачып, окууга, иштөөгө, дүйнөлүк лидер болууга өбөлгө түзөт.
- Англис тилин үйрөтүүгө, башка предметтерди англисче окутууга далалат кылган долбоорлор көпчүлүк мекемелер, фонддор тарабынан тез колдоо алат. Эң алгач мындай донордук уюмдардын тизмесин түзүү, волонтерлор аркылуу тактап толуктоо жана алакалашуунун стратегиясын иштеп чыгуу керек.
- АКШ, Европа өлкөлөрүнүн элчиликтери аркылуу донорлор менен иштөө маданиятын камтыган долбоорлорду иштеп чыгуу өтө зарыл.
- Англис тил күндөрүн, жумалыгын, класстарын колдоочу долбоорлорду жазууну уюштуруу, ишке ашыруу. Билимкананы бүтүрүүчүлөрдүн бири- Азамат батыш элчиликтеринин биринде өтө жооптуу кызматта. Азамат менен күндө электрондук байланышта иштөөнү уюштуруу мыкты ийгиликке алып келет.

- Донорлор китептерди, компьютерлерди, чет өлкөгө чыгууну каржылоону ж.б. идеяларды жакшы колдошот. Биз аларды иштете билүүбүз керек. Англис тилинде билимканачыларды эркин сүйлөө дикциясын, аңгемелешүүсүн, окуусун камсыз кылуу долбоору – мугалимдин негизги милдети.

10. Кыргыз тили жана адабияты мугалими – эгемендүүлүктүн үзүрүн, тарыхыбызды көрсөтүүчү, башка тилдер менен бирдикте үч тилдүүлүктү камсыз кылуучу инсан:

- Манас үчилтиги, башка эпостор аркылуу кыргыздардын адамзат билиминин негиздерин үйрөтүү. 10-12 жаштан баштап эл жүгүн көтөрүү, тайманбастык, достук, патриоттук сапаттарды сиңирүү. Биз эски элдин тукуму катары башка улуттарга жардам берүүчү, жетекчилик кылуучу эл экенибизге окуучуларды ишендирүү. Манас аркылуу кыргыз жеринин географиясы Римден тартып Ыраакы Чыгышка чейин жайылгандыгы; күчтүү билимдүү, тарбиялуу эл болгондугубузду чагылдырган чоң долбоорлорду ишке ашыруу.
- Кыргыз тилинин эң эски тил катары бай, илимий терминдерди камтыган тил экендигин далилдеген долбоорлорду иштеп чыгуу. Али Аскар Байбосуновдун «Донаучное представление киргизов о природе» (1990) китеби боюнча кыргыздар бардык илимдерди колдоно билгендигин тастыктаган долбоорду ишке ашыруу.
- Юдахиндин сөздүгүн кенен тааныштыруу программасын иштеп чыгуу.
- Кыргыз классиктеринин чыгаандарынын тизмесин түзүп, өз алдынча окуу керектигин билимканачыларга түшүндүрүү долбоору.
- Азыркы учурда кыргыздар жашап жаткан жерлерди тизмелеп, сүйлөө речтерин анализдөө (Ван, Улуу Памир, Керме-Тоо, Акчей, Жерге-Тал, Мургаб, Ак-Жаян, Кокон, Маргалан, Бөкө, Жизак, Макмал ж.б.) долбоорун иштеп чыгуу.
- Мамлекеттик тил департаментинин бүт иш-чараларын тизмелеп, керектүүлөрүнө долбоорлор аркылуу катышуу;
- Илгертеден кыргызбыз деп келишкен (Тоолуу Алтай, Хакас, Тува, Кара-Калпак ж.б.) жандаш тилдүү элдердин сөз өзгөчөлүктөрү, оозеки чыгармачылыгын камтыган долбоорлорго катышуу;
- Кыргыз жана кыргыз тилине жандаш тилдүү элдердин мектептери менен кат алышуу (электрондук) ж.б. карым-катнаш идеяларын камтыган долбоорлорду түзүүнү ишке ашыруу үчүн колдоочуларды табуу;
- Түрк тилинде сүйлөгөн элдердин маданий, этнографиялык долбоорлоруна катышуу үчүн адрестерди тактоо, уюштуруу комитеттерине кайрылуу, элчиликтер менен кат алышуу. Бул маселелерди колдоочу бир эле Түркияда миңдеген мүмкүнчүлүгү бар

уюмдар бар. Япониядагы изилдөөчүлөрдүн мүмкүнчүлүктөрү да өтө чоң.

- Кара-Таштык жазуучу, өнөрпоз инсандардын тизмесин тактоо, аларды изилдөөчү долбоорлорду түзүү. Жардам беребиз деген инсандар аркылуу Ботобай-төкмө, Төрөкул, М.Гапаров, Р.Маманов, Б.Табалдиев, А.Турдубаев, Тилла комузчу, Ганы төкмө, Манап кыякчы жана башка ооз комузчу, кошокчу, чоорчу адамдарды изилдеп элге алып чыгуу.
- Кара-Таштык илимпоздордун, мамлекеттик, коомдук ишмерлердин тизмесин түзүп изилдөө долбоорун жазуу. Аларды финансылоочу инсандар ондоп саналат.
- Кыргыз тилинде таза сүйлөө, оратордук жөндөмдүүлүктү, риториканы үйрөтүү. Тике карап, сөздөрдү жутпастан, муактанбастан, мукам үндүү сүйлөгөнгө машыктыруу. Сырткы жүрүм-турумдун нормаларын, келбеттин жана сулуулуктун сырларын үйрөтүү.
- Өз оюн эркин жаза билүүгө күндө машыктыруу. Эң керектүү иш кагаздары – арыз, өмүр баян, резюме, мүнөздөмө, сунуштама (рекомендация), паспорт алуу документтерин туура түзүү жана жазуу.
- Кыргыз тилиндеги газеталарды окуу жолдорун; эркин, менчик басылмаларды, позиция – оппозиция көз караштарын иликтей билүү, мамлекеттик саясатты колдоо.
- Кыргыз тили менен катар орус жана англис тилдерин сүйгөнгө үйрөтүү жана аны турмуштук муктаждык, маалымат булактарына кирүү артыкчылыктары аркылуу мотивациялоо ж.б.у.с.

11. Тарых, социология (мурдагы коом таануу), политология мугалими иштеп чыга турган долбоорлор өтө көп:

- Кыргыз тарыхынын түрдүү булактар аркылуу ар кандай берилип жаткандыгын анын калыптануу мезгили менен түшүндүрүү. Бартольд, Абрамзон, Худяков, Коласов жана башка тилдүү окумуштуулар жазган кыргыз тарыхы менен тааныштыруу.
- Кыргыз тарыхын изилдөөдө санжыранын мааниси боюнча долбоор даярдоо. Кара-Таш айылынын калыптануу санжырасын, кийинчерээк тарыхын жазуу долбоорун түзүү. Аны каржылоочу инсандар ондоп саналат.
- Кыргыз эпосторундагы жер аттары аркылуу кыргыздардын таралуу мейкиндигинин картасын түзүү (Римден Ыраакы Чыгышка чейин) долбоорун түзүү жана донорлор менен иштөө. Атап айтканда Улуу Памир, Жерге-Тал, Мургаб, Керме-Тоо, Ак-Чий, Толуу алтай, Хакасия, Енисей ж.б.

- Кандайдыр бир үй-бүлөнүн, айылдын, райондун тарыхын жазуу долбоорун билимканачыларга реферат жаздырып китепче түрүндө мукабалоо аркылуу ишке ашыруу; аудио, видео, оозеки чыгармачылык же кээ бир коомдук ишмерлердин тарыхын түзүү сыяктуу долбоорлорго каржы табуу өтө оңой. Себеби, эл арасында өз тарыхын, санжырасын профессионалдуу жаздырганга кызыккандар өтө көп.
- Планетабыздын, материктердин, адамзаттын, биз кызыккан өлкөлөрдүн тарыхый этаптарын атайын долбоорлор түрүндө кароо, окутууга кошумча булактарды тартуу – мугалимдин уюштуруу жөндөмүнө жараша болот.
- Тарыхый көз карашта жер жүзүндө илгертен болуп өткөн катастрофалар, катаклизмалар; Жер шарынын, аба ырайынын өзгөрүшү, глобалдык ысуу, мөңгүлөрдүн азайышы сыяктуу тарых баракчаларын түзүү долбоору;
- Тарыхый көз карашта – ынтымаксыздык, билимсиздик, жалкоолук эмнеге алып келерин түшүндүрүүчү долбоорлор жергиликтүү топтор, донорлор тараптан сөзсүз каржыланат.
- Коомдун, региондордун, өлкөлөрдүн, алкактардын маргиналдашуусу эмнеге алып келээрин тарыхый көз карашта чагылткан долбоорлор тез колдоого ээ болот.
- Тарых мугалиминин негизги функциясы – окуучуларды тарыхка (анын ичинен дүнүйөлүк тарыхка) кызыктыруу, китепканадан тийиштүү китептерди сунуштоо. Окуучу өз алдынча кызыгып, изденип окумайынча тарых сабагын баа алуу үчүн гана окуп же түшүнбөй жаттап алышы мүмкүн. тарыхты билүү окуучунун личность катары тез калыптануусуна түрткү берип, башка предметтерди өздөштүрүүгө өбөлгө түзөт. Жетекчи, лидердик сапаттар тарыхый өзгөрүштөрдү жасай алган адамдарды, топторду, коомдорду билмейинче пайда болбойт. Лидер болсо да бир көчөгө же локалдык болуп, чектелген адамга айланат. Тарыхты билген адам кеменгер жетекчи эле болбостон, эл жүгүн да өз мойнуна алат. Ишкердиги, ишмердиги менен тарыхта калууну, тарыхый инсанга айланууну кыялданат, эңсейт жана ага жетет. Орчундуу проблеманы чечүү үчүн бел байлап тийиштүү билимди алуу, тилдерди үйрөнүү иштерин ичтен каалап жасайт. Бул өз кезегинде окуучунун ички дүйнөсүндө төңкөрүш жасайт. Жашоодогу адамдын миссиясын түшүнүп, убакыттын өтө тар экендигин сезип, эртерээк чоң иштерге далалаттанып, күндүр-түндүр өзүн коштоочу улуу сезим менен жашап, чарчап чаалыкканды билбей адамзат баалуулуктарын туу туткан, патриот атуулга айланат. Мындай миңдеген адамдар коомду оңдойт. Маргиналдардын бийликке келишине, жагымсыз идеологияларга жана ишенимдерине каршы туруп, коомдун өнүп өсүшүнө кайтпас бел болушат. Региондогу фанатизмди, терроризмди

жок кылуунун бир эле жолу – келечекти билимдүү, чечкиндүү, көрөгөч, кемеңгер адамдарга өткөрүп берүү.

12. Социология – элдик массанын күнүмдүк өзгөрүшүн ар тараптуу изилдейт: аң сезимдин абалы, менталитет, баалуулук, пикир, өз ара мамиле, ишеним. Социология – коом жана адамдардын өз ара мамилелерин изилдөөчү, стабилдүү, прогрессивдүү коомду түзүүчү прикладдык багыттагы илим. Батыштын өнүккөн өлкөлөрүнүн мектептеринде, колледждеринде ж.б. окуу жайларда социалдык илимдер (социология, экономика, укук, политология, психология) кенен окутулат.

Япониянын жогорку окуу жайларынын 70% убактысы гуманитардык сабактарды окутууга арналат, кытайлык миңдеген студенттер Батыштын университеттеринде эң жакшы социологиялык даярдоодон өтүшөт. Бүгүн бул бүтүрүүчүлөр өз өлкөлөрүнө келишип менеджер, бизнесмен, саясатчы болуп иштешип, өлкөсүнүн келечегин жана эртеңки стратегиясын таң калаарлык деңгээлде түзүшүп, өнүктүрүп жатышат.

Социология боюнча окуучулар үчүн кандай гана долбоорлор иштелип чыкпасын эл аралык уюмдар, донордук топтор сөзсүз колдойт. Бул максатта төмөнкү китепти окууну сунуш кылабыз: Добренко В.И., Кравченко А.И. Социология: Учебник. – М.:ИНФРА-М, 2004. – 624 с.

13. Политология – саясат таануу илими. Саясат илгертен эле ар бир адамдын, элдердин тагдырын чечип коюушу мүмкүн. Биздин эрага чейин V кылымда жашап өткөн антикалык доордун акылы Аристотель «Адамдар коомдо жашайт, башкалар менен алака кылат, ошондуктан саясатты адамдардын жашоосунда тамырлап калгандай элестетсек болот» - деп айткан.

Адам кайсыл гана кесипте иштебесин ага саясий билим абадай керек. Себеби адам аргасыздан башка адамдар жана мамлекеттик түзүлүш менен мамиле кылууга мажбур. Эгерде адам саясий билим алууга умтулбаса, анда ал башка активдүү саясий күчтөрдүн оюнчугу болуп калышы мүмкүн. Коомго, жер жүзүндөгү бардык эле элдерге массалык саясий билимдүүлүк керек. Мындай билим болбосо, коомду тирандар жана деспоттор башкарып, коомдук жана мамлекеттик түзүлүш, экономика чабал, антигумандуу болуп калышы мүмкүн. Ошондуктан саясат маданиятынын калыптанышы – жаңы, прогрессивдүү доордун, коомдун тилеги. Элдин саясий маданияттуулугу жогоруламай сайын бай өлкө курулбайт, демократия принциби эл аралык саясаттын жана өз өлкөсүнүн тагдырын чечүүчү бирден бир булак болуп – адам эсептелээрин негиздейт.

Бүгүнкү күндө элдин көпчүлүгү «Эгер сен саясат менен иштебесен, анда саясат сени менен иштейт» афоризмин билип калышты. Саясат менен алектенүү - бул бардык эле нерсени, айрым кемчиликтерди саясатташтыруу дегендикке жатпайт. Кээ бир активдүү топтор өз кызыкчылыктарын ишке ашыруу үчүн бардык нерселерди, кээде табият кубулуштарын да саясатташтырып, аны терең түшүнбөгөн инсандарды ээрчитүүгө аракет

кылышып, коомдук өнүгүүнү кечиктиришип, кээде элдердин өз тагдырына балта чаптырып коюшу да мүмкүн. Ошондуктан, айрыкча окуучулар, саясатты илимий негизде, туура түшүндүрүүгө муктаж.

Политология боюнча өтө көп долбоорлорду жазууга болот. Себеби коомубузда эбегейсиз өзгөрүүлөр болууда, чечилбеген маселелер да өтө көп, Бул маселелерди чечүү моделдерин иштеп чыгып, долбоор түрүндө келиштире жазса, тийиштүү донорлорго, фонддорго кайрылуу ыкмасын билсе, алар менен узак мөөнөт кызматташуунун натыйжасында эл аралык долбоорлорго ээ болуп калышыбыз мүмкүн. Эң алгач чечилбеген проблемалардын, андан кийин донорлордун, эл аралык уюмдардын тизмесин түзүп, партнерду талыкпастан издөө керек. Эч бир донор, кандай гана зарыл проблемалар жазылбасын, өздөрү демилге көтөрүп Сиздин айылдын проблемасын чечип бербейт. Өзүбүз изденип, донор кайсыл тилде долбоор кабыл алса, ошол тилде аны тез сунуштоо, күндө кызыгуу жана алака процессинде долбоорду кененирээк түшүндүрүү зарыл. Донорлор биздин мамлекеттик тилде деле долбоорду кабыл алышат, бирок өздөрү которуп талкуулаганча убакыт кетет.

Азырынча политология илимин тереңирээк окуп үйрөнүү үчүн төмөнкү китепти сунуш кылабыз: Пугачев В.П., Соловьев А.И. Введение в политологию: Учебник для студентов вузов. – М.: Аспект Пресс, 2004.- 479 с.

Кыргызстанда да политологиянын көпчүлүк тармагы боюнча изилдөөлөр, диссертациялар жазылып, китептер пайда болду. Бул эмгектерде биздин өлкөдөгү проблемалар чагылдырылып, кандай долбоорду түзүү тез жыйынтык берээри айтылат. Коомдогу бүткүл өзгөрүүлөрдү, жашоо жолдорун жаңылоо долбоорлору – чет өлкөлүк донорлор тарабынан тез колдоого алынат.

14. География, экология, астрономия, граждандык коргонуу багытындагы сабактарды окуткан мугалимдер үчүн кошумча, токтоосуз каржылануучу долбоорлор өтө көп. Бул багытта изденүү, донордун философиясын туура түшүнүү ийгиликти тез алып келет.

Бүгүнкү күндө жеке сектор аба-ырайы жөнүндөгү маалыматтарга өтө муктаж. Күндүн ысыктыгы же мээлүүндүгү соодагерлердин ишине таасир этет. Агрономиялык сунуштар азырынча жеке дыйкан чарбаларга, фермерлерге дайым эле жете бербейт. Мөмө-жемиштердин жаңы сортторунун өнүгүп кетиши же келечеги жоктугу, жайлоолордогу кыртыштардын өзгөрүшү, үй айбандарынын ар түрдүү ыландары бүгүнкү күндө ар бир үй-бүлөнү ойлонот. Селдердин жүрүшү, жер көчкүлөр, жер титирөө кесепеттери, бороон-чапкын ж.б.у.с. табигый кырсыктардын алдын-алууну жана сактанууну, үйлөрдү курууда эске алуучу сейсмикалык талаптарды элдин баары эле биле бербейт. Жалпысынан ар бир адам үчүн бул процесстерди билүү маанилүү, анткени аздыр-көптүр баарынын кандайдыр бир бизнеси бар жана өздүк чарбанын өнүгүүсүнөн да көз каранды.

Ар бир үй-бүлөнүн жок дегенде бирден жакын адамы Россияда, Казакстанда же башка өлкөлөрдө иштеп жүрөт. Кээ бирлеринен жылдап маалымат жок, кандай байланышып, эмне кемчилдиги бар экендиги, барган жеринин шарты, географиялык абалы, дагы көптөгөн түйшүктөрү белгисиз. Бир гана түлөө өткөрүп, жараткандан эсен-амандыгын тилеп олтургандар канча. Биз белгилүү, орчойгон проблемаларды гана келтирдик, ал эми мугалимдерибиз окуучулар менен бирдикте мындан башка дагы чечилбеген, бүдөмүк маселелерди тизмелеп, ар бир суроого кантип, ким жардам бере ала тургандыгын жазып, классификациялап долбоорлордун макетин даярдашы керек.

Айылыбызда долбоор жазууну өз алдынча, илимий жетекчи аркылуу үйрөнгөн ондогон инсандар бар экендиги билимканага белгилүү. Алардын жардамы менен эң алгач Кыргызстанда иштеп жаткан донордук уюмдарды тизмелеп, Интернет аркылуу кошумча көмөк көрсөтүүчү мекемелердин тизмесин тактап, айылдан партнердук мекемелерди же активдүү инсандарды бул жумушка тартып, өз күчүнөр менен жөнөкөй маселелерди чечүүгө аракеттенип, тийиштүү семинар-тренингдерди өткөрүп баштоо зарыл. Бул долбоорду системалуу түрдө түзүп, такай артынан түшсөнөр 3-4 жылда, өтө көп мүмкүнчүлүктөрү, потенциалы, каражаты бар менеджерге айланасыңар. Билинбестен чет өлкөлөргө чейин чакыруу келе баштайт. Мындай инсандар күчтүү менеджер катары элге да, коомго да өтө керек. «Аракеттин арты – берекет» болоорун иш жүзүндө көрөсүздөр.

15. Жаратылышты коргоо, экология боюнча чексиз көп донорлор иштейт. Американын өзүндө эле 100 миңден ашык, Европа өлкөлөрүндө мындан да кем эмес донордук мекемелер бизден жакшы жазылган (кызыктуу), зарыл экендигин түшүндүрө ала турган долбоорлорду сөзсүз колдошот.

Жер кыртыштарын бекемдөө, бак-дарактарды отургузуу, жашылдандыруу боюнча биздин айылда эле ондон ашык долбоорлор ишке ашты. Таза суу, аялдар проблемалары, ишсиздикти жоюу, мектептерге кошумча жардамдар, спорт шаймандары, имараттары жана да көптөгөн долбоорлорду донорлор колдоду. Район боюнча мындай бир канча жүздөгөн мисалдар бар, чет өлкөгө баргандардын саны да өтө көп.

Ал инсандар да он жыл мурда Сизге окшоп ишенбей олтурган. Алар чечкиндүүлүгүнөн, сабырдуулугунан, сүрмөлүгүнөн ойлогон ойлорун ишке ашырышты. Ушул инсандардын көпчүлүгүнө илимий жетекчи үйрөттү, кээ бирлерине түз колдоолорду көрсөттү.

Долбоорго айылдан эң биринчи кызыккан Бекболот агай ушул билимканадан долбоор жазууга машыкты, билимканадан эл аралык уюмдарга ишке которулду, көптөгөн долбоорлорду ишке ашырды, эң көрүнүктүүсү АРИСтин, эл журттун көмөгү менен Спорт сарайын курду. Бекболоттун бул ийгиликтери үчүн 15 жыл эмгеги кетти. Алгачкы долбоорлорду, публикада сүйлөөнү илимий жетекчиликтин сунуштарын магнитофонго жазып жүрүп

үйрөнгөндүгүн өзү айтып жүрөт. Кундуз эжеке баш болгон агай-эжелерибиз – билимкананын долбоор жазуу боюнча алтын фонду. Алар донордук психологияны «бешке» билишет.

Өндүрүштүк долбоорлорду ишке ашыруу боюнча Абдырахман агайдай кесипкер эсептелүү гана. Абдували, Мамасадык, Бүгалча эже, Исматилла, Карим, Майрамбек ж.б. долбоор жазуунунун устаты болушу үчүн 15 жыл убактылары кетти. Алардын ар биринен ондогондор долбоор жазганды үйрөнүшкөн. Ар бир суроосун илимий жетекчилик азыркыга чейин чечмелеп, жардам берип келе жатат.

Эч бир каржылоону талап кылбаган географиялык, экологиялык, сейсмологиялык, астрономиялык аянтчалар билимканада иштебей калды. Бул кызыктуу кичинекей долбоорду толугу менен каржылайбыз деген колдоочулар бар экендигин билимкана жетекчиси билет.

16. Азыркы мезгилде эң актуалдуу маселелердин бири - өзгөчө кырдаалдардан коргонуу жолдорун үйрөнүү. Бул багытта да көптөгөн донордук уюмдар тарабынан мыкты долбоорлор, айрыкча айыл жерлеринде ишке аша турган, чакан долбоорлор сөзсүз колдоого ээ болот.

Эң алгачкы жер каймактагандан берки ири катастрофаларды айта кетели. Акыркы 30 млн жыл ичинде биздин планетабызда космостон келип түшкөн 100 ири чоң метеориттер пайда кылган кратерлер бар. Сибирдеги Полигай дарыясынын куйган жерине 30 млн жыл мурда метеорит түшүп, 1200 метрлик кратер пайда болгон. Горький шаарынын жанында экинчи чоң кратер, Финляндияда диаметри 26 км болгон Янисеярви кратери, Болтыш, Риз, Босумтви, Чабб ж.б. кратерлер метеориттер менен Жер шарынын кагылышуусунан жаралган жана Жердин өз огуна жантаюусу болуп, климаттарга ар түрдүү таасири тийген деген божомолдор бар.

Андан кийинки коркунучтуу кубулуш болуп вулкандар эсептелет. Тынч океанында эле бири-бирине туташ 526 вулкан бар, алардын 328 эбак өчкөн. Индонезиянын Зонд аралдарында 63 вулкан бар, 37-си азыр да кыймылга келиши мүмкүн. Атлантика океанында 69 вулкан (39 өчкөн), Исландияда 40 вулкан бар. Жер ортолук деңизден өтүүчү вулкандардын тизмеги да бар, алардын башталышы Кавказдагы Казбек, Эльбурс тоолорунда. Чыгыш Африкада 40 вулкан ойгонушу мүмкүн. Бул вулкандардын өчкөндөрү деле кээде ойгонуп кетишет.

Вулкандар ойгонгондо шаарлар күйүп, жер титирөө кыйраткыч деңгээлде болуп, көз ирмемде аралдар чөгүп кетиши мүмкүн. Мисалы, Везувий вулканы толугу менен айтылу Помпей шаарын жуткан, айланасындагы айылдар да жок болгон. Жер ортолук деңизиндеги Санторина вулканы ойгонгондо аралдар жоголуп, жаңы аралдар пайда болуп жашаган эл үчүн катастрофага айланган. 1883-жылы Индонезия аралдарындагы Кракатау вулканы жарылганда, көтөрүлгөн толкундар (цунами) Европага чейин жеткен. Жер өз огуна козголду деген да пикирлер болгон, 100 миңдеген кишилердин өмүрү кыйылган.

Коркунучтуу жер титирөөлөр – Лиссабон (1755), Греция (1870), Италия (1908), Ганьсу (1920, Кытай), Токио жана Иокогама (1923), Гималай (1950), Консельсон (Чили, 1960, 2010), Алма-Ата (1911), Кемин (1913), Гоби Алтай (1957), Сычуань (2009, КНР), Ашхабад (1948), Ташкент (1970), Спитак жана Степанакерт (1985), Гаити (2010) ж.б. бул апааттардын ар биринде өтө көп адамдар каза болуп шаарлар жок болгон.

Жер титирөөлөрдүн натыйжасында цунами (деңиз силкинүүсү) толкундары да эсепсиз адамдарды жок кылган. Тайфун, ураган, куюн (смерч) сыяктуу алаамат апааттар дүнүйөдө болуп турат.

Жерди топтон суу каптагандыгы жөнүндө да көп уламыштарда, диний китептерде айтылат. Бирок, илимий жактан далилдер азырынча жок.

Борбордук Азия эң жаш тоолордун арасында жайланышып, сейсмикалык коркунучтуу аймак болуп эсептелинет. Демек, бул алааматтардын баарын эле илим алдын ала билбегендиктен, адамдар өздөрү сактануу жолдорун үйрөнүшү керек. Үйлөрдү салганда сейсмикалык туруктуулугун эске алып жер көчкү, селкана ж.б. коркунучтар болбой турган жерлерди тандоо, жеңил үйлөрдү курууну элге айтуу керек. Бул проблемалардын айланасында билимканачылар жүздөгөн реалдуу долбоорлорду иштеп чыгып, донорлордун колдоосуна ээ болоору шексиз. Ал үчүн бир гана аракет керек.

Суу толкундарынан коргонуу үчүн Голландия миллиарддаган акчаларды деңиз боюнча дамбаларды курууга жумшайт, жогорку сейсмикалык аймакта тургандыктан жер титирөөлөргө, башка кырсыктарга туруштук берүү үчүн Япония триллиондогон каражат жумшайт. Эл-журт табигый кырсыктардан колдон келишинче сактануу жолдорун издейт.

Биз дагы, эч болбогондо үйлөрдү, башка коммуникацияларды табигый кырсыктарга чыдай ала тургандай куруубуз керек. Айрыкча, бул этияттык тоолуу айылдардын тургундарына өтө керек. Билимканачылар бул процесстерди окуп үйрөнүүгө, кырсыктарга каршы күрөшүүгө, чоңойгондо Кыргызстанды өзгөчө кырдаалдардан мүмкүн болушунча коргой турган ой жүгүртүүгө ээ болуп, реалдуу проекттер менен иштөөнү баштоолору керек.

17. Физкультура мугалиминин милдети - билимканачылардын ден соолугу өтө чың болушу үчүн күндөлүк гимнастикадан (көнүгүүлөрдөн) баштап, спартакиадаларга спорттун түрлөрү боюнча катышуусуна жол көргөзүү. Ден соолук ар бир адамдын өзүнө гана өтө керектигин туюп булчундардын, башка органдардын жакшы иштөөсүнө өздөрү кам көрүп аракеттенүүлөрү керек.

Эч болбогондо чыгыш күрөштөрүнүн бири Каратэнин 10-15 стандарттык бийин үйрөнүп, аларды күндө кайталап, профессионал каратэист болгонго кызыгуу зарыл.

Ар түрдүү кружокторду уюштуруп, айылдык жаштардын муктаждыктарын канааттандырууга багытталган долбоорлорду изденүү, чет

өлкөлөрдөгү спорт иштерин колдоочу уюмдардын тизмесин түзүп, түрдүү спорттук багыттагы долбоорлорду ишке ашырууга мүмкүн.

Окуучулар спорттук машыгуулардан кийин жуунуу үчүн таза туалет, душ, ванна, мончо, сауна, бассейн өтө керек. Бул муктаждыктарга негиздеп мектеп жетекчилиги менен бирдикте долбоорлорду эл аралык уюмдарга сунуштоо керек.

Улуттук оюндарды, анын ичинен улак чабышты, айылдын жана райондун масштабында жайылтууну камтыган долбоорлор менен иштөөнү активдештирүү; областтык, республикалык, мамлекеттик же менчик мекемелердеги мүмкүнчүлүктөрдү толук билүү - физкультура мугалиминин негизги иштеринин бири.

Спорт боюнча газета-журналдарга жыл бою билимкананын жазылуу жолдорун, спонсорлорду издөө.

18. Билимканада өтө колдоого муктаж адам – бул китепканачы. Ата-энелер, окуучулар китепкана фондун түзүүгө активдүү катышып туруусу зарыл. Окуучулар өз алдынча билим алуучу булак – китепкана. Келечекте китепкана үчүн чоң, жарык бөлмөлөр берилип кышындасы жылуу, жайындасы салкын окуу залы болушу, Интернетке туташуу мүмкүнчүлүктөрү, микрофильм, окуучу аппараттар, көбөйтүүчү мини типографиялар менен жабдылышы абзел. Бул зал окуучулардын, мугалимдердин, коноктордун бүткүл бош убактыларын канааттандыруу өткөрөр жери. Ошондуктан мектеп жетекчилиги менен бирдикте көптөгөн долбоорлор даярдалып, мамлекеттик мекемелер, донордук уюмдар, жеке адамдар менен тынымсыз иштөө талап кылынат. Жылына 5-6 жолу заявка менен кайрылып туруу зарыл.

Ар бир предметтик кааналарда китептердин болушун көзөмөлдөп, эсебин алуу китепканачынын күндөлүк ишине кирет.

Спутниктик антенна, Интернет мүмкүнчүлүктөрү бүгүнкү күндө көп каражат талап кылбайт.

Бишкек, Ош шаарларындагы жогорку окуу жайлардын китепканалары менен ар түрдүү байланыштарды, келишимдерди түзүп китептерин пайдалануу, алуу жолдорун окуучуларга үйрөтүү, каникул учурунда келип колдонуу сунушу ар бир билимканачыга системалуу айтылып турса жакшы болот.

Билимкана китепканасы эл аралык библиотекалар ассоциациясына мүчөлүккө кирсе, чет өлкөлөргө семинар, тренингдерге тез-тез барып келүү мүмкүнчүлүгү ачылат.

Окуучуларга китеп окуунун жолдорун, стенограмма, аудио-видео ж.б. материалдарды жасоо ыкмаларын, пресс-конференцияларды өткөрүүнү, эстетика, этика, ден соолук багытындагы семинар-тренингдерди камтыган чоң долбоорлор жазылса, көптөгөн эл аралык донорлор, мамлекеттик мекемелер, жеке инсандар сөзсүз колдошот. Бул багыттагы

мүмкүнчүлүктөрдүн тизмеси түзүлүп, ар бир донор менен иштөө ыкмасын тезинен үйрөнүү абзел.

Билимкана ачылгандан (1989-ж.) бери келген коноктордун тизмеси, кыскача мазмунундагы сүйлөгөн сөздөрү, аңгемелешүүлөр, сүрөттөр, семинар-программалары, башка иш-чаралар каралган документтер, окуучулардын, мугалимдердин орчундуу ийгиликтери, сүрөттөрү, билимкананын күндөлүк жашоосун чагылдырган маанилүү материалдардан АРХИВ түзүү китепканачынын эң негизги иши. Бул иш-чараларды камтыган долбоорду каржылоо, эгер кааласаңар, бүгүндөн башталат. Себеби билимкананын тарыхы кийинки мезгилдеги окуучулар, мугалимдер, ата-энелер, билим берүү органдары үчүн өтө зарыл.

Билимкананын үстүртөн жазылган летописи Адалат Матибаеванын жардамы менен түзүлүп бүттү. Бирок, бул летопись компьютердин эсинде атайын сайтта жайгаштырылып, толукталып турушу абзел.

Адалат чакан долбоор жазса, колдоо көрсөтөбүз деген билимкананын күйөрмандары бар. Билимкана бүтүрүүчүлөрүнүн билимканага келип турушун жана кызматташуусун камтыган долбоор да колдоого алынат.

Китепканачы Адалат эжеке билимкананын тарыхы, жүрөгү экендигин шексиз, ал эми канчалаган агай-эжекелер 40-50 жыл мектептерде иштеп, күйүп-бышып, керек болсо үйдөгү балдарына да убакыт бөлбөй өмүрү мектептерде, жатаканаларда окуучулар менен өтүп кетти. Аларды ким эстейт? Бир-эки эле окуучу мектебин, мугалимин өмүрүндө бир-эки эле жолу эстейт эмеспи.

Матибаев Абан агайдын окуучулары жөнүндө ким билет, летопись, китеп барбы? Мамарасулов Сулайман агай, Шамшиев Турабы агайлардын мемуарлары жок. Жасаган иштерин китеп түрүндө же балдары, же окуучулары жазбайт – бул өкүнүчтүү иш. Аны мектеп жетекчилери убагында ойлонушу керек эле.

Бүгүнкү мугалимдерди, айрыкча билимкана мугалимдеринин өзгөчө салымдарын кантип летописке киргизебиз, ким жазат? Жылдар бою бул сунуштар сөз жүзүндө мектеп жетекчилигинин, мугалимдердин, китепканачынын кулак сыртында калууда.

Билимканадан жумуштан бошоп кетип бара жаткан мугалим, кызматкер, директор, орун басарлары мектеп архивине материал беришпей үйлөрүнө алып барып коюшат, ал бир эки жылдан кийин унутулуп анан отко жагылып кетет! Эгерде бул материалдар билимкана архивинде, китепканада өзүнчө папкада болсо, ал мугалимдин, жетекчинин ийгилиги, өткөргөн иш-чаралары летописке кирип калат эле. Ар бир жетекчи бул маданияттын элементин билип коюшу зарыл. Кандай кыйынчылыктар менен билимкананын жүгүн көтөрүп келишкен эже-агайларыбыз, билимканада эч архивдик материал жок болгондуктан, билимканага бир-эки жыл келип кеткен конок сымал болуп калууда. Ушул сыяктуу эле бүгүнкү иштеген мугалимдер, жетекчилик да жумуштан которулгандан кийин жөн эле билимканага келип кеткен мугалимдей болуп калат.

Эң өкүнүчтүүсү - билимканага таанымал мамлекет жетекчилери, өкмөт мүчөлөрү, жазуучулар, окумуштуулар, эл аралык уюмдардын чечүүчү өкүлдөрү, волонтерлор, чыгаан мугалимдер, чет элдик коноктор келишкен. Алардан бир дагы отчеттук материал калбаптыр. Кайда деген суроого мурдагы жетекчи алып кетип калыптыр деген жоопту жылдар бою угуп жүрөбүз. Эч болбогондо өткөрүлгөн семинарлардын, тренингдердин, илимий конференциялардын айлап даярдалган программаларын эч ким таба албайт.

Волонтер Холли айым эки жылы иштеди. Өтө көп жумуштарды аткарды, элдин сүймөнчүсү болду. Бул жөнүндө маалымат кайда?

Түркиядан келген волонтерлор бир жылдан ашык иштешип математика сабагын англис тилинде өткөрүүгө жол ачышты. Алар жана жөө жалаң келип, күнү-түнү шарты жок жатаканада калып, билимкана окуучуларысыз жашай албайм деп математика сабагын орусча окуткан Т.Л.Барышникова эжеке жөнүндө бүгүнкү жетекчиликте маалымат барбы? Информатиканы, математиканы ординардуу эмес жол менен ооруганына карабай көп жыл окуткан Ысмайыл (Коши) агай жөнүндө кандай маалыматыбыз бар?

Билимкананын биринчи директору К.Матисаевдин, экинчиси – С.Саттарованын иш өзгөчөлүктөрү жөнүндө кандай маалымат бар? Бул эки гигант педагогдор жөнүндө илимий изилдөөлөр жүргүзүлүшү керек деген окумуштуулар көп, бирок билимканада бир да маалымат жок, атайын папка да ачылган эмес. Бүгүнкү жетекчилик, иштеген мугалимдердин өзгөчө иштери, эмгектери, ийгиликтери, илимий жетишкендиктери жөнүндө да системалуу материал жок.

Илимий жетекчилик көп жылдан бери билимканага автордун кол тамгасы коюлган китептерди алып келүүгө аракет кылат. Ал эми Бишкекте жашаган (өзү Каракөлдүк) Абдесов Ороз агай 2009-жылы миндей китеп топтоп берип жиберди. Билимкананын китепканачысында алар жөнүндө маалымат жок. Ал эми 2010-жылы Абдесов агай дагы миндей китеп даярдап койду.

Китепканачынын айлык акысы өтө аз болгондуктан, жогоруда айтылган сунуштарды камтыган долбоорлор жазылып, тийиштүү жерлерге сунуш кылынса, моралдык колдоо болуп калбастан, семинарларга жол акыларды, бекер чакырууларды алаар эле. Чет өлкөгө баруу мүмкүнчүлүгүнүн түзүлүшүнө илимий жетекчи өз сунуштарын берет. Айрым мекемелер семинар, тренингдерди каржылап, долбоор жетекчилерине гонорар берет. Адалат эжеке бул мүмкүнчүлүктөрдү пайдаланышы керек. Матибаев Абан- күчтүү математик агайыбыздын кызы катары, намыс үчүн бул долбоорлорду аягына чыгарат деп ойлойбуз.

Жыйырма жылдан бери билимканага системалуу көмөк уюштуруп келе жаткан райондогу коомдук ишмер, кылдат педагог Эгембердиев Абдырахман жөнүндө летописке көптөгөн материалдар жазылышы керек.

19. Билимканадагы тарбиячылар – окуучулардын экинчи ата-энеси, жөлөгү катары өзгөчө сыймыктуу жумуш аткарышат. Жетекчилик орун

басарлары менен бирдикте жатакана шарттарын, тамак-аш деңгээлин, жүрүш-туруш проблемаларын чагылдырылган долбоорлор көптөгөн донордук уюмдар тарабынан сөзсүз колдоого алынат.

Билимкана үчүн заманбап окуу корпусу, бардык шарты бар жатакана жана туалет курулушу үчүн долбоор тынымсыз өкмөткө, донорлорго сунушталып турушу керек. Медициналык бөлмөнү тийиштүү жабдыктар, дары-дармектер менен камсыз кылуучу долбоорлор токтоосуз каржыланат деп ойлойбуз. Бул жумуштарды чечкиндүү баштап, аягына чыгуу керек. Себеби билимкана өзгөчө ийгиликтери менен кайсыл донорду болсо да кызыктырат.

Мамарасулов Сулайман агай Кара-Таш мектебинин имратын бүтүрүү үчүн үч ай тынымсыз уюштуруу иштерин жетектеп курдурган. Азыркы муун бул агайдан да өжөр болушу, ийгиликке жетүүнүн жолун тапкычтык менен пайдаланышы керек. Бул жумушту бирөө башын сайып иштеп издениши керек.

Жаңы типтеги ашкана салуу долбоорун да көп тоскоолдуктарсыз эле аткарса болот.

20. Окуу, тарбия, уюштуруу иштерин жөнгө салуучу директордун орун басарлары негизинен мамлекеттик стандарттын аткарылышын көзөмөлдөшүп, мугалимдердин чыгармачылык менен иштөөсүн, окуучулардын жетишкендиктеринин улам жогорулашын камсыз кылышат.

Билимкана – өзгөчө математикалык лицей болгондуктан, кошумча сабактардын, өз алдынча иштердин, илимий жетекчилик аныктаган стратегиялык багыттардын аткарылышын көзөмөлдөө, олимпиадаларга бардык предметтер боюнча даярдоонун, жалпы республикалык тестке жана кирүү экзамендерине окуучуну төрт жыл машыктыруунун жаңы ыкмаларын жүзөгө ашыруу да орун басарлардын милдетине кирет.

Билимкананын күндөлүк окуу-тарбия процесси мугалимдердин билимин, усулун өркүндөтүүчү пилоттук аянтча болуп эсептелет. Билимканада бир жыл иштеген мугалим өмүрүнүн калган бөлүгүндө өтө динамикалык мүнөздө иштеген инсанга айланаары шексиз. Балким билимкана мугалимдери өз билимдерин өнүктүрүүгө муктаж эмес болушу да мүмкүн.

Илгерки Римдеги ойчул, акылман, философ Сократка ичи күйүп жүрүшкөн кесиптештери ага өмүрүнүн акыркы күндөрүндө: «Урматтуу Сократ, Сенин сөзүңдү укканы бүт дүйнөдөн аалымдар келет, Сендей акылман адам жок дешет. Сен эми жалган дүнүйө менен кош айтышканы турасың. Өзү Сен дагы эмнени билесиң? - деген суроосуна ал: «Мен эч нерсе билбегенимди гана билемин» - деп жооп берген. Бардык илимдердин тармагын негиздөөгө катышкан, ойчул Сократ эч нерсе билбегенден кийин, жөнөкөй биз эмнени ашыкча билебиз. Билимдүү адам көп окуган сайын өзүнүн билиминин жетишпегендигин сезет. Акылсыз адам: «Мен баарын билем, же мурда эле билип койгонмун» – деп жооп берет. Билимкананын

мугалимдери, окуучулары эч нерсе билбегендигин сезген инсандар, ошондуктан алардын билип алууга, маалыматка умтулуусу үзгүлтүксүз болуп илим-билим издөөдөн чарчашпайт жана канааттануу алышпайт.

Билимкана мугалимдери, окуучулары менен пикир алмашуу кандай кызык - эң татаал суроолор жөнөкөй чечмеленип, адамдын ички дүйнөсүн өздөрүнө тартышып, кайра-кайра Сизди кызыктырып турушат. Бири-бирин көз караштан түшүнүшөт. Элпектиги, адамгерчиликтүүлүгү, эмгекчилдиги – билимкана сыймыктанган «брэнди». Ойлонуп жооп таап чечкиндүү аракеттерди жасашат. Бул албетте билимкананын жетекчилигинин жана жамаатынын ийгиликтери. Алардын оңой келбестигин биздин борбордук илимпоздор иликтеп белгилүү илимий усулдукта жалпылоо, анализдөө иштери алдыда жана алар боюнча ондогон диссертациялар корголот деп ойлойбуз.

Директордун орун басарлары өз пландары боюнча окуучулар, мугалимдер, ата-энелер үчүн ар түрдүү тренинг-семинарларды айына 2ден, жылына 20дан кем эмес өткөрүүгө тийиш. ПРООНдун ВИЧ, СПИД, туберкулез, гендердик проблемалар, коррупцияга каршы, кылмыштуулуктун алдын алуу, миграция маселелери, экология, аялдардын аз кандуулугу, зобдун алдын алуу, ишсиздик, жакырчылык, окуучулардын арасындагы проблемалар жана башка чечилбеген актуалдуу маселелерди камтыган семинарларын, тренингдерин айыл жеринде, билимкана базасында өткөрүүгө баары макул болушат.

ЮНИСЕФ, ЮНЕСКО, ТАСИС жана башка Евросоюзга кирген мамлекеттердин, Евросоюздун, Япониянын, көптөгөн долбоорлорунун офистерин Бишкекте, Ошто жайланышкан. Айыл жеринде өтүп бергиле деп кичинекей долбоор-заявка түрүндө кайрылып, билимкана окуучуларынын өзгөчөлүктөрү, зиректиги ишендирилсе эч бир донор каршы болбойт.

Сорос фонду менен кызматташуу билимканада улантылбай калды. Каунтерпарт системасы да билимканага мурда өтө көп көңүл буруучу, азыр бир кыйла солгундады.

Айыл чарба, ветеринария, өсүмдүктүн, анын ичинде гүл көчөттөрүнүн сорттуулугу боюнча долбоорлор; микрокредиттик, бизнес-инкубаторлорду түзүү; кичи өндүрүштөрдү, «Таза сууну» колдоочу донорлор жана мекемелер менен иштөө билимканада нөлгө түшөйүн деп калды.

Билимкана туалети үчүн канализация системасын түзүү, кафелденген, ысык-муздак суусу (жок дегенде резервуарлар аркылуу) болгондой шарт түзүү долбоорун бүгүн, эртең деле колдоочулар бар. Болгону демилге көтөрүп, күйүп-бышып чуркаган адам жок. «Бизге ушундай туалет боло берет» – деген сөздөн бүгүн баарыбыз уялышыбыз керек. Чет өлкөлүктөрдүн бизге келбегендигинин себептеринин бири – коомдук жайларда, базарларда, көчөлөрдө, мектептерде, балдар бакчаларында, анан калса ар бир үйдөгү «туалеттер» бизде, андан кийин Афганистанда гана калгандыгы. Дүйнөнүн бардык элдери беш убак эмес эртеден кечке чейин таза дааратта жүрүшөт (ким болбосун). Араб өлкөлөрүнө барган ажыларыбыз деле көрүп келгендей

инсандын таза жуунушу, жупуну болсо да таза кийиниши, ич кийимдердин өтө таза болуусу МАДАНИЯТКА айланган. Биз чексиз меймандоспуз дейбиз, чет өлкөлүктөрдү ыраазы болгончо коноктойбуз, тамак-аштын түрүн беребиз. Тамак ичип бүткөндөн кийин туалетке барам десе – көрсөтө албаган учурларыбыз көп болгон. Кээ бирлери биздин туалеттерди сыртынан көрүп, көңүлү айлангандары канча? Биздин айыл жерлерине негизинен экстремалдуу шартка чыдаган гана четтиктер келип жүрүшөт.

Инвестициялар, өндүрүштүк жаңы технологиялар бизге өтө жай келгендиктеринин бир себеби – биз өзүбүздү сыйлабагандыгыбыз, туалеттен кийин колду эле жууп койгонубуз, үй-шартыбызда – балким килемдер толо, конокту койдун жилиги менен жакшы тособуз, бирок эң майда тазалыктарга көңүл бурбайбыз. Балким, илгери боло берет эле, анткени экологиялык тазалык идеалдуу эле. Азыркы глобализация заманында дүйнөнүн кайсы жери болбосун экологиянын бузулушу сагалап турат.

Бул проблемалар боюнча билимкана өрнөк болуусу керек. Бул багыттагы долбоорлорду түзүп, эл үчүн да донорлорду, фонддорду тартуу бир гана сиздердин – орун басарлардын колунда. Эртеңкиге калтырбай бүгүн бул долбоорлорду түзүп баштагыла. Эл-журт, келечек силерге миң мертебе ыраазы болот. Силер жасабасаңар ким жасайт. Таланттуу окуучуларды аралаштыргыла. Элдин жүгүн бирден ала башташсын.

Бул долбоорлор Силерди, жакыныңарды сөзсүз чет өлкөлөргө алып барат. Бул проблемаларды системалуу, көп жылдан бери ойлогон, билген Силерден башка мүмкүнчүлүгү бар инсандар жок. Силер кызыккан проблемаларды, уккан-билген донордук уюмдарды тизмелеп, анализдеп силердей ойлогон партнерлорду таап, кызматташуу стилин жазып, аракетти тез арада, системалуу баштагыла. Бир гана донордук уюм менен чектелип калбастан, жүздөгөнүнө кайрылып тажабастан, токтолбостон жооп жөнөтүп, өзүңөр донорго жолукканга аракет кылгыла. Кабыл албаса башка эшигинен кирип түшүндүргүлө. Бирок, силер кайрылган кат, долбоор кайсы бир тилде сабаттуу жазылып түшүнүүгө жеңил болушу керек. Сунуш кылган документ сабаттуу түзүлбөсө, донорлор убара болгусу, кайрылган кишиге жооп бергиси келбейт. Донордун оюн, психологиясын, миссиясын, өзгөчөлүгүн эске алып түзүлгөн долбоор гана колдоого ээ болот. Бир жолу «жок» десе эле шалдайып ишти таштап койгондон донор уялып калбайт. Алар өжөр, тыкан, системалуу кишилерди гана жакшы көрүшөт жана колдошот.

Урматтуу орун басарлар, демилгени колго алгыла. Силер бардык окуучулардын, мугалимдердин үмүтүсүңөр. Силер ишинерди чыгармачылык менен долбоорлорду тартуу аркылуу көрсөтөсүңөр – карьеранын кереги жок десеңер бала-чакаңардын эл жетекчиси болууга даярдай албай каласыңар. Бүгүн колуңарда мүмкүнчүлүк, билегиңерде кубат бар, алтын кушун кармоого дагы бир шансыңар бар жана аны колдонууга толук милдеттүүсүңөр.

21. Билимкананын директору – чоң жүктү, сыймыкты көтөрүүчү, новатор педагог, психолог, жаңы теорияны сыноочу, ар тараптуу менеджер, илимпоз инсан.

Директордун жетекчилиги астында ондогон дасыккан новатор педагогдор, региондордон эң жакшы окуп келген окуучулар эмгектенишет. Келечекте президент болум, мамлекеттик оор жүктөрдү аркалап, элди жыргал турмушка жеткирем деген уул-кыздар топтолгон. Ар бири өзүнчө дүнүйө. Окуудан тажабаган, үй тапшырмасын эскерттирбей өз алдынча даярдаган, элпек, адамгерчиликтүү, келечектүү, эң жакшы мамилелерге татыктуу өспүрүмдөр. Директордун негизги иши ушул жаркыраган демилгелерди өчүртпөй, уникалдуу билимкана коллективин, элдин алтын фондун жетектөө, чыгармачылык менен координациялоодо турат. Билимкананын дүнүйөлүк аренага чыгуу методологиясын ишке ашыруу жолдорун ачып окуучулардын, мугалимдердин мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү да башкы маселе.

Билимкананын региондо лидердик ордун сактап калуунун түрдүү ыкмаларын иштеп чыгып, жылдан-жылга олимпиадалык байгелүү орундарды көбүрөөк ээлөө, престиждүү жогорку окуу жайларга, бюджеттик факультеттерге өтүү сыяктуу билимкананын калыптанган салтын сактоо гарантиясын бекемдөөгө тийиш. Мугалимдерге, окуучуларга, ата-энелерге илимий жетекчи тарабынан сунуш кылынган долбоорлордун түзүлүшүнө, ишке ашуусуна, донордук уюмдар менен иштөөнү кеңейтүүгө жоопкерчиликтүү менеджерлик да директордун милдети болот.

Билимканадагы ийгилик ар бир мугалимдин, окуучунун көптөгөн семинар-тренингдерге катышуусу, донордук уюмдар менен иштөөсү, эл журттун проблемаларын чечүүчү долбоорлорду профессионалдык деңгээлде түзүүсүнө, ал долбоорлордун ишке ашуусуна жараша болот.

Эң негизгиси окуучу өз күчү, фантазиясы менен эмгектенгенге, окуганга үйрөнүшүн камсыз кылуу зарыл. Окуучунун ийгиликке ишенүүсү, билимди тынымсыз окуу жолу менен гана алына тургандыгын өз мойнуна алуусу, мугалим түшүнбөгөн гана суроолорду чечип берүүчү педагог экендиги жөнүндө ар бир билимканачынын жүрөгүнө сиңирүү абзел. Илимий жетекчи сунуш кылган окуучулардын ар күнү математикадан кошумча эсептердин китепканадагы олимпиадалык, конкурстук, кирүү экзамендеринин материалдардан же республикалык тестирлөө китепчесинен алынышын көзөмөлгө кармоо, төрт жылда 14 600 эсепти чыгаруу да буга чоң көмөк көргөзөт.

Билимкана директору окуучулардын эртеңки сабакка даярдануусун күндөлүк көзөмөлгө кармоо системасын түзөт, мугалимдер аткара турган милдеттерди аныктайт. Кара-Таш айылында, ар бир окуучунун төрөлгөн айылында кыйынчылыкта жашаган инсандарга айына эки жолу окуучулардын көмөк көрсөтүү системасын түзөт.

Билимкананын илимий иштерин жандандыруу үчүн белгилүү окумуштуулардын макулдугу менен Илимий кеңеш түзүлөт. Анын жобосу

иштелип чыгып айына кеминде бир жолу Илимий кеңештин чогулушу болот. Кезеги менен бүт окуу предметтери боюнча илимий-педагогикалык талкууларды жүргүзүп, окуу жылдын аягында атайын аналитикалык отчет даярдалат. Ал райондук элге билим берүү бөлүмү, педагогикалык илим изилдөө мекемелери менен бирдикте анализделип жана редакцияланып китепче түрүндө чыгарылат же билимкананын сайтына жайгаштырылат.

Ар бир чейректин аягында билимканадагы орчундуу ийгиликтерди, жолугушууларды, семинарларды (программасы менен) чагылдырган, келген коноктор, комиссия жыйынтыктары жөнүндө 1-2 барактан турган маалымат; ар бир окуу жылынын башында жаңы кабыл алынган окуучулардын тизмеси, кайсы мектептен келгендиги (айылдын аты), 9-10-11-класстарда окуусун уланта турган окуучулардын тизмеси, кайсы айылдан келгендиги, мугалимдердин тизмеси (предметтер боюнча) көрсөтүлгөн 5-10 барактан турган маалымат; жаңы окуу жылы үчүн иш-план; окуу жылынын аягында билимкананын жылдык отчету, бүтүрүүчүлөрдүн тизмеси, кайсы окууга өткөндүгүн чагылдырган кенен отчеттук маалымат даярдалып, билимкананын сайтына берилет (көчүрмөсү китепканада болот).

Билимкана ачылгандан баштап класс комплектилеринин, окуучулардын, мугалимдердин саны; ар бир предмет боюнча райондук, областтык, республикалык олимпиадаларга катышкан окуучулардын саны; жогорку окуу жайларга өткөндөрдүн сандык өзгөрүшү; медалисттердин, артыкчылык аттестатын алган бүтүрүүчүлөрдүн саны; жергиликтүү, башка айылдан келген окуучулар, жатаканада жашаган окуучулардын сандык көрсөткүчү диаграмма түрүндө көрсөтүлөт. Ошондой эле маанилүү деп эсептелген башка материалдар камтылышы мүмкүн. Бул материалдар билимкананын летописине тиркелип сайтка да жайгаштырылса жакшы болмок. Ал эми тастыкталган көчүрмөсү китепканада сакталат.

Ар бир окуучу, мугалим, жардамчы персонал өздөрүн инсан катары таанып чыгармачылык изденүү жолунда кезиккен проблемаларды чечүү үчүн долбоорлорду түзүүнү колго алып, чоң жетекчи катары донордук, мамлекеттик мекемелер менен сүйлөшүүлөрдү жүргүзүп, башкага жүк артпастан, көрсөтмө бербестен иш алып баруучу менеджерге айланышы керек. Мындай жөндөмгө ээ болуу сырларын, жолдорун директор ойлоп табуусу керек.

Дублер – мугалим долбоору окуучуларды өз алдынчалыкка ийгиликтүү багыттоонун жолу. Кээде мугалим бир аз кечигип, же кокустан келбей калган учурлар кездешет. Бул учурда мугалим сабагын атайын дублер мугалимге өткөрүп берүүсү керек. Атайын түзүлгөн график менен бир жумада бир-эки жолу сабактын айрым бир бөлүгүн окуучу даярданып келип, кечиккен сабакты баштай бериши керек. Себеби билим окуучуга гана керек. Ураа, мугалим 15 мүнөт кечикти! Окуучулар чуулдап көчөгө топ ойногону чыгып кетишсе, билимканачынын олимпиадада жана кирүү экзамендеринде ийгиликке жетүү мүмкүнчүлүгү азая берет.

Өз балдарына, билимканага ыктыярдуу жардам беребиз деген ата-энелер көп болгондуктан, аларга жолдомо иретинде билимканага көмөк көрсөтүүчү уюмдун уставын иштеп берип, бул мекеменин уюштуруучулары менеджерликке үйрөтүлсө өздөрүнүн бухгалтериясын өздөрү көзөмөлдөп, билимканага кызмат көрсөтүүсү керек. Мындай фонддорду көпчүлүк күчтүү мектептерде окуучулардын ата-энелери түзүп, ыктыярдуулук принцибинде иш алып барышып мугалимдердин эмгегине жараша кошумча материалдык мүмкүнчүлүктөрдү түзүшөт. Бул эч кандай мыйзам бузууга жатпай атайын долбоор катары иш алып барыша берет. Эгерде директор чочуса бул долбоорду координациялоону амбициялуу бир мугалимге, же билимкана үчүн күйүп-бышкан ата-энеге, же башка бир карьера түптөйм деген перспективалуу инсанга өткөрүп берсе болот. Бул фонд менен билимкананын алакасы долбоор түрүндө жазылып мектеп бухгалтериясына мыйзам бузууга жол бербейт. Мындай системаны түзүү үчүн министрликтин атайын буйругу бар (1998-ж.). Кошумча айлык, командировка, окуучуларга тамак-аш ж.б. иш-чаралар ушинтип гана түзүлөт. Бул дүйнөлүк практикадагы проблеманы чечүүнүн бир жолу. Бишкектеги №61 ж.б. лицей-мектептерде бул метод эң идеалдуу түрдө колдонулат. Фонд өкмөттүк эмес уюм катары бухгалтерия түзөт, отчет берет, формалдуулукка жол бербейт. Ошондуктан бул моделди ишке ашырууда билимкана директору чочулабашы керек. Бул фонд түзүлмөйүн, ал фонддо өтө дасыккан менеджмент болмоюнча билимкана башка мектептердей эле материалдык кыйынчылыкта олтура берет. Директор бул фондду жаратып анын иштөөсүнө эч болбогондо кыйыр жардам берүүсү керек.

Фонд – чет өлкөгө баруунун, кошумча мүмкүнчүлүктөрдү ишке ашыруунун жалгыз гана жолу. Өз адистерин ар түрдүү шаарларда, региондордо фонд түзүп өркүндөткөн билимкана жетекчиси көп ойлорун ишке ашыра алат. Фондсуз директор – директор боло албайт. Бул фондду Советтер Союзу убагында көмөкчү чарба деп коюшчу. Анын максаты негизинен мугалимдерге кошумча жардам берүү эле.

Эски доордо деле, азыр да айрыкча жетекчилик философиясынын негизги таянган аксиомасы – «жетекчи өзү иштебейт, кол алдындагыларды иштетет, сапаттуу иштегенге үйрөтөт, өзү ишти уюштурат, көзөмөлдү күчөтөт». Бул аксиоманы аткара албаган, же каалабаган жетекчини чабал, келечексиз жетекчи деп айтышат.

Билимкана жетекчилиги келечек үчүн айыл өкмөттөн жаңы имарат салуу үчүн тынымсыз эч болбогондо 3 га жер сурап, чечим чыгартышы керек. Аны Кара-Таш айыл кеңешинин депутаттары сөзсүз колдойт. Бул жаңы типтеги имаратка жакын жерде эки жатакана (кыздар, балдарга өз-өзүнчө), спорттук зал, китепкана, окуу залы, медпункт, бассейн, ашкана, тир, өнөркана комплекстери камтылуусу абзел. Бул өтүнүч жылына айыл өкмөткө, райондук мамлекеттик органдарга, Президенттин институна чейин тийиштүү процедураларды сактап жеткирилип депутаттарга да сөзсүз түшүндүрүү зарыл. Андан сырткары бюджеттик курулуштардын тизмесине

киргизүү жолдорун издөө, көзөмөлдө кармоо, спонсорлорду кызыктыруу компаниясын жүргүзүү керек.

Илимий жетекчилик донорлор менен иштөөнү көзөмөлгө алат. Донорлордун биринчи талабы – жер бөлүнүп берилиши, экинчиси- жер фондго берилсе, долбоорду фонд түзсө, тез колдойт элек деп жооп беришет. Биринчи донорлор 1992-жылы имарат курганга макул болушуп Кыргыз-Ата дарыясынын жээгин жактырышкан. Бирок, ал жерде үлүшү бар инсандар таяктар, бешиликтер менен баарыбызды (донорлорду да) киргизбей, жерди бербей коюшкан. Азыр ошол жердин эли арман кылышып эч болбогондо 10-15 адамга жумуш орду, балдары окуй турган имарат болот эле дешкенин айтып жүрүшөт.

Директордун колунда билимкананын талаптарын, эл-журттун эңсөөсүн чагылдырган жүздөгөн даяр долбоорлордун турушу, алардын ар бирин ишке ашыруу жолдору боюнча изденүүлөр даяр болушу керек.

Эскертүү: Биз айткан долбоор айрым бир проблеманы чечүү процедурасы жазылган документ. Бул түшүнүктү архитектуралык долбоор менен чаташтырбообуз керек.

Директордун дагы бир сыймык болчу иши – бул бардык шарты бар туалеттерди (мектеп ичинде, аянтта, жатаканаларда) куруу долбоорун ишке ашыруу. Долбоор түзүлүп, сметасы эсептелсе, эч болбогондо марафон жолу менен каражат топтолуп башталса, кошумча жардамдарды тез арада топтосок болот эле.

Эгерде билимканада бардык шарттары бар туалет курулуп калса, башка кошуна жайланышкан мектептер, мекемелер да салышат эле, андан кийин эл-журт үйлөрүндө салышып атайын кызматтар жол бойлорунда, базарларда, башка коомдук жайларда курула баштайт эле. Жыйынтыгында биздин элдин аң-сезимине бардык шарты бар туалеттерди куруу идеясы сиңип бул болсо Кыргызстанга чет өлкөлүктөрдүн келүүсүнө, туристердин көбөйүшүнө алып келмек. Бул билимкана үчүн өтө сыймыктуу долбоор болоорунда шек жок.

22. Биз айткан ойлор, пикирлер, сунуштар толугу менен аткарылса билимкана аз жылдардын ичинде алыскы айыл жерлериндеги лицейлердин арасында ар тарабы менен дүнүйөлүк толук орто билим берүүчү мектеп моделине айланаарына шек жок. Бул ийгилик лицей жетекчисинен канчалык деңгээлде менеджментти үйрөнгөнүнө, талыкпай иштөөсүнө, окуучулардын, ата-энелердин, мугалимдердин өкмөттүк жана өкмөттүк эмес уюмдар, эл аралык мекемелер менен чын жүрөктөн, чыгармачылык менен иштөөсүнө жараша болот.

Бул мектеп чоң идеяларды ишке ашырууга багытталгандыктан баарыбызга оор жүк жүктөлгөн. Эгерде аны чын көңүлдөн көтөрсөк, болуп көрбөгөндөй ийгилик алып келет; кош көңүл, кайдыгерлик менен кандайдыр бир башка максаттарда көздөсөк билимкана тез эле жөнөкөй мектепке айланышы мүмкүн же өзүнөн-өзү тарап да кетет. Канча ата-эне, окуучулар, эл-журт үмүт менен билимканадан ийгиликтерди күтүп, келечекте

мамлекетибиздин белдүү инсандары болоор деген сезимдер, кыялдар менен жашашып жүрөт. Билимкананын жабылышы жөнүндө сөз да болбойт, себеби жыйырма жыл ичиндеги ийгиликтер, тажрыйбалар, интеллектуалдык ой-пикирлер калыптанып, региондогу лидер – мектептердин бири катары эл-журт баалайт. Акимчилик, райондук элге билим берүү мекемелери, айыл өкмөтү тынымсыз колдоп турушат.

Билимканада иштөө өтө жооптуу болгондуктан директор, завуч, мугалим болуп иштөөгө баары эле макул боло бербейт. 20 жылдык тажрыйба көрсөткөндөй билимкананын директорлугуна болгон сунушту дароо эле эч ким кабыл албайт. Директор болуучу киши бул жумушту аркалоо кыйындыгын билип, көп ойлонгондон кийин гана макул болот. Илимий жетекчилик тарабынан директордун бүт пикирлери угулуп, кайсы багытта болбосун жардам бергенге аракет кылып директорду колдоочу системаны түзгөнгө убада берет.

23. Билимкананын биринчи директору болуп күчтүү математик Матисаев Каныбек Кочкорбаевич 1989-жылы мектеп ачылаары менен Ноокат райондук элге билим берүү тарабынан бекитилип чоң ишеним көрсөтүлдү.

Илимий жетекчилик Каныбек агайдын студент убагында (1984-жылдары) Новосибирск университетиндеги жаш окумуштуулардын конференциясына катышууга көмөк көрсөтүп, НГУнун алдындагы физика-математикалык мектептин, олимпиадалардын жеңүүчүлөрүнөн түзүлгөн математикалык жайкы мектептин, сырттан окутуучу физика-математикалык мектептердин иши менен тааныштырып, келечекте Кыргызстанда, балким Ноокатта, ушундай мектепти ачуу демилгесин көтөрөбүз деп иш процессин майдалап үйрөнүүгө, китепчелерди, олимпиадалык эсептер жыйнактарын ж.б. сунуштап чоң үмүт менен уюштуруу иштерин баштаган.

Ноокат райондук элге билим берүү бөлүмүнүн жетекчиси Абдрахманов Калмамат агайдын тапшырмасы менен Кара-Таш мектебинде эки окуучуну (Бакыт, Улукбек) 1987-жылы республикалык олимпиадага даярдоо Каныбек агайга жүктөлдү. Бул эки окуучуга илимий жетекчилик «сөзсүз олимпиададан жеңишиңер керек, эгер республикада 2-орунду алсаңар, бизде лицей класстарын ачууга Калмамат агай сөз берди, айылдын келечеги силердин колуңарда» - деп тийиштүү адабияттар менен камсыз кылдык. Айткандай эле бул эки окуучу 1989-жылы республикада биринчи жана экинчи орундарды ээлешти.

Каныбек агайга «Лицей ачсак директор болуп иштейсиң, республикалык олимпиада комитеттеринин ишине катышсаң бардык жогорку окуу жайлардын ректорлору, министрликтеги аттуу-баштуу кишилер менен илимий-педагогикалык байланыштарды түздүрүп беребиз, новатордук китептерди жазууга, окуу китептерине автор болууга, кыскасы Малике эжем менен Кочкорбай жездебиз кыялданган иштерин жүзөгө ашырууга жол ачылат. Кандидаттык диссертациянды коргоо боюнча изилдөөндү бүгүн баштасаң да жардам беребиз. Дүнүйөлүк олимпиадаларга,

башка долбоорлорго катышууга жол ачылат. Региондогу мектептердин лидерин башкарып, карьерандын өсүшүнө да ушунтип жол ачасың. Сен эмгекчил, мыкты педагогдун үй-бүлөсүнөн чыккан чыгаан жетекчиге айланаарың шексиз» - деп айттык.

Ошентип 1989-жылы билимкана ачылды, Калмамат агай сөзүнө гана турбастан, ашыгы менен жардам берди. Атайын класс эмес, математикалык «Ноокат» билимканасы деп аталып республикабызда (балким региондо) биринчилерден болуп алыскы айылда лицей негизделди. Окуучулардын, мугалимдердин, ата-энелердин алдында билимкана Новосибирск физика-математикалык мектебиндей лицей болуп эч пара бербей бүтүрүүчүлөрдүн баары жогорку окуу жайларга өтө ала тургандыктарын, олимпиадалардын бардык деңгээлине катышып, орус жана англис тилин келечекте эркин сүйлөөчү окуучулар чыгаарын айтып ишендирдик.

Каныбек агай менен кандай оор жүктү алдык, убадаларды бердик, эми иш процессин өтө жогорку деңгээлде уюштуралы, лицейдин ички жумуштарына тууган-урукту аралаштырбайлы, Фрунзеге барып Академиянын математика институтунда А. И. Боташев агайда стажировкадан баштайбыз дедик.

Билимкана ачылгандан кийинки үч айда ийгиликтер көрүнүп райондон, областтан, республикадан чыгаан педагогдор келе баштады. Билимкананын иш процессинде билим берүү мыйзамынын жаңы доорго туура келбеген кемчилдиктери айкын болуп калды. Газеталарда, радио-телевидениеде көп талкууларды баштадык. Натыйжада, өкмөт билим берүүнүн концепциясын иштеп чыгууга макулдугун берди. Жумушчу топто бүт окуу жайлардын ректорлору, чыгаан педагогдордор катышышты.

Ошентип Каныбек агайга берген убадаларыбыз аткарыла баштады, бардык ректорлор менен үч айга жакын Ак үйдүн 7-кабатындагы овальный залда билим берүү концепциясын жазууга катышты. Дүнүйөлүк билим берүү системалары менен таанышып окуп чыкты, бардык предметтер боюнча республикалык олимпиада өткөрүүчү комитеттер менен тааныштырдык.

Эгерде билими мыкты болсо, окуу жайларга өз күчү менен өтөт деп ректорлор ишендиришти. Олимпиада комитеттери да чындык бар экендигин айтышты. Күчсүз, билимсиз окуучулар пара менен окууга өтсө андан четтетилерин, олимпиададан алдыңкы орунду тааныштарына берип коет дегендери жалган экендигин Каныбек агай ар биринин өз ооздорунан угуп ишенди.

Каныбек агайды аспирантурага кирүүгө болооруна да ишендирдик. Эгерде лицейде 5-6 жыл күнү-түнү иштесе, кызмат жагынан да чоң өзгөрүүлөр, карьерага тепкич болоруна жана көптөгөн жаңы долбоорлор бар экендигине көзү жетти.

Илимий жетекчиликтин эң оор жумушу - директорду ишендирүү, андан кийин мугалимдерге, ата-энелерге чындыктын бар экендигин гарантиялоо (эгерде окуучу күнү-түнү окуса, үйдө аларга шарт түзүп беришсе). Бул түшүндүрүү иши 20 жыл ичинде бир күн да токтогон жок,

окуучуларга 1989-жылы илимий жетекчилик күн алыс түшүндүрсө, кийинчерээк айына бир жолудан кем эмес жолугуп, майдалап түшүндүрүүгө бүгүн да муктаж.

Ошентип билимкананын аты алыска кетип, окуу процесси жолго коюлуп, ийгиликтер биринин артынан бири келип мугалимдер, Каныбек агай эл-журттун оозуна алынып, азырга чейин ыраазычылык билдиришет.

Каныбек агай кичи бизнес долбоорлоруна кызыгып билимкананын тарбия, чарба, тамак даярдоо иштерине өзүнө ишенимдүү кишилерди коюп, көбүрөөк командировкаларда айлап жүрө баштагандан тартып, билимкананын иши бир топ солгундап сын-пикирлер көбөйдү (1992-жылдар). Кийинчерээк Каныбек агай өз арызы менен башка ири долбоорлорго өткөнүнө байланыштуу которулуп кетти. Илимий жетекчилик менен бирдиктүү демилгелердин кээ бирлери кийинки жетекчиликке калды.

Каныбек агайдын көптөгөн китептери чыкты. Азыр да региондогу күчтүү математикалык китептердин автору, уюштургучтардын бири болуп саналат.

Билимкананын летописине Каныбек агайдын өз материалдарын даярдап беришине убакыт табыңыз деп суранып жүрөбүз.

Каныбек агайдын инилери, уул-кыздары билимканада окушуп, эң мыкты деген жогорку окуу жайлардын бюджеттик бөлүмдөрүндө окушту. Каныбек агайдын иниси Чындык - билимкананын сыймыгы. Экономфакты кызыл диплом менен аяктап, банктарда иштеп андан бери Жогорку Кеңеште жооптуу кызматкер болуп иштейт. Илимий ишин да улантууга аракет кылып жүрөт.

Үч жылдай убакытта билимкана пайдубалы түптөлдү десек жаңылышпайбыз. Бирок, негизги кыйынчылыктар алдында эле. Бюджеттин тартыштыгы, айлыктарды, башка төлөмдөрдү өкмөт кечендетип берип, эл-журт рыноктук шартка көнө албай, менчик ээлери конкуренцияга туруштук бере албай турган учурлар келди. Бүт кыйынчылыкты жууп кеткен - бул эгемендүүлүк эле. Өз валютабыз, бийликтин бүт атрибуттары, улуттук аң сезимдин ойгонушу, дүнүйөлүк көп уюмдарга Кыргызстандын мүчө кылып алынышы – элде болуп көрбөгөндөй үмүт жаратып, ынтымакчылык күчөп, күндө жаңы бир өзгөрүүлөргө күбө болгон өткөөл мезгилдин оош-кыйыш океанында сүзүп, бактылуу жээктерге чыгуу ар бирибизди кубантып турду. Баарыбыз эмгектенбесек, дүйнөлүк рынокко кирбесек болбостугун саясатчылар, интеллигенция сезип турдук. Анын ичинен билим берүү мекемелери да түбү менен өзгөрүүсү, модернизациядан өтүүсү зарыл эле.

Мектеп жетекчилеринин тезинен жаңы типтеги жетекчиге, менеджерге айланышы толук айкын болуп калды.

Билимкана аталган кыйынчылыктардын босогосунда туруп эл аралык уюмдар, жаңы резерв барактары, долбоорлор, волонтерлор, семинар-тренингдер, орус-англис тилдерин таза сүйлөө, компьютерди өтө жакшы өздөштүрүү сыяктуу түшүнүктөрдү билимканачыларга сиңирүү, комплекстүү

аракет кылуу зарыл учурда билимканага жаңы жетекчиге муктаждык келип чыкты.

24. Жаңы типте ой жүгүрткөн, тажрыйбалуу педагог, билимканага артылган жүктү көтөрө турган жетекчини издөө бир топ кыйынчылыкка туруп 5-6 ай сүйлөшүүлөр жүрдү. Калмамат агай илимий жетекчиликке жаңы директор билимкананы дүйнөлүк деңгээлге алып чыга ала турган гана кандидатураны сунуш кылсаңар бекитип беребиз деди.

Кызыл-Кыя шаарында көп жыл жашаган, биз менен параллель классты бүткөн, пейили түз Абдуракуп Матмуратов айылга көчүп келип, аялы Саадат Саттарова англис тили мугалими болуп Калинин атындагы орто мектепте (Кара-Таш айылы) бир жылдын ичинде шаар тибиндеги окуу системасын ишке ашыргандыгын көргөнү бардык. Кызыл-Кыядагы күчтүү мектептердин биринде көп жыл бөлүм башчы, көптөгөн конкурстардын жеңүүчүсү болуп иштегендигин Абдуракуп өзү айтып берди.

Билимканада директор убактылуу болбой жаткандыктан илимий жетекчи 5-6 ай бою билимканада күндө иштөөгө туура келди. Чарба иштерин, окуу процесстерин системага салуу үчүн кечинде бир топко чейин билимканада болушубуз керек эле.

1992-жылдын сентябрь айынын орточо чендери Абдуракуп менен сүйлөшкөндөн кийин билимканага Саадат Саттаровна англис тили мугалими болуп иштеп берсин деген сунуш менен кечки саат 19дар чамасында жамгырда ылайды кечип, өтүкчөн үйүн тыкылдаттык. Алар үйгө кир дешип, англис тили мугалими болуп иштейбиз деп бизди кубандырышты. Билимкананын окуучуларына уят болуп калбаймынбы деп чочулап жатабыз дешти.

Билимканага кайра келип, аксакалдар менен кеңешип Саадат Саттаровна завуч болсун, сураналы дедик. Кечки саат 22лер чамасында суу болуп эшиктерин кайра кактык, босогодо эле сунушту айтсак, иштей албайбыз го деп чочуп акыры макул болушту. Кайрадан билимканага келип кеңешип отуруп билимканага директор болуп эле иштеп берсе жакшы болот эле деп, кечки саат 24төрдө кайрадан, күзгү жамгырдын суугун сезбестен тердеп-кургап эшигин каксак, уктап калышыптыр, чочулап Абдракуп мырза чыкты. «Биз Саадат Саттаровнаны билимканага директор болсун деген сунуш менен келдик. Жардам беребиз. Эжеке жумушту тартып кетчү, биз тандаган кандидатуралардан жалгыз татыктуу экен» - десек ондогон шылтоолор менен түк макул болушпай, завучтуктан да артка чегине башташты.

Колдо бар дипломатияны колдонуп, келечек программаларды айтып, тынымсыз тренинг-семинарларда болуп чет өлкөлүктөрдү тартуу силердей шаардан тажрыйба алган кишилер үчүн татаал эмес дедик. Абдуракуп уста болгондуктан, билимкана кабинеттерин өзүм оңдотуп беремин деген оюнан да кайтты. Эжеке: «Директорлук кылам деп, күчүбүз жетпей калып, элдин алдында уят болуп калбайлы, англис тили мугалими боюнча эле иштейин» -

деди. Илимий жетекчилик: «Силер менен макул эмеспиз, билимкана да элдин иши, эртең саат 10⁰⁰дө райОНОнун буйругу чыгат. Кааласаңар да, каалабасаңар да ушундай болот. Уул-кыздарыңар мектепте жакшы окушат экен, каалаган окуу жайга, факультетке даярдаганга, өткөнгө жол көрсөтөбүз экинчиден, Саадат Саттаровна билимкана долбоорун жакшы өздөштүрсө, белгилүү менеджерге айланып сөзсүз райондордун бирине аким болот. Үчүнчүдөн, Бишкектен үйлүү болосуңар. Төртүнчүдөн, Саадат Саттаровна чет өлкөлүктөр менен иштешип жүрүп, бир гана өзү эмес, райондогу бүт активдүү аялдарды Америкага, башка чет өлкөлөргө алып барат. Бул методологияны үйрөтөбүз. Силер колдоп турсаңар бул төрт убаданы Саадат Саттаровна өзү 5-6 жылда аткара алат. Биз жолдорун гана үйрөтөбүз» - деп айтты.

Макулдуктарын албастан, эртең менен Калмамат агайга келип, буйрук даярдап бериңиз, Саадат Саттаровнаны сунуштайбыз деп айттык. Ал: «Бул эжекенин колунан сөзсүз жетекчилик кылуу келет, бирок ал англис тили мугалими, билимкана болсо математикалык мектеп, кандай болоор экен, республикадан текшергенде эмне деп негиздейбиз» - деп сурады.

Россиядагы физика-математикалык мектептердин директорлору – дасыккан менеджерлер, кээ бирлеринде башка кесиптеги белгилүү инсандар иштешет.

Саадат Саттаровна 8 жыл билимкананы башкарып директордун функционалдык, кошумча милдеттерин эң жакшы аткарды. Англис тилинде сүйлөө, айрым предметтерди англисче окутуу, орусча сүйлөгөндү эркин билүү, волонтерлор, чет өлкөлүк донордук уюмдар менен иштөө боюнча айылдык мектеп жетекчилеринин ичинде «эталон» кылып алсак болот.

Математикалык олимпиададагы массалык жеништер, кирүү экзамендерин ийгиликтүү тапшыруу эң жогорку деңгээлге чыкты. Суктанбаган эл калган жок. Ошол жылдардагы мамлекет жетекчиси эки жолу, өкмөт жетекчилери, министрлер бир канча жолу областтык, райондук жетекчиликтин ийгиликтүү долбоору катары көрүп кетишкен. Ошол мезгилдеги мамлекеттик катчы И.Абдарзаков, тышкы иштер министри М.Иманалиев окуучулар менен англисче баарлашып таң кала баа бергендиктерин айтып жүрүшөт.

Ноокаттагы чоң жолугушууда (2000-ж.) ошол кездеги президент А.Акаев элге атайын кайрылып, силер Өмүрзактын билимкана долбоорун 20-30 жылдан кийин түшүнөсүңөр, баа бересиңер деген сөзү эл арасында азыр да айтылып жүрөт.

Билимкана ондогон долбоорлордун ийгиликтүү иштөөсү, волонтерлордун байма-бай келип кызматташуулары, чет өлкөлүк фонддордун долбоорлорун тартуу иштеринин чоң устаты болуп калды. Билимкана республикада өтө таанымал мектепке айланды. Билимкананын өнүгүүсүнүн экинчи этабы өтө ийгиликтүү десек болот. Илимий жетекчинин койгон, жазган жана суранган программасы 80-90%ке аткарылды.

Саадат Саттарова билимканада иштеген жылдардагы ийгиликтер, жетишкендиктер, проблемалар, чечилбес маселелер, каталыктар деп ойлогон материалдарды билимкана летописине тезирээк берсе жакшы болот эле. Убакыт өткөн сайын Каныбек агай, Саадат эжеке билимканага эч бир жазуу түрүндө (мемуар сыяктуу) отчеттук-маалыматтык очерк же анализ калтырышпагандыктан, жаңы окуучулар, агай-эжекелер унутуп деле калышып кайсы бир мезгилде иштеп кеткен деген гана ойдо калышты.

Илимий жетекчилик Абдуракуп, Саадат Саттаровнанын үй-бүлөсүнө, балдарына ыраазы. Ушул кызматта иштеп жүрүп 8 жыл ичинде эки жолу Америкага, башка чет өлкөлөргө чакырылып барып келди, балдары өтө үлгүлүү окуучулардан болуп бүтүштү (учурда абройлуу кызматтарда иштешет), райкеңешке депутат, райондук кеңештин төрайымы, райондук элге билим берүү бөлүмүнүн жетекчиси болуп иштеди, Абдуракуп Бишкекке чоң үй салды.

1992-жылы сентябрь айында илимий жетекчи берген убадаларды Саадат Саттаровна үй-бүлөсү менен өздөрү аткарышты, биз ага себепчи болуп гана калдык.

Билимкананын азыркы, кийинки жетекчилери С.Саттаровнанын иштөө стилин, эл менен мамиле кылуу ыкмаларын сөзсүз өздөштүрүүсү керек.

Илимий жетекчилик канчалык суранса да С.Саттаровна чет өлкөлөргө агай-эжекелерди, керек болсо өзүнүн ордуна жөнөтсөңүз деген өтүнүч аткарылбай калды. Бир-эки эжеке гана Бишкекке семинарларга келип жүрүштү. Мугалимдер өздөрү да активдүү кызыгып, аракет кылышпады көрүнөт.

Математика багытындагы олимпиадалык, конкурстук жаңы чыккан жыйнактар, кирүү экзамендерине даярдоочу китептер, математикалык журналдарды китепканага жаздыруу унутулуп, семинар-тренинг (өздөрү катышкан) материалдар да китепканага берилбей калды. Билимкананын жетекчиси катары катышкан бардык иш чаралар (семинар, тренинг), курстар, командировкалар кыскача отчет түрүндө жазылып материалдары тиркелүүсү керек.

Холли ж.б. волонтерлор боюнча бир барак да кагаз жок. Алар кантип, эмнеге келишти, эмне жумуш аткарышты – бүгүн белгисиз. Жомоктогудай эле бир келип кеткен деген гана үч сөз калды. Жакында эле атайын билимканага Кытайдан келген окумуштуу Нургазы Жумаалы «Кытай мектептери менен байланыш түзүп, окуу жайларына орун алууга жардам берейин»- деп айткан болчу, бирок бул демилгени колго алып иштээр мугалим же окуучу чыгаар бекен.

Көптөгөн делегациялар келип кетишкендигин оозеки билебиз. Бирок, качан, эмнеге келишти? Бул боюнча эч маалымат жок. Билимкананын архивинде же китепканасында эч кандай материалдар табылбайт.

Түркия билим берүү мекемелери менен алака түзүү максатында 12 киши Истамбулга барып келишкен. Кандай байланыш түзүлдү, кийинки топтордун баруусуна сүйлөшүүлөр жүргүзүлүүсү керек эле. Бул боюнча да

бир сүйлөмдөн турган да отчет жок. Аны каржылагандар авиабилетинерди бергиле деп он жыл суранып жүрүштү. Ошентип канчалык ийгиликтерге аракет кылып, жыйынтыктары эң жакшы болгон күндө да убакыт өткөн сайын унутулуп калаары эми билинип олтурат. Жасаган жумуштардын отчетун, анализин жаза билип, китепканада калтырганда, кээ бир жагымсыз сөздөр да айтылбайт эле. Архивдик материал сурасаңыз эле мурдагы жетекчилер машинага жүктөп кетишкен деп жооп беришет.

Азыркы жетекчилик да сабак алгысы келбейт көрүнөт. Кечээки сөз бүгүн жок деген принцип адат болуп бара жатат.

Убагында сезилбеген бул кемчилдиктер негизинен илимий жетекчиликтин системалуу архивдик материалдарды түзүү жөнүндө аракети жетишсиз болгондуктан келип чыкты. Мурдагы жетекчилердин теңдешсиз жасаган ар бир ишин, күндөп-түндөп чын дилден жасаган аракеттерин, окуучулардын сүймөнчүгү болгондуктарын билимкана коллективи, эл-журт, илимий жетекчи өтө жогору баалайт.

Бүгүнкү жетишпестик учурларда мугалимдерди мобилизациялоо, өз предметтерин өтө жогорку деңгээлде билиши, үйрөнүшү биринчи кезекте өздөрүнүн эмгеги, ийгилиги. Экинчиден, жетекчилердин талыкпастыгы, өжөрлүгүнүн натыйжасы.

25. Билимкананын азыркы жетекчиси – Токур (Мукушаалы) агай Сулайманович Мамарасулов – билимкана түптөлгөндөн баштап чечүүчү, новатор педагог катары иштеп келе жатат. Билимкана жетекчилигинде 10 жылча кызмат өтөөдө.

Ош педагогикалык институтун эң жакшы баалар менен бүткөндөн кийин түрдүү мектептерде иштеп көптөгөн окуучулардын, мектептердин келечегин түптөп берди. Он беш жылга жакын райондук элге билим берүү бөлүмүндө жооптуу, жетекчилик кызматтарды аркалап, ошол доордун курч менеджери болуп калыптанган инсан. Айтылуу Мамарасулов Сулайман агайдын уулу. Сулайман агай бизге математикалык ой жүгүртүүнү гана үйрөтпөстөн, эл кызматын аткарууга да жол ачкан түштүктөгү бирден-бир математик, республикага эмгек сиңирген мугалим. Атасы Мамарасул молдо репрессияга туш болгон аалым адамдардан болгон.

Токурдун апасы – Сара чоң энебиз Ысык-Көлдүн Челпегинен келип биздин айылда математик мугалим болуп иштеп Кара-Таштык болуп калган, эмгекчил инсан болгон.

Айылда, кала берсе райондо бул үй-бүлөнүн өз орду бар, убагында китептер арналат деп ойлойбуз.

26. Токур агай аксакалдардын суранычы менен директор болуп бекитилгендиктенби, эл-журт өкүлдөрү менен өтө жакшы иштөө стили менен айырмаланат.

Райондук билим берүү бөлүмүнүн инспектору болуп иштеген тажрыйбаларынан улам билимканада тартип күчөп, математикалык

багыттагы иштер өтө жанданды десек болот. Математика боюнча райондо эң алдыңкы мугалим болушу билимканада математикалык маданият көтөрүлүшүнө, башка сабактардын да сапатынын жогорулашына алып келди.

Тестирилөө системасын окуучуларга, мугалимдерге өтө жакшы үйрөтүү ыкмасын ишке ашырып, окуучулардын тесттерди чечмелөө ылдамдыгынын өтө жогорулугу акыркы он жылдык диаграммалардан көрүнүп турат.

Өзүнүн көз карашы менен мугалимдерди, билимканачыларды башкаруу ыкмасы бар. Катуу сүйлөп, эмоцияга алдырбайт. Кээде бул жумшак мамиле кээ бирлерине жага бербейт.

Интернетке кирүү кыялыбызды да Токур агай ишке ашырды. Эч бир жасалмалуулукка жол бербейт.

Билимканада долбоорлорду жазуу, донорлор менен активдүү иштөө салты басандап бара жатат. Архивдик материалдарды түзүү иши да өтө жай.

Токур агай өтө эле кадыр-барктуу инсан болгондуктан, кээ бир мугалимдер өздөрүнүн көкүрөгүн өйүткөн суроолорду талкууга кое алышпай калган учурлар болоорун айтып жүрүшөт.

Токур агай прагматик болгондуктан кээ бир долбоорлорго ишендирүү кыйын. Жумушта тууганчылыкка, таанышчылыкка жол койгон жок.

Бул илимий – популярдуу китепчебизде окуучуларга, мугалимдерге, билимканага келечекте аткарылуучу көптөгөн долбоорлор сунуш кылынды. Билимкана жетекчиси бул иштерди чын дили менен жасоого, коллективге жасатууга милдеттүү. Себеби билимкананын өнүгүүсү үчүн башка жолубуз жок.

Билимкананын бул он жылдык өнүгүү этабы өтө жогорку планкаларды талап кылат:

- Мугалимдерди чет өлкөгө алып баруу үчүн керектүү долбоорлорду ойлоп табуу, ишке ашыруу;
- Эл аралык олимпиадаларга Интернет аркылуу катышуу жоболорун иштеп чыгуу. Бул багыттагы долбоорлорду күчөтүү керек же болбосо билимканада эл аралык Интернет олимпиадаларын өткөрүү долбоорун ишке ашыруу зарыл;
- Окуу процессиндей эле эң зарыл иш бул билимканага, жатаканага бардык шарты бар туалет (уборная эмес) куруу долбоорун ар күнү көзөмөлдөп бүтүрүү;
- Ноокатта маданият үйүндө билимкананын 20 жылдыгын өткөрүү үчүн бүтүрүүчүлөрдү, ата-энелерди, коноктордун тизмесин тактап, оргкомитетти түзүү, Бишкекте өтө жогорку деңгээлде илимий конференция өткөрүп, коомчулуктун кызыгуусуна жооп берүү;
- Жетекчи ар бир мугалимдин ички оюн ишке ашыруусуна көмөк көрсөтүүгө тийиш;
- Ар бир мугалим билимканада иштеген мезгилдеги өзгөчөлүктөр жөнүндө китепче, аңгеме жазуулары керек. Мугалимдин

жазгандарын өзгөртпөстөн туруп билимкананын летописине киргизүү керек;

- Быйыл билимкана тарыхы боюнча ар бир окуучу реферат жазууга тийиш.

Реферат темалары 1989-2010-жылдары боюнча түзүлүүсү керек. Билимкана летописин окуучуларга график боюнча окутуп, сунуштарын алуу долбоорлорун колдоочулар бар. 1995- жылы түрк-кыргыз ишкерлер биримдигинин колдоосу менен 12 адам Түркияга тажрыйба алмашуу саякатына барып келишкен:

1. Мамарасулов Токур – делегация жетекчиси, билимкананын мугалими;
2. Саттарова С.С. – билимкана директору;
3. Эгенбердиев А. – Менделеев атындагы өзбек мектебинин завучу;
4. Худайбердиев А. – Аль-Хорезмий атындагы өзбек тилдүү математикалык гимназиянын мугалими;
5. Паязов А. – Ноокат райондук элге билим берүү бөлүмүнүн башчысы;
6. Чылымов А. – депутаттын жардамчысы;
7. Имакеев Н. – депутаттын жардамчысы;
8. Билимкананын 5 окуучусу.

27. Бул долбоордун уландысы катары Бугалча эже (Борбаш айылы) Америкага, Саттарова С. – Америкага, Алма-Ата, Ташкент, Душанбе шаарларына, ондогон башка чет өлкөлөргө Ноокат районунан бир топ активдүү инсандар барып келишти, ондогон гранттарды алып чоң долбоорлорду ишке ашырышты. Ноокат районунда 100дөгөн семинарлар, тренингдер өттү. Ондогон НПОлор республикага таанымал долбоорлорду ишке ашырышты: Мамасадык – Жаңы Ноокаттагы чакан ГЭС, Исматилла – Карагойдо чарба өнүктүрүү, Жолболдиев Абдыганы – «Кара-Таш» мал чарба өнүктүрүү ж.б. Ондогон маалыматтык борборлор, компьютердик жабдуулар ар түрдүү донорлор тарабынан ишке ашырылды. Кыргыз – Америка университетинин негиздөөчүсү профессор Джон Кларк Эльмира, Т.Барышникова эжекелерди колдоп Ноокатта америкалык мектептин түзүүчү болуп берди. Америкалык Ганси базасы компьютер беришти. Эльмира эжеке кыйынчылыктарга чыдабай, ата-энелердин колдоосу болбогондуктан, эң негизгиси Ноокат шаарынын интеллигенциясынын көңүл коштугунан улам бул перспективалуу мектеп жабылып калды. Джон Кларктын колун койдуруу үчүн биздин тизелеп олтуруп сурангандарыбыз текке кетти.

Токур агайдын тажрыйбасы билимкана бүтүрүүчүлөрүнө, башка демилгелүү, белгилүү инсандарга билимкана проблемаларын түшүндүрүп, аны ар дайым ойлоп колдоо эстафетасын үйрөтүүгө жетет деп ойлойбуз.

Билимканада иштеп кеткен, иштеп жүргөн мугалимдер, волонтерлор боюнча өзүнчө летопись жазылат деп ойлойбуз. Бул летопись билимкананын чыныгы тарыхына, проблемаларына кызыккандарды кайдыгер калтырбайт.

Билимкана жөнүндө сценарий жазып, көркөм фильм тартуу долбоорунун ишке ашышы да узак эмес.

Билимкана тажрыйбасын илимпоздор тарабынан иликтөө иштери кызуу башталды. Летопись маалыматтары изилдөөчүлөрдүн ишин да жеңилдетет. Летописердин үстүнөн толуктоо, оңдоо, кошуу, тактоо иштери тынымсыз жүрөрүндө шек жок. Атайын чыгармачыл топ бул жумушту атайын долбоор катары белгилешсе колдоочуларды табуу милдетин илимий жетекчи өзүнө алууда.

28. Билимканада окуучулар өтө кызыккан, ой жүгүртүүсүнө, дүйнө таанымына түрткү бере турган темаларды (окуу программага кирбеген) факультативдик, кружок, семинар, тренинг түрүндө үйрөнүүгө, таанышууга мектеп жетекчилиги эң биринчи колдоо көрсөтүп, формасын аныктап кайсы бир предметтик мугалимдин координациялоосун камсыз кылуусу зарыл. Керектүү материалдар китепканада толук бар.

Архитектура сабагы мектеп программасында жок болгону менен келечекте ар бир инсанга керектүү илим. Эң жөнөкөй архитектуралык курулуштар - күндөлүк жашоо үчүн салынуучу кооз үйлөрдүн макети, чиймеси, сарпталуучу материалдардын көлөмү, үйдүн айланасындагы архитектуралык жактан кооздолгон кошумча курулушчалар. Көчөлөрдүн архитектуралык талаптарга жооп бериши. Айылдын, райондун, чоң шаарлардын генералдык пландары жөнүндө маалыматтар. Генплан ким тарабынан бекитилет, ким аткарат ж.б.

Улуттук архитектура жөнүндө түшүнүк. Боз үйдүн архитектуралык чиймеси. Боз үйдү куруу, чечүү, жасалгалоо жолдору.

Чыгыш, Орто Азия архитектуралары жөнүндөгү маалыматтар, антикалык курулуштар, Готика жана Бароко стилдери жөнүндө түшүнүк.

Окуучуларга ар бир үйгө өтө керек, бардык шарты бар туалеттердин архитектуралык чиймесин, сүрөтүн тарттыруу. Канализация системасынын жок дегенде бир мектеп же бир үй үчүн жасала турган макетин түздүрүү. Кетүүчү материалдардын баасын, көлөмүн аныктоочу долбоорду түздүрүү, аны ишке ашыруу үчүн донорлорду издөө.

29. Музыка дүйнөсү менен билимканчылар жашоо ыргагына жараша тааныш. Көбүнчө жеңил, оюн-зоок музыкаларын угушат.

Улуттук музыка жөнүндө түшүнүктү берүүдө – комузчулар, төкмөлөр, акындар, аткаруучулар менен кошо, залкар күүлөрдүн, ыргактардын философиялык, тарыхый маанилерине токтолууну, изилдөөгө кызыктырууну максат кылсак жакшы болот.

Мамлекетибизде улуттук музыкаларды жандандыруу боюнча конкурстар, изилдөөлөр өткөрүлүүдө. Биз аларга катышууга, учурашууга аракет кылуубуз зарыл.

Опера, балет жөнүндө түшүнүктөрдүн зарылдыгына окуучуларды өз алдынча ойлондуруп дүнүйөлүк классикалык музыкалар жөнүндө учкай

болсо да билүүбүз керек. Иоганн Штраус, Моцарт, Шопен, Брамс, улуу Паганини ж.б. дүйнөлүк искусство адамдары жөнүндө материалдар китепканада толугу менен бар.

Кыргыз классиктери А.Малдыбаев, Фере, Н.Давлесов ж.б., элдик классиктер Атай, Барпы, Алыкул, Токтогул, Ботобай, Эстебес ж.б. темасында кечелерди өтүү зарыл.

Кыргыз эстрада ырчыларынын, жергиликтүү өнөрпоздордун ийгиликтери жөнүндө концерттик программа долбоору өтө кызыктуу болуп көп каражатты талап кылбайт.

Классикалык бийлерден (танго, вальс) баштап улуттук бийлерди ар бир окуучу үйрөнүп койгону да жакшы.

Билимкананын фольклордук, эстрадалык тобун түзүү (мүчөлөрү сөзсүз эле окуучу болушу зарыл эмес) үчүн кетчү каражаттардын көлөмүн аныктоочу долбоорду даярдоо, илимий жетекчилик менен бирдикте ишке ашыруу мүмкүнчүлүгүн табуу керек. Балким, продюсердик борбор түзсө болоор. Бул багытта биздин айылда профессионал эки адам бар. Экөө тең республикада өз орду бар, бирок азырынча калың эл тааный элек. Алар - Мамасалиев Мурза, Карбеков Каныбек.

30. Сүрөт, скульптуралык монументалдык искусство жөнүндө баштапкы билимди алууга билимканада толук мүмкүнчүлүк бар. Райондун эң кыйын сүрөтчүлөрүнүн бири билимканада көп жыл тарбиячы болуп иштеп жүргөн Мамытов Эргеш агайдын бул багыттагы потенциалын эч ким пайдаланбады.

Графика, пейзаж, боек (холст) менен иштөө ыкмаларын үйрөтүүчү кружок долбооруна каражат табуу мүмкүнчүлүгү көп деле татаал эмес. Каалоочуларды аныктап, эч болбогондо айыл адамдарынын сүрөттөрүн, улуттук орнаменттер, оймо-чиймелер, таштагы жазуулардын көчүрмөлөрүн, килем, кийиз, шырдак, боз үй жасалгалары, элечек, калпак, төшөк-жаздык, кеште түрлөрүнүн графиктерин чийүү сырларын үйрөнүп коюу артыкчылык кылбайт эле. Өрүк, алма, алча, бадам, мисте, гилас (сакура) гүлдөгөн учурларын тартуу; не бир сонун тоо гүлдөрүн, булактарды, арчаларды (тегерек арча) башка токойлордун пейзаждарын тартуу (Шишкин сыяктуу). Зоолорду, даңгилерди, мөңгү чокуларды – Рахиттин чыгармаларындай тарттыруу ж.б.

Япондор Сакуранын гүл ачуу саатын бүт өлкө боюнча билишип майрамдашат. Сакуранын сүрөтүн тартуу, философиясын ачып көргөзүү боюнча сүрөт-эмгектер көп тартылган.

31. Билимканада сөзсүз Интернет клубу болушу керек. Саатына акы төлөп кызмат кылуучу интернет-кафе долбоорун ишке ашырсак, сайттарды түзүү, компьютердик дизайн, кичи полиграфия долбоорлору ээрчип келет. Билимкананын ар бир окуучусунун, мугалимдин электрондук адреси болуп, кат алмашуу күндөлүк адатка айлануусу зарыл.

Цифралык фотоаппарат, видеоаппараттарды колдонууну үйрөтүүчү кружоктор өтө кызыктуу болуп, тез эле ар бир окуучунун мүмкүнчүлүктөрүнүн бири болуп калат.

Нанотехнология жөнүндө изилдөөлөрдү колдоо акыркы илим-техниканын, электрониканын жаңы баскычтагы түшүнүктөрүн окуучуга калыптандырат.

Сөзсүз түрдө персоналдык компьютерлерди айрым-айрым деталдардан жыйноо усулун ар бир окуучу билүүсү керек. Өзүң жыйнаган компьютер он эсе арзан болот, бузулбайт. Себеби ондогонду, блок алмаштырганды өздөштүрүшүп алышат. Кытайда, Японияда, Чыгыш Азияда компьютерлерди жыйноо (желтая сборка) бизде спиралдардан жасалма печка жасагандай эле жөнөкөй кабыл алынып, нанотехнологиядан кийинки этапты өздөштүрө башташты.

32. Билимкана базасында жеңил машина айдоочу курсту ачуу үчүн, жол эрежелерин жазуу боюнча азырынча жалгыз кесипкер – полковник Канат Өмүрбаев билимканага өз каалоосу менен китебин жазып берди. Бул китептин кыргызча вариантын басмадан чыкканда билимканага илимий жетекчи алып келип берет.

Бул долбоор үчүн Жолболдуев Абдыганы агай сыяктуу демилгечил топ болсо, аны колдоочу адамдар табылат, изденүү керек.

33. Кыргызстанда кийим тигүүчүлүк жакшы өнүгүп Россия, Казакстан базарларында бизден тигилген буюмдар жакшы сатылып жаткандыгын баарыбыз билебиз. Учурда моделдик агентстволор, көргөзмөлөр эл аралык деңгээлге чыкты.

Эгерде тигүүчүлүк кружогун түзүп, аны кандайдыр бир деңгээлге көтөрүүнү билимкана жетекчиси уюштурса, андан аркы өнүгүүсүн, жаңы керектүү жабдууларын табуу, даяр продукцияны өткөрүү долбоорун илимий жетекчи колдоп берээр эле.

34. Адамзат баалуулугуна туура келген кандай гана кошумча долбоорлор, ойлор болбосун билимкана коллективи тарабынан талкууланып, илимий жетекчилик менен бирдикте ишке ашырылат.

3-БӨЛҮК

Илимий жетекчи жөнүндө эки ооз сөз

«Билимкана» идеясынын автору окумуштуу жана белгилүү коомдук ишмер Мамаюсупов Өмүрзак Шерановичтин өмүр жолу жана агартуучулук ишмердиги жөнүндө айтып кетпесек болбойт. Өмүрзак Шеранович Ноокат районунун Кыргыз-Ата айылдык кеңешиндеги Тегирменчилер кыштагында төрөлгөн. Тегирменчилер

кыштагы Кыргыз-Ата дарыясын бойлой жайгашып, бир туугандардын бир канча тегирмендери күндүр-түндүр иштеп турчу экен. Коңшулаш кыштакта жашоочулар аларды инженерлер айылы десе, тарыхчы мугалими М.Курбанбаев (Ата Мекендик согушта капитан чининдеги комбат болгон): «Бул кыштак капитализмди басып өтүп анан социализмге келген, анткени аларда өндүрүш мекемелери калыптанып, өндүрүшчүлөр айылы түзүлгөн, ошондуктан алардын балдары жакшы окушат» - деп айтып калчу.

Өмүрзактын атасы Мамаюсупов Шеран математика мугалими, апасы Гүлсана колхоздо талыкпай иштеп келген. Агартуучулук кесип Мамайсуптардын үй-бүлөлүк династиясы десек да болот, анткени Мамайсуп айылдын балдарын окутуу үчүн атайын там салдырып, арабча окутуу классын ачып, колуна чыбык кармап сабактын жүрүшүнө көз салып олтурчу экен. «Окутуп жаткан мугалим аксакалдан сүрдөп адашып кетсе, аны да чыбык менен сабап жиберчү» - деп айтып жүрчү Мому ата (иниси). Ошол араб тамгалуу класстын «отличник» окуучусу Ысман ата- Өмүрзактын таятасы болуп, убагында Ажылыкка төө менен барып келген Токо ажынын небереси болгон. Токо ажынын сейрек адабияттарды камтыган бай китепканасы 1936-жылдарда өрттөлүп, жерге көмүлүп жок кылынган дейт. Кантсе да убагында агартуучулук кесипти аркалап, кыргыз элинин кат сабаттуу болуп башка элдерден кем калышпай бакыбаттуу жашашын арзуу-тилек кылган ата-бабаларынын гендик таасириби же алардын ишин улантууга жараткан кудайдын буйругубу, айтор Өмүрзак жашынан эле окууга, эмгекке тың чыкты. Тамга тааныгандан баштап эле үйдө апасы окуган Каныбек, Абай, Тегеран сыяктуу китептерди түшүнбөсө да окуганга аракет жасап, апам эмнеге окуйт кайсы жеринде кызыгы бар деп изденчү. Айрыкча атасынын газетадагы бир да сүрөтү жок макалаларды маани берип окуп, үйгө келген адамдар менен талкуулай бергенине таңданчу. Балалык сезимде кызыксыз көрүнгөн сүрөтсүз макалаларда И.Раззаковдун жыйындарда сүйлөгөн сөздөрү, кыргыз элинин келечек жолдору жазылганын кийин билип олтурбайбы. Баласын окууга кызыкканын билген ата-энеси балдар үчүн китептерди сатып берип, Өмүрзак Андерсондун жомоктору, Жюль Верндин ойлоп тапкыч каармандары менен таанышып дүнүйөлүк классиктердин, элдик жомоктордун таасиринде кыялкеч болуп чоңойду. Алты жашынан мектепке барып, дүйнө таанымы өскөн сайын кыргыз элинин дүйнөдөгү орду, башка элдерден айырмачылыгы, эмне үчүн улуу эл болгону менен өзүнчө мамлекети жок, эмне үчүн башка чоң элдер кыргыздарга кемсинтүү менен мамиле кылышат – деген сыяктуу суроолорго жооп издеп барды. Айрыкча кыргыз мектебинде окуган окуучулар экинчи орундагы окуучулар сыяктуу кабыл алынып, вундеркинддердин чыкпагандыгы аны аябай ардантчу. Дүнүйөгө белгилүү окумуштуулар, врачтар, жазуучулар дээрлик башка элдерден чыга бергендиктен, биз акылы кем элбизби деп да ойлончу.

Орто мектепти аяктаган соң Ош пединститутунун физика-математика факультетинде окуп жүрүп М.Назаров, Дж. Мустафин, С.Каримов өндүү окумуштуу-педагогдордун акыл-насаатын, лекцияларын угуп мектеп окутуу системасын жандандыруу керектигин түшүнөт. Анткени

И.Раззаковдун билим берүү системасына импульс берүүчү чечимдеринен соң кыргыз тилине которулган, дүнүйөлүк көркөм адабияттар, илимий-популярдуу китептер 70-жылдарда эскирип сатыкта калбай калган эле. 50-жылдардагы энтузиазм кыргыз педагогикасынын ойгонуу же калыптануу этабы болсо, кезекте өсүп-өнүү, изденүү этабы күтүп турган. Ош областына гана эмес, республикага таанымал В.Терешкова атындагы интернатта педагогикалык практикада жүрүп, окуучуларды жогорку окуу жайына даярдоочу ийрим ачып, жогорку татаалдыктагы математикалык маселелерди чыгаруу менен СССРдеги ЖОЖдор жөнүндөгү маалыматтарды топтоп, алардан тажрыйба алат. Ошол ийримге катышкан окуучулардын алды академик, жооптуу кызматкерлер болушуп азыркы күнгө чейин Өмүрзак агай деп урматташат.

Ө.Ш.Мамаюсуповдун илимий-педагогикалык көз карашынын калыптанышына атасы Шеран, мектеп мугалимдери Сулайман, Абан агайлар алгачкы таасирин тийгизген болсо, негизги таасирди физика-математика илимдеринин доктору, профессор Салы Каримовдон алган. Анткени 1-класста окуп жүргөн мезгилинде аспирантурага кирип жаткан С.Каримов өзүнүн мектептеги математик мугалими Шеран агайдын үйүнө келип акылдашып кеткен эле. Атасы Шерандын С.Каримовго болгон урматы, сыйлоосу Өмүрзактын да окумуштуу болуу чечимин кабыл алуусуна түрткү болду.

С.Каримовдун бир классташынын айтымына караганда 14 жашына чейин мектепке келбеген бир бала анын алдынан күндө кой айдап бара жатып токтоп, мектепти көпкө карап тура берет экен. Аны байкап калган Шеран агай бир күнү мектептен чыгып келип «Эй бала, кимдин баласысың, эмне окугуң келеби? Эмне үчүн мектепке жазылган жоксуң?» - деп сурайт. Ал бала: «Уста Каримдин баласы боломун, атам окуганыма каршы, койду кайтараар адам жок» - деп жооп берет. Шеран агай баланы жетелеп түз эле Карим аксакалдын үйүнө келет. Карим уста баласын окутпаймын деп кесе айтат. Шеран агай протокол түзүп милицияга берет. Эртеси «Милиция камаганы келди, кой деп койгула» - деген өтүнүчү менен уста өзүнүн уулун жетелеп мектепке окууга берет. Аны мектеп директору 1-класска киргизет, Шеран агай баланын деңгээлин текшерип көрүп 3-класска киргизип коет,

жарым жылдан кийин 5-класска которуп, 7 жылдыкты 3 жылда бүтүртөт. Шеран агайдын өзүм билемдиги директорго жакпай, жаңжал райондук билим берүү бөлүмүнө чейин жетип, баладан экзамен алып көрүшкөн соң араң макул болушат. Ошентип кыргыз илимине, билим берүүсүнө барандуу салым кошкон С.Каримов жаштайынан Шеран агайдын назарына түшүп, айылдан көптөгөн илимий кызматкерлердин чыгуусуна өрнөк боло алды.

Ош пединститутун 1973-жылы артыкчылык диплому менен аяктаган соң, өзү окуган мектепке математик мугалим болуп иштеп, таланттуу балдарга ийрим ачып эркин программада окутуп баштайт. Бир гана математика эмес, ар тараптан ой жүгүртө билген анын окуучуларынын дээрлик баары жогорку жана орто окуу жайларын аяктап, алды Жогорку Кеңештин спикерине чейин жетип Кыргызстандын экономикасын өнүктүрүүгө салым кошуп келишүүдө.

Ө.Ш.Мамаюсуповдун илимий-педагогикалык ишмердүүлүгүндө 1975-жыл бурулуш болуп калды, анткени ал Кыргыз ИАсынын физика-математика институтуна илимий кызматкер болуп иштеп калды. Мурда аттарын газета-журналдардан гана уккан кыргыз математикасынын М.Иманалиев баштаган корифейлери менен таанышып, алардын таасиринде өз билимин жана көз карашын байытты. Айрыкча физика-математика илимдеринин доктору, физика-математика институтунун директорунун орун басары Азирети-Алий Ильясович Боташевдин «Россиялык илим борборлоруна барып, илимдин жаңы багыттары менен таанышып диссертацияңарды коргогула, алардын илимий кадрларды даярдоо тажрыйбасын үйрөнгүлө. Кыргызстандын илимин көтөрүүнүн жалгыз жолу ушул» - деп жыйырмадай артыкчылык диплому бар кыргыз жаштарын СССРдин илим борборлоруна жөнөткөнүн айтып калат. Азирети-Алий Боташев Таластагы белгилүү Шекер айылында төрөлгөн, улуту – карачай, чыныгы патриот адам эле. Турмуш жолунда туу туткан К.Идинов, А.Муратбеков сыяктуу окумуштуулардан үлгү, насаат алып, коомдук иштерге катышуу, уюштуруу тажрыйбаларын алды. Көп өтпөй Энвер Рамазанович Атамановдун жардамы менен СССР ИАсынын Сибирь бөлүмүндөгү математика институтунун «Математикалык физиканын тескери маселелери» лабораториясынын башчысы профессор Владимир Гаврилович Романов менен таанышып, анын лабораториясында илимий-изилдөө иштерин жүргүзүүгө 2 жылдык жолдомо алып, кийин Новосибирск мамлекеттик университетине аспирантурага кирет.

Новосибирскинин түштүк четинен орун алган Академгородок – борборунда Новосибирск университети, маданий түйүн, таланттуу балдардын мектеби жайгашып, аларды тегерете айлана боюнча 50дөй илим изилдөө институттары жайгашкан тегерекчелер түрүндө орун алган. Ар бир илим изилдөө институттарынан борборду көздөй токой аралаган жөө жолдор салынып, тынч жана кооз жерде ар тараптан интеллектуалдуу, таланттуу адамдар топтолгон. Бул жерде илимий семинарлар байма-бай өтүп үйрөнүүгө, илим ачууга бардык шарттар түзүлгөн. Өмүрзак Шерановичтин айтымында бул илимий борборго келген соң, өзүнүн билиминин бир топ

төмөн экенин сезип, кадимки студенттердей эле НГУда академиктер С.К.Годунов, М.М.Лаврентьев, профессорлор В.Г.Романов, Савельев сыяктуу белгилүү окумуштуулардын лекцияларына катышып окуган. Бирок мындай билим алуу системасын Кыргызстанда да түзүүгө болооруна көзү жетип ал үчүн биринчиден, таланттуу окуучуларды топтоп Новосибирскидегидей атайын мектеп ачуу экинчиден, илимдеги жаңы багыттар боюнча маалыматтык база түзүү үчүнчүдөн, ошол маалыматтар менен иштөөчү, окуучуларга түшүндүрүүчү илимий кадрлардын тобун түзүү зарыл экендигин сезген. Баарынан да кыргыз окуучуларынын да орус, англис, немец, япон окуучуларынан калышпаган акыл эси, таланты бар түптүү элдин урпактары экендигине ушул Новосибирск шаарында толук ишенди. Анткени Новосибирскиге келген күнү эле университеттин аспирантура бөлүмүнө зарыл кагаздарды тапшыруу үчүн кирип бара жатса, вестибюлда узунунан илинген дубал газеталарда «Улуу кыргыз империясы», анын маданияты, саясаты, кол жазмасы, территориясы жөнүндөгү тарыхый маалыматтар чагылдырылыптыр. «Аны эки күн жылбай окуп бүтүп, анан баягы зарыл ишимди уланткамын» - дейт Өмүрзак Шеранович. Ошентип артта калган мажүрөө калктын өкүлү катарында эмес сыйлуу, улуу империянын татыктуу урпагы катарында илимий ишин баштап, убагында дүйнө цивилизациясына салым кошкон кыргыздар, келечекте дагы салым кошуу мүмкүнчүлүгү бар экенине бекем ишенди, мектеп партасынан бери түйшөлткөн пессимисттик ойлордон арылды. Кыргыз таануучу орус илимпоздору В.Я.Бутанаев, Ю.С.Худяковдун изилдөө материалдарынын негизинде жазылган дубал газета Өмүрзак Шерановичтин оюнан чыкпай жашоодогу чакырыгы болуп калды. Новосибирск шаарында окуп жүргөндө, жогорку партиялык-саясий мектепке окууга келген, Кыргызстанда жооптуу партиялык кызматтарда иштеген жердеши Абдыманап Мамыров баш болгон Аман Жунусов сыяктуу агайлар «Кыргызстанды уят кылбай, башка элдерге үлгү болуп жүр. Сен кеткенден кийин да кыргыздар келип окугандай болсун»- деген сөздөрү кандай таасир бергенин айтып калат.

Новосибирск илимий борборунда эмгекчилдиги жана тактыгы менен айырмаланып, тез эле университеттин партбюросуна мүчө болуп коомдук иштерге активдүү катыша баштады. Сибирь жана Орто Азия чөлкөмүндө бүткүл союздук мектеп математикасы боюнча олимпиадаларды өткөрүү милдети Сибирь илимий борборуна жүктөлгөндүктөн, борбордун атынан республикалык, аймактык олимпиадаларды өткөрүүгө жетекчи катарында жөнөтүлүп турду. Баарынан да Өзбекстандын республикалык олимпиадасына жетекчи болуп барганда, салабаттуу орус улутундагы окумуштууну күтүп олтурган Ташкенттиктер, эшиктен кирип келген жаш кыргыз жигитине сыйлоо жана суктануу менен таң кала караганын айтып жүрүшөт. Өзбек ИАсынын академиги Сраждинов Сагди Хасанович: «Менин кыргыз тууганым, мен Токмоктук болом» - деп Өзбекстандагы илимий кадрларды даярдоо усулу менен кеңири тааныштырып, тегеректеп олтурган илимдин докторлору болгон окуучуларына карап, бул окуучум мынчанчы жылы,

тигиниси андан мурунку жылы математикалык олимпиаданын жеңүүчүсү болгон деп дастаркон үстүндө жылуу маектешип, тууганча батасын берди. Ыраакы Чыгыштан Орто Азияга чейинки регионалдык олимпиадаларга катышып жүрүп Владивостокто, Уралда, Якутскиде, Алма-Атада түзүлгөн физика-математикалык мектептердин иши менен таанышты. Новосибирск Академгородогунда жайгашкан М.А.Лаврентьев атындагы физика-математикалык мектепке окуучуларды тандап алуу үчүн уюштурулган олимпиадада жеңүүчүлөрү чакырылган «жайкы мектептерди» үйрөндү, ага кыргыз окуучуларын чакырууларын уюштурду. Математиканын татаал маселелерин окуучуларга жөнөкөй, түшүнүктүү тилде окута билген академик М.М.Лаврентьев, мүчө-корреспонденттер В.Г.Романов, С.К.Годуновдордун окутуу чечберчилигинен сабак алды.

1985-жылы илимдин кандидаты наамын коргоп, коомдук уюштуруучулук иштери үчүн ВЛКСМдин атайын төш белгиси, НГУнун жана Сибирь бөлүмүнүн көптөгөн грамоталарына ээ болуп Фрунзеге Кыргыз ИАсына ишке кайтат. Өзүнө теңдеш жана идеялаш А.Байзаков, Э.Каптагаев, Э.Атаманов, А.Чылымов өндүү окумуштуулар менен бирдикте сырттан окуучу математикалык мектеп түзүп, аны жетектейт. Айыл мектептеринен миндеген окуучулар кат аркылуу тапшырма, консультация алышып сырттан окуу мектебинин иши кызыйт. «Күнүнө 100дөгөн каттарды алып, жооп жазууга үлгүрбөй калчубуз» - дейт сырттан окутуу мектебинде иштеген илимий кызматкер Нурмамат Алиев. Азыркы кыргыз интеллигенциясынын көпчүлүгү ушул сырткы математикалык мектептен такшалып, жогорку окуу жайларга өтүшүп турмуш жолун аныктагандыктарын айтып жүрүшөт.

Өмүрзак Шерановичтин демилгелүү аракетин көрүп агайы Азирети-Алий Боташев математикалык мектеп ачасың деген тапшырма берет. Академиядан керектүү өтүнүч каттарды алып, Борбордук комитетке, билим берүү министрлигине барат. Алар мындай мектепти каржылоо маселеси Москвадан чечилет, алардын уруксатысыз биз эч нерсе кыла албайбыз деп, өзүң Оштон экенсиң ошол жакка ач, жергиликтүү бюджеттин эсебинен мүмкүнчүлүк табышаар деп жолго салышат. Кыргыз окуучулары үчүн атайын математикалык мектеп ачуунун күйөрманы Азирет агай: «Иштен командировка берем, Ошко десе ошол жакка ач, кыскасы математикалык мектеп ачпастан Фрунзеге кайтпа» - деп жөнөтөт.

Белгилүү окумуштуу, кыргыз мектеп математикасынын атасы катарында таанылган И.Б.Бекбоев агайга жолугуп, колдоо гана таппастан жаш окумуштуулар Ж.Байсалов, А.Абдиевдерди усулдук жардам берүүгө кошуп бергенине кубанып Ошко жөнөйт. Ошто мындай мектепке атайын имарат жок, аны Ноокатка ач деп кеңеш беришет. Ноокатка келсе райондук билим берүү бөлүмүнүн башчысы К.Абдырахманов «Кыргыз ИАсынын алдындагы математикалык мектеп деген сөз жакшы угулат экен, бирок ал жабылып калса уят болуп калбайбызбы» - деп суроолуу карайт. «Азырынча өзүңдүн айылыңа бир класс ачалы, жабылып калса өзүң уят болосун, бирок ишенип турам бул идеяң ишке ашчудай, анткени Шеран агайдын баласы

экенсин, атаң сөзүнө турган уяттуу киши эле, сени колдоюн, эки жылда республикалык олимпиададан байгелүү орун алсаңар мектеп да ачабыз»- деп сөзүн бүтүрдү. Жыл өтпөй эки окуучу сырттан окутуучу математикалык мектептин материалдары менен даярданып, мектептеги математика мугалими К.Матисаевдин жетекчилиги менен республикалык олимпиаданын жеңүүчүлөрү болуп калышты. Өз сөзүндө турган К.Абдырахманов мектеп ачуунун бюрократиялык кагаздарын бүтүрүп, атын сен айткандай калтыралы, эл көнүп кетер деп «Ноокат билимканасы» деген ат менен лицей мектебин түзүүгө буйрук чыгарды.

Ошентип бул мектептин ачылышына Өмүрзак Шерановичтин топтогон тажрыйбасы, А.Боташевдин кыргыз кадрларын өстүрүү демилгеси, И.Бекбоев башында турган усулчу-окумуштууларын жардамы жана билим берүү тармагынын жетекчилеринин салымдары өбөлгө түздү. Натыйжада базар экономикасынын шартында таланттуу айыл балдарын окутуунун «Мамаюсуповтук эркин окутуу» системасы түзүлүп, тажрыйбасы республикага тарады. Ал Кыргыз ИАсынын бүтпөй калган «Малая Академия» долбоорунун биринчи жана акыркы мисалы болуп калды, анткени эгемендүүлүк жылдарында Москванын уруксатысыз эле каалаган мектеп, ишкана, уюм ачуу мүмкүнчүлүгү берилди.

Өмүрзак Шерановичтин негизги касиеттерин бири- Кара-Таш айылынын элин бир кызыкчылыктын айланасына топтоп, алардын дээрлик көпчүлүгүн билимкана идеясы менен уктап ойгоно турган абалга жеткире алганы. Айылдын авторитети болгон Жумабай балбан баш болуп билимканага картошка жана башка азыктарды ташыса, Кара-Таш орто мектебинин директору, Кыргызстанга эмгек сиңирген мугалим, чыныгы патриот агайыбыз Сулайман Мамарасулов өз мектебинен кошумча имарат бошотуп берип, ремонтна өзү катышып уюштуруп жүрдү. Айына 5 сом айлык алган Ажыбай аксакал кароолдук гана кылбастан, билимкананын айланасын гүл бакчага айлантса, Мамай аттуу карапайым жигит эч кандай акысыз эле адырдан жапайы пияз терип билимкананын ашканасына ташып турду. Өмүрзактын атасы Шеран агай баш болгон Самат, Абдаз, Бакир, Абан, Мадамин, Кочкорбай агайлар, Тоту Боронбаева эжеке дем берип, убагында мектепте чогуу иштешкен курбалдаш Аппаз, Молу, Шүкүрбек, Шарабидин, Митал, Рахман аттуу мугалимдер практикалык жардамдарын аяшкан жок. Жердеши, өзүн «Гапар-таттинин баласы болом»- деп айтчу Мырза Гапаров, билимканага келип окуучулар менен маектешкен соң «Мен силер окуган класстын полун жууганга даярмын»- деген сөзү окуучуларга кандай күч тартуулаганын элестетип көргүлө. Баарынан да «Мен алакандай жерде менден өткөн балбан жок деп жүрсөм, мени Өмүрзак Түркияга чейин кыдыртып, мен жөнүндө Кыргызфильмден телефильм тарттырып көзүмдү ачты, окубай калганыма абдан өкүнөм, балдарыбызды окутайлы алар дүнүйөнү таанып элге окшоп жашаганды үйрөнсүн, Түркиядагы туалет биздин анча-мынча аш кеседен таза экен» - деп эл чогулган жерде айта

берген Орто Азияга таанымал Жумабай балбандын жандуу аңгемелери ата-энелерге катуу таасир берди.

Кыргызстанда билимкана проектисинин өнүгүүсүнө Өмүрзак Шеранович жетекчилеринин бири катарында катышкан 90-жылдардагы «Эгемендүү кыргызстандын билим берүү концепциясынын» иштелип чыгышы чоң салым кошту. Ошол кездеги Президенттик администрациянын жооптуу кызматкери А.Шайкенов жогорку окуу жайлар боюнча концепция жазууну белгилүү окумуштуу Абакир Мамытов жетектеген топко, орто мектептер боюнча республикага белгилүү новатор мугалимдер Пазылбек Жуманазаров, Бектур Исаков, Турсун Жунусовдор катышкан жана Өмүрзак Шеранович жетекчилик кылган топко тапшырды. Бирок концепция иштелип бүткөндөн кийин ага убактылуу жетекчи болсун деп суранган өкмөттүн башка бир өкүлү Ч.Жакыпованы өкмөткө билдирүү жасатып, билим берүү министри болуусуна шарт түзгөн экен. Мындай протекциянын колдоосу менен дайындалган министр айым иштен кеткен күнгө чейин деле концепциянын маани-маңызын түшүнбөй, аны иш жүзүнө ашырмак турсун күн тартибинен такыр чыгарып салды. Кийинчээрек билим берүү министринин орун басары болуп иштеген Өмүрзак, концепцияга жан киргизип, практикада колдонууга мыйзамдык негиз берген (1998- ж.) токтом чыгарган. Ошондой болсо да, айрым өкмөт адамдарынын билим берүү проблемаларына ат үстүнөн кош көңүл мамилелери, алардын элдик билим берүүгө кызмат кылуу үчүн эмес бийлик үчүн гана иштеп жаткандыктары, анын көңүлүн чөгөрүп кыска убакытта кызматын таштоого мажбурлады.

Ноокат эли Өмүрзактын эмгегин жерге таштабай, аны сыйлап Жогорку Кеңешке депутат кылып шайлашып, айылда өсүп чоңойгон карапайым илимпоз жигиттин республикага таанымал коомдук ишмер болушуна жол ачып беришти. Жогорку Кеңеште Р.Ачылова сыяктуу кыргыз билим берүүсүнүн күйөрмандары менен чогуу, мамлекеттик деңгээлдеги билим берүү проекттеринде иштеп аны өнүктүрүүгө салым кошту.

Жаңы үмүттөрдүн мектеби болуп калган «Ноокат билимканасы» кыргыз билим берүү системасында жаңы агым болуп, окутуунун интерактивдүү усулун өз алдынча ойлоп таап колдонгон автордук мектеп катарында, жашоосун уланта берээрине бекем ишенишкен илимий жетекчиге жана билимкана жамаатына чыгармачылык ийгиликтерди каалап кетебиз.

4- БӨЛҮК

КИТЕПКАНАЧЫ А.МАТИБАЕВА ТОПТОГОН МАТЕРИАЛДАР

Алгач билимкана ачылганга чейин айрым предметтерди (математика, информатика, физика) терендетип окутуу максатында «Кайнар-Булак», К.Жунусов атындагы орто мектептерде кружоктор, кошумча сабактар уюштурулуп, анын жыйынтыктары боюнча билимкананы түзүү идеясы ишке ашкан.

«Ноокат» билимканасы Кыргыз Республикасынын

Министрлер советинин «Жаны типтеги мектептерди ачуу жөнүндө» 1990-жылдын 11-майындагы №137-токтомунун негизинде Эл депутаттарынын Ноокат райондук кеңешинин президиумунун 1992-жылдын 24-февралындагы №79-токтому менен ачылган.

«Ноокат» билимканасынын окуу планы Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлиги сунуш кылган варианттын негизинде математика, физика, информатика, англис тили, химия жана биология сабактарын терендетип окутуу багытында түзүлгөн. Окуу планы Ноокат райондук билим берүү бөлүмү аркылуу бекитилип, анын аткарылышында мамлекеттик билим берүү стандарты жетекчиликке алынган.

«Ноокат» билимканасынын уставы «Билим берүү жөнүндө» мыйзамдын негизинде түзүлгөн жана анын талабына ылайык райондогу жөндөмдүү жана шыктуу балдарды тандоо, окутууну дифференцирлөө принцибин сактоо менен окуучулардын билимге болгон чыгармачыл мамилелерин калыптандырууга багытталган.

Билимкананын алдыга койгон негизги максаты «Терең билимдүү жана ыймандуу чыныгы инсандарды тарбиялоо» болуп эсептелет.

Билимкана түзүлгөн күндөн баштап эле Кыргыз билим берүү академиясы тарабынан ага илимий жардам көрсөтүлө баштаган. Бул багытта физика-математика илимдеринин кандидаты, билимкананы түзүүнүн демилгечиси Мамаюсупов Омурзак Шерановичтин иш- аракети зор болгон.

Билимкананын алгачкы директору болуп ушул айылдын мыкты математик мугалими Матисаев Каныбек дайындалган.

Билимканада окуучулардын билим, тарбия алуусуна ыңгайлуу шарттар түзүлүп окуучуларга терең билим жана татыктуу тарбия берүүдө 13 мугалим эмгектенген. Мугалимдердин негизги бөлүгүн жогорку билимдүү, усулдук тажрыйбага бай, өз билимин өркүндөтүүгө далалат жасаган чыгармачыл

мугалимдер түзүшкөн. Бардык мугалимдер квалификациялык даярдыктарын өз убагында өркүндөтүп турушат.

Бул окуу жылында төмөнкү окуучулар предметтик олимпиадаларга катышып, алдыңкы ийгиликтерге жетишкен:

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Классы	Предмети	Окуткан мугалими	Ээлеген орду		
					Район	Обл.	Респуб.
1.	Жамилова К.	11-кл	Кыргыз тили	Азимбаева Ф.	1-орун	3-орун	
2.	Матмуратова Н.	--==	Орус тили	Боронбаева А.	1-орун	3-орун	
3.	Салиева Ш.	--==	Химия	Каразакова Т.	1-орун	2-орун	
4.	Маматаева Э.	--==	Химия	Каразакова Т.	2-орун		
5.	Жээнбеков А.	--==	География	Сеитов А.	2-орун		
6.	Мамаюсупова Ж.	10-кл	Англис тили	Балтаева А.	2-орун		
2-7	Кенжематова К.	--==	Кыргыз тили	Азимбаева Ф.	2-орун		
8.	Рахманов Б.	--==	Химия	Каразакова Т.	1-орун	2-орун	
9.	Момуева Ж.	--==	Биология	Каразакова Т.	1-орун	3-орун	
10.	Сыдыкова К.	9-кл	Биология	Каразакова Т.	2-орун		
11.	Орунбаев С.	9-кл	Математика	Матисаев К.	1-орун		
12.	Жалалов Э.	--==	--==	Боронбаева А.	1-орун		
13.	Бакиров К.	--==	Физика	Жунусов Т.	2-орун		
14.	Каленов З.	--==	--==	Жунусов Т.	1-орун		
15.	Кушбакова А.	--==	Химия	Каразакова Т.	1-орун		
16.	Арынов С.	--==	Биология	--==	3-орун		
17.	Эргешова Г.	8-кл	Физика	Жунусов Т.	3-орун		
18.	Кенжематов М.	--==	--==	--==	2-орун		
19.	Нурматов И.	--==	Математика	Матисаев К.	2-орун		
20.	Бердикулов К.	--	--==	Боронбаева А.	2-орун		

Ушул эле жылы билимканада мугалимдерди жана таланттуу окуучуларды колдоо максатында О. Мамаюсуповдун, мугалимдердин, жергиликтүү ишкерлердин жана жетекчилердин колдоосунда «Талант» соопкерчилик фонду түзүлгөн.

«Ноокат» билимканасынын 1992-1993-окуу жылындагы бүтүрүүчүлөрү жөнүндө маалымат

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Окуган окуу жайы	Факультети же адистиги	Ийгилиги
1.	Жалилова М.	КГНУ	ИПМ	Медалист
2.	Абдибаитова А.	Ош МУ	Физмат	Медалист
3.	Камбарова А.	Ош МУ	Физмат	Медалист
4.	Базарбаева Н.	Арабаев	Физфак	
5.	Бегатова С.	Арабаев	Матфак	
6.	Бекешова Д.	Арабаев	Матфак	
7.	Кутмидинова И.	КГНУ	Матфак	

8.	Матисаев С.	КГНУ	Мехмат	
9.	Курбанбаев М.	КТУ	Радиофизика	
10.	Маликова	КТУ	Автомобиль	
11.	Имарова З.	КГНУ	ИПМ	
12.	Каразакова З.	КГМИ	Фармакология	
13.	Кушбакова Д.	КГМИ	Лечфак	
14.	Сактанова Г.	КГМИ	Стоматология	
15.	Аманов М.	Ош ТУ	Экономфак	
16.	Кадырова Г.	Ош МУ	Геофак	
17.	Гапарова А.	Ош МУ	Юрфак	

Бүтүрүүчүлөрдүн арасынан 3 окуучу алтын медаль менен аякташты. Алар Жалилова М., Абдибаитова А. жана Камбарова А. болушуп сыйлыктарын ошол кездеги билим берүү министри Жакыпова Ч. билимканага келип тапшырган.

1993-1994-окуу жылында билимканага «Эл агартуунун мыктысы» Саадат Сатарова директор болуп дайындалды. Мектеп өзүнүн өнүгүү жолуна түшө баштады. Ноокат районунда алгачкы жолу долбоор (проект) менен иштөө билимканада жайылтыла баштады. Билимканага кызыгуу артып, райондун гана эмес, областтын мектептеринен түрдүү делегациялар келишип, башка райондордо да жаңы типтеги мектептерди түзүү үчүн усулдук кенештерди алышты, райондун башка аймактарында да лицей-гимназияларды түптөө аракеттери башталды. Мурда лицейде Караташ айылынын гана окуучулары окуган болсо, эми райондун башка айыл өкмөттөрүнөн да окуучулар кабыл алынып алар үчүн жатакана орундары кенейтилди.

Бул окуу жылында төмөндөгү окуучулар предметтик олимпиадаларга катышып, алдынкы ийгиликтерге жетишкен:

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Клас сы	Предмети	Окуткан мугалими	Ээлеген орду		
					Район	Область	Респу блика
1.	Жамилова К.	11-кл	Кыргыз тили	Азимбаева Ф.	1-орун	3-орун	
2.	Матмуратова Н.	--==	Орус тили	Боронбаева А.	1-орун	3-орун	
3.	Салиева Ш.	--==	Химия	Каразакова Т.	1-орун	2-орун	
4.	Маматаева Э.	--==	Химия	Каразакова Т.	2-орун		
5.	Жээнбеков А.	--==	География	Сеитов А.	2-орун		
6.	Мамаюсупова Ж.	10-кл	Англис тили	Балтаева А.	2-орун		
7.	Кенжематова К.	--==	Кыргыз тили	Азимбаева Ф.	2-орун		
8.	Рахманов Б.	--==	Химия	Каразакова Т.	1-орун	2-орун	
9.	Момуева Ж.	--==	Биология	Каразакова Т.	1-орун	3-орун	
10.	Сыдыкова К.	9-кл	Биология	Каразакова Т.	2-орун		
11.	Орунбаев С.	9-кл	Математика	Матисаев К.	1-орун		

12	Жалалов Э.	---=	---=-	Боронбаева А.	1-орун		
13	Бакиров К.	---=	Физика	Жунусов Т.	2-орун		
14	Каленов З.	---=	---=	Жунусов Т.	1-орун		
15	Кушбакова. А.	---=	Химия	Каразакова. Т.	1-орун		
16	Арынов С.	---=	Биология	---=-	3-орун		
17	Эргешова Г.	8-кл	Физика	Жунусов Т.	3-орун		
18	Кенжематов М.	---=-	---=	---=	2-орун		
19	Нурматов И.	---=	Математика	Матисаев К.	2-орун		
20	Бердикулов К.	---	---=	Боронбаева А.	2-орун		

Жаңы окуу жылында жаңыча иштөө максатында математикалык багыттагы «Ноокат» билимканасы окуучуларга күнүгө ондон эсеп иштөө менен өтүлө турган жаңы теманы алдын-ала окуп үйрөнүү талабын койду. Бул жылы алгачкы жолу олимпиадалык топтор менен иштөөнү жандандырууга мүмкүнчүлүктөр түзүлүп, сабактан сырткары мезгилде окуучуларды предметтер боюнча кошумча даярдоо жумуштары аткарылды.

Ушул жылдын февраль айында Кыргыз Республикасынын Президенти Акаев А. билимканага атайын келип мугалимдер, окуучулар, жергиликтүү эл менен кеңири пикир алышкан. Билимкананын ошол учурда жаңылануу жолунда аткарып жаткан иштери менен таанышып, билимкана жасап жаткан алгылыктуу иштери менен жалпы эле Кыргызстанда дагы башка лицей-гимназиялардын ачылышына чоң өбөлгө түзөөрү, ошондой эле келечекте көптү үмүттөндүрө турган мектеп экендигин белгилөө менен өзүнүн жылуу пикирин айткан.

«Ноокат» билимканасынын 1993-1994-окуу жылындагы бүтүрүүчүлөрү жөнүндө маалымат

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Окуган окуу жайы	Факультети же адистиги	Ийгилиги
1.	Анарматов Б	ФПИ	Технолог	
2.	Абдыбаев Д	Ош МУ	Физмат	
3.	Батыров М	Ош ТУ	Агрофак	
4.	Боронбаева Ч	Ош ТУ	ПОВТАС	
5.	Омурзак у Э	КГНУ	Физтех	
6.	Жалилова Р	КМУУ	ИПМ	Медалист
7.	Жамилова К	Ош ТУ	Фин.-кред.	
8.	Жээнбаева С	КМУУ	Физтех	
9.	Жээнбеков А	КМУУ	Физтех	
10.	Мамарасулов У	Ош ТУ	ПОВТАС	
11.	Маматаева Э	Мед. уч.		
12.	Кулмурзаев Н	КМУ	Физтех	
13.	Самиева Ш	Ош ТУ	Экология	
14.	Эргешов К	КМ УУ	Физтех	Медалист
15.	Канназарова А	Ош МУ	Инфак	

16.	Матмуратова Н	БГУ	Инфак	
17.	Осоров К	КАА	Агробизнес	
18.	Абдималиков Н	Ош ТУ	Экономфак	

1994-1995-окуу жылында «Ноокат» билимканасында 107 окуучу окуду. Анын ичинен 56 кыз, 51 уул. Окуучуларга билим жана тарбия берүүдө 16 жогорку билимдүү, тажрыйбалуу жана чыгармачыл мугалимдер иштешти. Окуучулар бардык шарттары бар 40 орундуу жатакана менен камсыз болушту.

Мугалимдер билим жараянындагы ийгиликтердин жаралышына жана окуучулардын терең билим алышына белгилүү денгээлде салымдарын кошуп тынымсыз эмгектенишкен.

Окуу кабинеттери толугу менен жабдылган. Билимканада сабак кыргыз тилинде жүргүзүлүп бир сменада иштеди. Билимканага жыл сайын конкурстук жол менен 20-майда I турдун жана 20-августта II турдун сынактары өткөрүлүп, райондун аймагында жайгашкан айыл өкмөттөрдөн математикага жөндөмдүү балдар 8-класска тандалып алынат.

Окуучулардын билимдерин өркүндөтүү максатында олимпиадалык топтор түзүлүп, атайын даярдоо иштери алып барылган.

Бул окуу жылында предметтик олимпиадаларга катышып, төмөндөгү окуучулар алдыңкы ийгиликтерге жетишкен:

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Классы	Предмет	Окуткан мугалими	Ээлеген орду		
					Район	Область	Респ.
1	Жолдошова Г.	11-кл	Орус тил	Боронбаева А.	1-орун	1-орун	+
2	Жумабаева Г.	11-кл	Англис тили	Балтаева А.	1-орун	1-орун	+
3	Орунбаев С.	10-кл	Математ	Мамарасулов	1-орун	1-орун	+
4	Адилов Ч.	10-кл	Информ.	Боронбаева А.	1-орун	11-орун	+
5.	Байтемиров Т.	11-кл	Физика	Жунусов Т.	1-орун	2-орун	+
6	Рахманов Б.	11-кл	Математ	Акбаева К.	1-орун	2-орун	+
7	Табалдыев Т.	11-кл	Информ.	Боронбаева А.	1-орун	2-орун	+
8	Абдыразакова Э.	11-кл	Физика	Жунусов Т.	2-орун	3-орун	+
9	Сабирова Г.	11-кл	Матемт	Мамарасулов	2-орун	3-орун	
10	Мамаюсупова Ж.	11-кл	Англис тили	Балтаева А.	2-орун	3-орун	
11	Кенжематова К.	11-кл	Англис тили	==	2-орун	3-орун	

Бул жыл билимканачылар үчүн жетишкендиктердин жылы болгон. Атап айтканда 8 окуучу республикалык олимпиадага катышып байгелүү орундарды алып келишкен.

«Сорос-Кыргызстан» фондунун «Мектеп лидерин трансформациялоо» боюнча семинарына мектеп администрациясынын катышуусу менен билимканада жүргүзүлүп жаткан иш-аракеттер бир кыйла жөнгө салынып, жаштар арасында долбоор (проект) жазуу ыкмаларын үйрөнүү жакшы жолго коюла баштаган.

Билимкана алгачкы жолу «Сорос-Кыргызстан» фондунун «Жаштар» программасына катышып, анда бир нече миң сомдук англис тили, экология, тарых боюнча китептерди; англис тили клубу «IBM» персоналдык компьютерин, ксерокс; «Жаш философ» кружогу магнитофон ж.б. баалуу адабияттардан турган грантты утуп алып, окуучулардын терең билим алышына салым кошушту.

Мугалимдерди ар тараптан өнүктүрүү максатында «Сорос-Кыргызстан» фонду тарабынан атайын уюштурулган семинарларга катышуу мүмкүнчүлүгү түзүлүп «Мектеп лидерин трансформациялоо» боюнча семинарга эки мугалим катышкан.

Ушул эле жылдын сентябрь айында “Ноокат” билимканасынын 2 мугалими жана 3 окуучусу Турциянын билим берүү системасы менен таанышып келүү максатында 10 күндүк командировкада болушкан.

Окуу жылын 20 бүтүрүүчү ийгиликтүү аякташты. Алардын ичинен терең билим жана татыктуу тарбия алууда жогорку көрсөткүчкө жетишкендиги үчүн 10 окуучу алтын медалга көрсөтүлгөн. Алар Байтемиров Т., Рахманова Б., Сабирова Г., Абдразакова Э., Сыдыкова К., Каразакова З., Кенжематова К., Сыдыкова К., Мамаюсупова Ж. жана Бекешова Т. болушкан.

«Ноокат» билимканасынын 1994-95-окуу жылындагы бүтүрүүчүлөрү жөнүндө маалымат

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Окуган окуу жайы	Факультети же адистиги	Ийгилиги
1.	Байтемиров Т	КГНУ	Физфак	Медалист
2.	Салиева Н	КГНУ	Физфак	
3.	Таабалдыев Т.	КГНУ	Физфак	
4.	Рахманова Б.	КГНУ	ИПМ	Медалист
5.	Сабирова Г.	КГНУ	ИПМ	Медалист
6.	Абдыразакова З.	КГНУ	ИПМ	Медалист
7.	Сыдыкова К.	КГНУ	Биофак	Медалист
8.	Момуева Ж.	КГНУ	Химфак	
9.	Каразакова З.	КГНУ	Филфак	Медалист
10.	Кенжематова К.	КГНУ	Журн.фак	Медалист
11.	Жумабаева Т.	БГУ	Ромтерфак	

12.	Осорова Г.	БГУ	Филфак	
13.	Маматкалилова .	Арабаев	Педфак	
14.	Мамаюсупова Ж.	КГМИ	Лечфак	Медалист
15.	Асанбаев А.	КГМИ		Медалист
16.	Бекешова Т.	Ош ТУ	Мехмат	Медалист
17.	Нурматова Г.	Ош ТУ	Бух.учет	
18.	Бекешов .	Ош ТУ	Бух.учет	
19.	Ураимова У.	Ош ТУ	Бух.учет.	
20.	Аманова Ч.	Ош МУ	Инфак	

1995-1996-окуу жылында «Ноокат» билимканасында 119 окуучу билим алып 19 мугалим эмгектенди. 7 класс комплектиси болуп, 40 орундуу жатаканада толук шарттар түзүлдү.

Нарын областынан Сарыбай Рысбаев волентор болуп келип, бир топ алгылыктуу иштерди жүргүздү.

Бул жылдын декабрь айында «Сорос» фондунан алынган жана ата-энелердин мектепке белекке берген китептеринин базасында билимканада атайын китепкана ачылып, аны Боронбаева Айнура жетекчиликке алган. Ушул эле окуу жылында физика мугалими Жунусов Тургунбай «Жыл мугалими-96» конкурсунда катышып райондо экинчи орунду ээлеген.

Бул окуу жылында Америка Кошмо Штаттарынын Огайо шаарынан Холи Вандерворд волентор болуп келип, окуучуларга түрдүү саамалыктагы иш-чараларды жүргүзүү менен окуу-тарбия процессинде бир топ алгылыктуу из калтырды.

Ушул эле жылы апрель айында КРнын билим берүү министри Мира Жангарачева билимканага келип, анын окутуу-тарбиялоо иштери менен таанышып окуучулардын ар тараптуу жөндөмдүүлүктөрүнө күбө болгон.

Жалалабаттан сапаттуу билим берүүнү жайылтуу фондунун өкүлдөрү Жамаев, Мусахунов жана Мойдуновдор бизде мейманда болушкан.

Окуучулар үчүн бул окуу жылы өзгөчө болду. Анткени 1996-жылдын 16-апрелинде Кыргыз Республикасынын Премьер-министри Аппаз Жумагулов тоо боорунда жайгашкан кичинекей гана айылда таланттуу, идиректүү балдардын билим борбору- билимкананын окутуу-тарбиялоо иш-аракетине кызыгуу менен келип, өз көзү менен көрүп, көптөгөн иштиктүү сунуштарды киргизген.

Билимкананын окуучулары бул окуу жылында предметтик олимпиадаларга катышып, төмөнкү ийгиликтерге жетишкен:

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Классы	Предмети	Окуткан мугалими	Ээлеген орду		
					Район	Область	Республика
1.	Орунбаев С.	11-кл	Матем.	Мамарасулов М.	1-орун	1-орун	2-орун
2.	Жалалов Э.	11-кл	-=-=-	-=-	1-орун	3-орун	
3.	Адылов Ч.	10-кл	-=-=-	-=-	1-орун	1-орун	3-орун

4.	Шералиев К.	10-кл	-=-=	-==	3-орун		
5.	Алибаев Ж.	11-кл	Информ	Боронбаева А.	1-орун	2-орун	
6.	Мамасадыков.	10-кл	-=-=	-=-=	1-орун	2-орун	
7.	Каленов З.	11-кл	Физика	Жунусов Т.	1-орун	2-орун	
8.	Камчыбекова К.	11-кл	Химия	Каразакова Т.	2-орун	4-орун	
9.	Шарипова Г.	11-кл	-=-=	-=-	2-орун	3-орун	
10	Матмуратов У.	11-кл	Англ т.	Балтаева А.	1-орун	4-орун	
11	Зупуев Ж.	10-кл	Кырг.т.		2-орун	4-орун	
12	Тешебаева.	11-кл	Англ.т.	Балтаева А	2-орун	4-орун	

Бул окуу жылында 2 окуучу математика боюнча республикалык олимпиадага катышып, 2-жана 3-орундарды ээлешкен.

Жалпысынан бул окуу жылында 11-классты 27 окуучу бүтүргөн. Окуучулардын арасынан 2 окуучу алтын медалга татыктуу деп көрсөтүлгөн. Алар Алибаев Жаныбек жана Жаркынбаева Роза болчу.

**«Ноокат» билимканасынын 1995-96-окуу жылындагы бүтүрүүчүлөрү
жөнүндө маалымат**

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Окуган окуу жайы	Факультети	Ийгилиги
1.	Анарматов Д.	Мед.уч.		
2.	Алибаев Ж.	ЖАМУ	ИПМ	Медалист
3.	Жалалов Э.	ОшМУ	Медфак	
4.	Матмуратов У.	ОшМУ	Медфак	
5.	Жаркынбаева Р.	Ош МУ	Биофак	Медалист
6.	Кушбакова А.	КГНУ	Экономфак	
7.	Каленов З.	Медакадем		
8.	Орунбаев З.	КМУУ	ИПМ	
9.	Омурзакова З.	КМУУ	ИПМ	
10.	Сейдалиева М.	Ош МУ	Филфак	
11.	Сулайманов С.	Ош ТУ	Юрфак	
12.	Тешебаева А.	Ош МУ	Физмат	
13.	Алимбекова К.	Ош МУ	Физмат	
14.	Арынов З.	Ош МУ	Медфак	
15.	Батыров Б.	Ош ТУ	Экономфак	
16.	Кенжекулов С.	СХИ	Агрофак	
17.	Кутмидинова Н.	Мед , уч.		
18.	Маманова Г.	Ош МУ	Юрфак	
19.	Камчыбекова К.	Мед,акад.	Лечфак	
20.	Мусаева Д.	Ош МУ	Биофак	
21.	Исакова Т.	БГУ	Политол.	
22.	Исаев З.	Ош МУ	Юрфак	
23.	Сатыбалдыева З.	Ош МУ	Физмат	
24.	Турдубаев А.	Ош ТУ	Экономфак	

25.	Шарипова Г.	Ош МУ	Инфак	
26.	Борубаева С.	Ош МУ	Геофак	
27.	Жамилова Б.	Ош МУ	Биофак	

1996-1997-окуу жылында «Ноокат» билимканасында 123 окуучу окуган. Алардын 54ү кыз, 69у уул балдар. Алыстан келип окуган окуучулар үчүн 40 орундуу атайын жатакана зарыл шарттар менен камсыз болгон. Окуу жылында 22 мугалим эмгектенип алардын ичинде «Эл агартуунун мыктысы»- 3, республикалык «Жылдын мугалими-93» конкурсунун жеңүүчүсү- 1, ал эми 4 мугалим Ош мамлекеттик университетинин аспиранттары болушкан.

Билимкана ошол эле учурда айрым проблемаларды чечүүнүн үстүндө белсемдүү иш алып барды. Эксперимент катары математика, англис тили, орус тилдерин терендетип окутууда айылдык таланттуу балдардын өзгөчөлүктөрүн эске алып, ЖОЖдорго даярдоо ыкмаларын пайдаланып иштешкен. Ал эми аспиранттар- информатика мугалими Боронбаева А. «Лицейлерде информатика сабагында окуучуларды рыноктук маселелерге үйрөтүү», математика мугалими Акбаева К. «Физика-математикалык атайын мектептерде математиканын тандалган курстарын окутуунун тажрыйбасынан», химия мугалими Аманбаева Н. «Билимканага окуучуларды тандоо жана кесипке багыт берүү», география мугалими Кубатова Г. «Ландшафтные структуры северного склона Алайского хребта» деген темадагы илимий иштердин үстүндө иш алып барышты.

Алгачкы жолу окуучулардын арасынан Тажибаев Равшан Эл аралык экологиялык проекти утуп алды.

Ушул жылдын 16-февралында Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министри Ишенбай Абдразаков билимканабызга келип, окуучулар менен жакындан маек куруп, алардын кызыккан суроолору боюнча өзүнүн ой-пикирлерин бөлүшүп, сунуштарын айтып билимкананын окуу-тарбия иштери менен кеңири таанышкан.

Бул окуу жылында предметтик олимпиадаларга катышып, төмөндөгү окуучулар алдынкы ийгиликтерге жетишкен:

№	Фамилиясы, аты-жөнү	Классы	Предмети	Окуткан мугалими	Ээлеген орду		
					Район	Область	Респуб.
1.	Мамасадыков У.	11-кл	Информат.	Боронбаева А.	1-орун	1-орун	3-орун
2.	Арынов А.	9-кл	---	---	1-орун		
3.	Шералиев К.	11-кл	Математик.	Мамарасулов М.	1-орун		
4.	Адылов Ч.	11-кл	---	---	1-орун	1-орун	3-орун
5.	Сейдалиев И.	10-кл	---	---	2-орун		
6.	Эргешова Г.	11-кл	Физика	Жунусов Т.	1-орун	1-орун	4-орун
7.	Моторов У.	10-кл	Биология	Мамытова Г.	1-орун		
8.	Жалилова Г.	9-кл	---	---	2-орун		
9.	Тагаев Э.	9-кл	Орус тил	Боронбаева А.	2-орун		
10.	Тажибаев Р.	11-кл	География	Сеитов А.	1-орун	2-орун	

11.	Акимов М.	10-кл	-=-=	-=-=	1-орун		
12.	Насиров А.	11-кл	Англис тил	Балтаева А.	1-орун	2-орун	
13.	Мадмаров Т.	10-кл	-=-=		2-орун		
14.	Алибаева Г.	9-кл	-=-=	-=-	2-орун		

Ушул жылы мугалимдерибиз бир топ ийгиликтерге жетишти. Билимканачылар райондук, областтык жана республикалык олимпиадаларга катышып, байгелүү орундарды ээлешти. Алсак, 11-класстын окуучулары Адылов Чыныбек математика предмети боюнча республикалык олимпиадада 3-орунду, Мамасадыков Улан информатика боюнча 3-орунду, физика боюнча Эргешова Гулшан 4-орунду ээлешкен.

Улуттук «Аракет» программасы боюнча билимканада атайын иш-чаралар иштелип чыккан. Атап айтканда «Аракет» программасынын жумушсуздуктан өз алдынча иш жүргүзүүгө өтүү боюнча «Ноокат» билимканасынын алдында уюшулган «Талант» соопчулук фонду тарабынан райондун борборунда кичи нан цехи ишке киргизилген. Андан сырткары 5 жылдан бери Ноокат районундагы «Ноокат» билимканасынын жана Аль-Хорезм атындагы гимназиянын окуучуларын балмуздак менен камсыз кылып келе жатат.

Жумушсуздардын келечекте ишке орношуна мүмкүнчүлүк берүүчү кесиптерге үйрөтүү жана кайрадан даярдоо боюнча «Жумушсуз аялдардын тобун үйрөтүү» темасында Ноокат районунда өткөрүлгөн семинар үчүн 500 сомдук көмөк көрсөтүлгөн.

Эл аралык «Аялдар Бюросунан» 14 110 сомдук грант алынып, ага 3 га жерге буудай себилген. Алынган түшүмдүн эсебинен «Ноокат» билимканасына 3,5 тонна буудай, үй шарты оор, жалгыз бой аялдарга 50 кг дан буудай акысыз берилген.

Бул окуу жылында билимкананы 23 окуучу бүтүрүп алардын арасынан 7 окуучу алтын медалга ээ болушту. Алар Насиров А., Эргешова Г., Эргешова Б., Бердикулов Т., Шералиев К., Адылов Ч. жана Мамасадыков У. болушкан. Дээрлик окуучулардын бардыгы бюджеттик негизде жогорку окуу жайларынын студенттери болушту.

«Ноокат» билимканасынын 1996-1997-окуу жылындагы бүтүрүүчүлөрү жөнүндө маалымат

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Окуган окуу жайы	Факультети же адистиги	Ийгилиги
1.	Адылов Ч.	Ош ТУ	ПОВТАС	Медалист
2.	Акимова С.	КГНУ	Эконом	
3.	Анарматов М.	Ош ГУ	Юрфак	
4.	Алибаева А.	Ош ГУ	Филфак	
5.	Бердикулов Т.	Ош МУ	Медфак	Медалист
6.	Эргешова Г.	БГУ	ПОВТАС	Медалист

7.	Жолдубаев А.	Ош ГУ	Инфак	
8.	Зупуева Ж.	Ош ГУ	Филфак	
9.	Калыева А.	Ош ГУ	Медфак	
10.	Кадырова Г.	Ош ГУ	Биофак	
11.	Карбекова Ф.	Ош ГУ	Филфак	
12.	Курбанбаев Б.	Арабаев атынд.КМУ	Юрфак	
13.	Маматаев С.	Ош ГУ	Юрфак	
14.	Мамажакыпова А.	Ош МУ	Биофак	
15.	Мамасадыков У.	Ош ТУ	Энергетик	
16.	Насиров А.	Ош ГУ	Инфак	Медалист
17.	Пратова А.	Ош ГУ	Юрфак	
18.	Тажибаев Р.	Ош ТУ	Инфак	
19.	Шералиев К.	Ош Гу	Повтас	Медалист
20.	Эргешова Б.	Менд.отн.	Медфак	Медалист
21.	Эркеев Э.	Ош ТУ	ТД	
22.	Адилова С.	Ош ТУ		
23.	Кулмурзаев Н.		Автодорж.	

Бул окуу жылы билимкана үчүн чоң ийгиликтин жылы болду. «Мерсико» Эл аралык фондунун гранттык жардамы менен лицейдин жатаканасы капиталдык ремонттон өткөрүлдү. Ушул жылы мектеп «Жылдын мыкты мектеби -97» райондук турдун жеңүүчүсү болду.

Жетишкен ийгиликтердин натыйжасында билимканада жалаң гана Ноокат районунун окуучулары эмес, областтын Кара-Суу, Араван, Кадамжай райондорунан да окуучулар келип билим ала башташты. Аталган ийгиликтерге жетүүдө билимкананын директору Саттарова Саадат баш болгон коллективдин аракети зор болду.

1997-1998-окуу жылында «Ноокат» билимканасында 150 окуучу билим алды. Окуучуларга билим жана тарбия берүүдө 18 мугалим жемиштүү эмгектеништи.

Окуучулардын билимин өркүндөтүү максатында олимпиадалык топтор түзүлүп, олимпиадага даярдоо боюнча тынымсыз иш алып барылды.

Бул окуу жылында предметтик олимпиадаларга катышып төмөнкү окуучулар алдынкы ийгиликтерге жетишкен:

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Класс ы	Предмети	Окуткан мугалими	Ээлеген орду		
					Район	Област ь	Респу блика
1.	Сыдыков У.	11-кл	Математ.	Мамарасулов	1-орун	3-орун	
2.	Разаков А.	11-кл	Информ.	Боронбаева А	1-орун		
3.	Тажибаев Ж.	10-кл	---=	---	1-орун	4-орун	
4.	Абдрахманов Э.	9-кл	---=	---=	1-орун		
5.	Акунбаев К.	9-кл	---=	---	1-орун		

6.	Нурланов И.	11-кл	Физика	Жунусов Т	1-орун	4-орун	
7.	Сабилов Ж.	10-кл	-=-=	-=-	2-орун		
8.	Артыкова Н.	9-кл	-=-=	-=-	2-орун		
9.	Эсеналиева Ж.	11-кл	Химия	Каразакова Т.	2-орун		
10.	Абдрасулова С.	9-кл	Биология		2-орун		
11.	Артыкова Н.	11-кл	Кырг.тил		1-орун		
12.	Абдырахманова А.	9-кл	-=-=		1-орун		
13.	Шадиева Н.	9-кл	Орус тил	Боронбаева А	2-орун		
14.	Алибаева Г.	11-кл	Англис т.	Балтаева А	2-орун		
15.	Абабакиров А.	10-кл	-=-=	-=-=	1-орун		
16.	Акимов М.	11-кл	География	Сеитов А	1-орун	4-орун	
17.	Абдувалиев А.	9-кл	-=-=	-=-=	2-орун		

Бул жылы билимкананын директору Саттарова Саадат райондо өткөрүлгөн «Ишкер айым» конкурсуна катышып, экинчи орунду камсыз кылуу менен АКШда өткөрүлгөн «Эл аралык Ишкер Айым» аттуу конференцияга катышкан.

Билимкана областтык «Жылдын мыкты мектеби-98» конкурсунун жеңүүчүсү катары баалуу сыйлыктын ээси болду.

10-класстын окуучусу Тажибаев Ж. англис тилинде «Манас» эпосунан үзүндү айтып областтык таланттуулар конкурсунун жеңүүчүсү болгон.

«АКСЕЛС» Эл аралык фондунун колдоосу менен конкурстун жеңүүчүлөрү Абабакиров уулу А., Жалалова Г. Америка Кошмо Штаттарына бир жыл мөөнөт менен окууга жөнөтүлгөн (окуткан мугалимдери- Саттарова С., Балтаева А.).

«Юниверсал табак» фирмасынан 20 000 сомдук спонсордук жардам алып келинип ага «IBM-386» персоналдык компьютерлери жана техникалык каражаттар, мектепке керектүү инвентарлар алынган. Натыйжада билимкана 15 даана «Корвет», 1 комплект «IBM» жана 1 даана «Самсунг» компьютери менен камсыз болгон.

«XXI кылымдын кадрлары» программасына ылайык чет өлкөлөрдөн даярдыктан өтүп келишкен кадрларды ишке тартууга өзгөчө көңүл бурулган. Мисалы, бул окуу жылында билимканачыларга «Корпус Мира» аркылуу келген волонтерлор америкалык Джефри жана Карлин Перегриндер англис тилинен, Турциялык Мехмед Атмажа түрк тилинен билим беришти жана «Себат» аркылуу келген 1 волонтер иштеген.

Ушул эле жылы экология кружогу «Жаштар» программасы боюнча «Сорос-Кыргызстан» фонду тарабынан 110 000 сомдук грант алды.

Билимкананын эки окуучусу Гулзат Жалалова жана Азамат Абабакировдор Сорос фондусунун АКСЕЛС программасынын негизинде өткөрүлгөн конкурста эң жакшы көрсөткүчтөргө ээ болушуп, Америка Кошмо Штаттарынан билим алышты.

Бул жылы билимкананын китепканасында 428 даана адабий, 300 гө жакын окуу, 1252 даана илимий популярдуу китептер болгон.

Ата-энелер тарабынан мектептин ремонтуна жардам берилген.

1997-98-окуу жылында «Келечек» менчик мектеби жоюлгандыгына байланыштуу анын имараты «Ноокат» билимканасынын балансына өткөрүлүп берилген. Имаратты толугу менен капиталдык ремонттон өткөрүү үчүн «Корпус Милосердия» фондунан 30 600 сом грант алынган жана ремонт иштеринде иштеген мугалимдердин эмгек акысы үчүн ушул эле фонд тарабынан ар бир мугалимге 880 сомдук өсүмдүк майы берилген.

1998-жылдын 22-май күнү «Айылдык мектептерди жана рыноктун шарттарына адаптациялоо» темасында областтык семинар өткөрүлгөн. Ага область боюнча 33 мектептин директорлору жана жергиликтүү бийликтин өкүлдөрү катышышты.

«Ноокат» билимканасы окуу-тарбиялык иштери боюнча жетишкен ийгиликтеринин жыйынтыгында 1998-жылы райондук «Жылдын мектеби-98» сынагынын жеңүүчүсү болуп 3 мин сом менен, ал эми ушул эле жылдын ноябрь айында өткөрүлгөн областтык «Жылдын мектеби-98» сынагында биринчи орунга ээ болуп 10 мин сом менен сыйланган.

Бул окуу жылында 34 окуучу 11-классты ийгиликтүү аякташты. Алардын ичинен 2 окуучу окуудагы мыкты жетишкендиктери үчүн алтын медалга көрсөтүлгөн. Алар Абаралиев Акыл жана Эсеналиева Жазгул болушкан.

«Ноокат» билимканасынын 1997-1998-окуу жылындагы бүтүрүүчүлөрү жөнүндө маалымат

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Окуган окуу жайы	Факультети же адистиги	Ийгилиги
1.	Абаралиев А.	Медакадем.		Медалист
2.	Акимов М.	Ош МУ	Юрфак	
3.	Адинаев М.	Ош МУ	Биофак	
4.	Акматова Г.	Ош МУ	Биофак	
5.	Артыкова Н.	Ош МУ	Инфак	
6.	Алибаева Г.	Ош МУ	Инфак	
7.	Жамилова Г.	Ош МУ	Филфак	
8.	Жаныбаева Н.	Ош МУ	Филфак	
9.	Исаев Т.	Ош МУ	Медфак	
10.	Исакова М.	Ош МУ	Истфак	
11.	Каарова Н.	Ош МУ	Педфак	
12.	Кадырова М.	Ош МУ	Геофак	
13.	Камалова Б.	БГУ	Инфак	
14.	Мамасадыкова Т.	Ош МУ	Медфак	
15.	Моторов У.	Ош МУ	Медфак	
16.	Мамытов У.	Ош ТУ	Экономфак	
17.	Надинова А.	МУК	Инфак	
18.	Нурдинов И.	КазТУ	Электр тарм.	
19.	Пайзылдаева А.	Ош МУ	Химфак	

20.	Тагаева А.	Ош МУ	Геофак	
21.	Садыков У.	Дастан	Экономфак	
22.	Осмонов Н.	Ош ТУ	Экономфак	
23.	Эсеналиева Ж.	Ош МУ	Медфак	Медалист
24.	Калилова Г.	Ош ТУ	ПОВТАС	
25.	Пратова Т.	Ош ТУ	ПОВТАС	
26.	Пратова С.	Ош МУ	Биофак	
27.	Токтосунова А.	Ош ТУ	ПОВТАС	
28.	Ташбалтаева Ш.	Ош ТУ	ПОВТАС	
29.	Сейдалиев И.	Ош МУ	ИПМ	
30.	Имарова К.	Ош ТУ	Прик. Мат.	
31.	Самиев К.			
32.	Ботобеков З.	БГУ	Инфак	
33.	Разаков А.	КМУУ	ИПМ	
34.	Исираилов А.	БГУ		

1997-1998-окуу жылы билимкананын тарыхында мыкты ийгиликтердин жылы болуп калды.

1998-1999-окуу жылында «Ноокат» билимканасында 141 окуучу билим алып аларды 15 мугалим татыктуу тарбиялады. Билимканага 2 жолку сынактын натыйжасында математикага жөндөмдүү балдар кабыл алынган.

Быйылкы окуу жылында предметтик олимпиадаларга катышкан төмөнкү окуучулар алдыңкы ийгиликтерге жетишкен:

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Классы	Предмети	Окуткан мугалими	Ээлеген орду		
					Район	Область	Республика
1.	Акбаева М.	11-кл	Англис тили	Балтаева А.	2-орун		
2.	Сабиров Ж.	11-кл	Математ	Мамарасулов М.			
3.	Ороз к З.	11-кл	Биология	Мамытова Г.			
4.	Кудайбердиева Ж.	11-кл	Англис тили	Балтаева А.			
5.	Усонов А.	11-кл	Орус тили	Боронбаева А.			
6.	Турдалиев Д.	11-кл	Математ.	Айтматова И			
7.	Мамытов М.	11-кл	Физика	Жунусов Т.			
8.	Калбаев Т.	11-кл	Информат.	Боронбаева А.			

Билимкананын директору Саттарова С. Санкт-Петербургда өткөн жыйынга катышып келген. Ушул эле жылда даярдаган окуучулары олимпиадада байгелүү орундарды ээлеп келгендиги үчүн Балтаева Асилканга жогорку категория берилди. Билимканада иштеген ар бир мугалим

окуучуларга татыктуу таалим-тарбия берүү үчүн талыкпай эмгектенип, бир топ ийгиликтерге жетишти.

11-класстын окуучулары Акбаева М. жана Мадмарова Ж. «Дил бермети - тил» конкурсунун республикалык жеңүүчүлөрү катары Ысык-Көлдө 12 күн эс алып кайтышты. Мугалими Умаралиева Жамийлага конкурстун уюштуруучулары тарабынан баалуу белектер ыйгарылган.

Бүтүрүүчүлөрдүн арасынан 6 окуучу алтын медалга көрсөтүлгөн. Алар Сабилов Ж., Кудайбердиева Ж., Мамытов М., Баймуратова В., Мамарасулова А. жана Бекиева А. болушкан.

«Ноокат» билимканасынын 1998-1999-окуу жылындагы бүтүрүүчүлөрү жөнүндө маалымат

№	Фамилиясы, аты-жөнү	Окуган окуу жайы	Факультети	Ийгилиги
1.	Абдыкеримов К.	КТУ «Манас»	Инженер фак.	
2.	Акбаева М.	Ош МУ	Инфак	
3.	Арынов А.	Ош ТУ	Экономфак	
4.	Бекиева А.	КТУ «Манас»	Экономфак	Медалист
5.	Тажикаев Ж.	Ош ТУ	Инженер фак.	
6.	Эшматов Д.	КТУ «Манас»	Экономфак	
7.	Сабилов Ж.	КТУ «Манас»	Экономфак	Медалист
8.	Мамарасулова А.	Ош МУ	Медфак	Медалист
9.	Ороз кызы З.	Ош МУ	Медфак	Медалист
10.	Мадмарова Ж.	Ош ТУ	Экономфак	
11.	Жалалова Г.	Кырг-Америка		
12.	Абабакиров А.	Кырг-Америка		
13.	Матешова Д.	Ош МУ	Инфак	
14.	Кудайбердива Ж.	Ош МУ	Инфак	Медалист
15.	Усенова А.	КМУУ	ИПМ	
16.	Осмонова Г.	Ош МУ	Экономфак	
17.	Абсатаров Д.	КТУ «Манас»		
18.	Турдалиев Д.	КТУ «Манас»		
19.	Кадырова К.	Ош МУ	Инфак	
20.	Жалилов Н.	КМУУ	ИПМ	
21.	Мамадкаримов М.	Ош МУ	Инфак	
22.	Жалилов Н.	Ош ТУ		
23.	Кадырова Ж.	Ош ТУ	Инфак	
24.	Мамаюсупова А.	Ош МУ	Физмат	
25.	Мамытов М.	Ош МУ	Физмат	Медалист
26.	Мамаев Ж.	Ош МУ	Физмат	
27.	Камбаров Т.	Ош МУ	Инфак	
28.	Кааров Ш.	Ош МУ	Физмат	

29.	Боронов М.	Ош МУ	Филфак	
30.	Мурзалиев М.	Ош МУ	Физмат	
31.	Токтосунов М.	Ош ТУ		
32.	Калбаев М.	КМУУ	Экономфак	
33.	Айтиев Ф.			

1999-2000-окуу жылында «Ноокат» билимканасында 168 окуучу окуп алардын ичинде 106 кыз, 62 уул балдар. Алыстан келген окуучулар 40 орундуу жатакана жана ашкана менен камсыз болушту. Окуучуларга окуу жана тарбия берүүдө 18 мугалим эмгектенди. Окуу кыргыз тилинде жүргүзүлүп, сабактар бир сменада менен окутулду, 8 класс комплектиси болуп мектеп электр кубаты менен жылытылды.

Окуучуларды олимпиадаларга даярдоо үчүн уюштурулган олимпиадалык топтор тынымсыз иш алып барышты.

Бул окуу жылында предметтик олимпиадаларга катышкан төмөнкү окуучулар алдыңкы ийгиликтерге жетишкен:

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Классы	Предмети	Окуткан мугалими	Ээлеген орду		
					Район	Область	Республика
1.	Акунбаев К.	11-кл	информат	Боронбаева А.	1-орун	1-орун	2-орун
2.	Аттокуров З.	10-кл	Информ.	Боронбаева А.	1-орун	1-орун	
3.	Шадиева И.	10-кл	Англ.т.	Балтаева А.	1-орун	1-орун	3-орун
4.	Абдумомунова Ж.	10-кл	Химия	Аманбаева Н.	1-орун	2-орун	
5.	Калдарова Т.	11-кл	Химия	Аманбаева Н.	1-орун	1-орун	2-орун
6.	Иранова Э.	11-кл	Биология	Мамытова Г.	1-орун	2-орун	
7.	Сыдыков Д.	11-кл	Математ.	Акбаева К.	1-орун	2-орун	
8.	Эркеев Э.	10-кл	Математ.	Ысманов Ч.	1-орун	2-орун	

Мектеп окуучуларынын предметтик олимпиадаларында окуучулар терең билим алып жаткандыктарын далилдешкен. Буга окуу жылында алдыңкы орундарды камсыз кылышкандыгы мисал боло алат. Мындан сырткары билимкананын атагын алыстан угуп, Ысык-Көл областынан 2 окуучу атайын келип, билимканада билим алышкан.

«Ноокат» билимканасынын 1999-2000-окуу жылындагы бүтүрүүчүлөрү жөнүндө маалымат

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Окуган окуу жайы	Факультети же адистиги	Ийгилиги
1.	Абдувалиев А.			

2.	Акунбаев К.	КМУУ	Юрфак	
3.	Бекешов О.	ВМШ		
4.	Батынова Д.			
5.	Конурова А.	Ош МУ	Физмат	
6.	Жотоев М.	МУК	ПОВТАС	
7.	Токоев А.	Ош ТУ	Физмат	
8.	Маманова У.	Ош МУ	БИМ	
9.	Усонова А.	КУУ	Фин.фак	
10.	Торокулова Г.	КГНУ	Химфак	
11.	Имарбекова Ч.	Ош МУ	Филфак	
12.	Нурдинов М.	Ош МУ	Медфак	
13.	Камалова А.	Ош МУ	Геофак	
14.	Таабалдыева М.	БатМУ	Инфак	
15.	Пратов А.	БатГУ	Энергет.фак	
16.	Пратова К.	Ош МУ	Физмат	
17.	Тилебердиев Э.	МУК	Экономфак	
18.	Камбарова А.	Ош МУ	Филфак	
19.	Абдивалиев С.	Ош МУ	Медфак	
20.	Сатаров М.	Манас	Экономфак	
21.	Дуйшобаева Б.			
22.	Артыкова Н.	Ош МУ	Физмат	
23.	Сулайманова Э.	Ош МУ	Филфак	
24.	Абдуллаева Т.	Манас	Туризм	
25.	Садыков Д.	КУУ	Финансы	
26.	Абдимомунова Ж.	Ош МУ	Химфак	
27.	Муратов Н.	Ош МУ	Инфак	
28.	Мамытов Т.	Ош МУ	Филфак	
29.	Абдрасулова С.	Бат.МУ	Фин.фак	
30.	Узакова А.	Ош МУ	Физмат	
31.	Матибаева Г.	Ош МУ	ПОВТАС	Медалист
32.	Бекешов Б.	КЮИ	Юрфак	
33.	Эркеева Б.	Ош ТУ	ПОВТАС	
34.	Мамытова М.	Ош МУ	Физмат	
35.	Матмуратова Н.	Ош МУ	БИМ	
36.	Маманова А.	Ош МУ	Физмат	
37.	Акботоева Г.	Ош ТУ	Кибернет	
38.	Давлетов Б.	Ош МУ	БИМ	

2000-2001–окуу жылында «Ноокат» билимканага «Эл агартуунун мыктысы» Мамарасулов Мукушалы директор болуп дайындалды.

Билимканада 170 окуучу окуп алардын ичинде 100 кыз, 70 уул бала. Жалпысынан 8 класс комплектиси болду.

Ушул окуу жылында 8-класска «Ноокат» билимканасына кабыл алууда конкурстан жеңип чыккан 50 окуучу мектеп босогосун аттады. Алыскы аймактардан келип окушкан балдар үчүн 40 орундуу жатакана ысык тамак менен камсыздалды, окуу кабинеттери жабдылды. Окуучуларга билим жана тарбия берүүдө 16 мугалим үзүрлүү эмгектенди.

Бул жылы Акбаева Кундуздун «Математика 5-11-класстар үчүн» окуу колдонмосу үчүн жогорку категория берилди.

Окуучулардын суроо-талаптарын эске алуу менен математиканы орус тилинде окутуу максатында тажрыйбалуу мугалим Барышникова Т.Н. мектепке волонтер катарында иштеген.

Бул окуу жылында предметтик олимпиадаларга катышкан төмөнкү окуучулар алдынкы ийгиликтерге жетишкен:

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Класс ы	Предмети	Окуткан мугалими	Ээлеген орду		
					Район	Область	Респуб.
1.	Мамарасулова М.	11-кл	Химия		2-орун		
2.	Халдарова Т.	11-кл	Химия		1-орун	1-орун	4-орун
3.	Кадырова Т.	10-кл	-=-=		2-орун		
4.	Ажыбаева А.	9-кл	-=-=		3-орун		
5.	Айтиев М.	11-кл	География	Сеитов А.	1-орун	3-орун	
6.	Жолдубаев А.	10-кл	-=-=	-=-=	2-орун		
7.	Сатибаев М.	9-кл	-=-=	-=-=	2-орун		
8.	Акматов К.	8-кл	-=-=	-=-=	3-орун		
9.	Иранова Э.	11-кл	Биология	Мамытова Г	1-орун	4-орун	
10	Абдувапова М.	11-кл	Англис тили	Балтаева А	3-орун		
11	Рахманов С.	10-кл	-=-=	-=-=	2-орун		
12	Абдразакова С.	9-кл	-=-=	-=-=	2-орун		
13	Абдималиков Т.	9-кл	-=-=	-=-	2-орун		
14	Юсупова Б.	11-кл	Орус тили		3-орун		
15	Сулайманов А.	10-кл	-=-=		2-орун		
16	Камбарова М.	11-кл	Физика		1-орун	4-орун	
17	Рахманова Г.	10-кл	-=-=		2-орун		
18	Турдубаев М.	9-кл	-=-=		1-орун		
19	Маматова Э.	10-кл	Математика		1-орун	4-орун	
20	Абдырахманов Э.	11-кл	Информат.		1-орун		
21	Аттокуров Э.	10-кл	-=-=		1-орун	2-орун	
22	Балтабаева А.	8-кл	-=-=		2-орун		
23	Эрматова А.	9-кл	Кыргыз тил		2-орун		

Бул окуу жылында «Базар экономикасынын шартында билим берүүнүн сапаттык денгээлин жогорулатуу» темасындагы областтык семинар өткөрүлдү. Семинарга областтык билим берүүнү координациялоо борборунун директору Машрапова Г.Э., областтык мамлекеттик администрациянын өкүлү Махаммадов А., Ноокат райондук билим берүү бөлүмүнүн башчысы Темиралиев Т. катышышкан.

Ушул жылдын август айында болуп откон мугалимдердин I курултайына химия-биология мугалими Аманбаева Нурийла катышып келген.

Ал эми 11-класстын окуучусу химия боюнча республикалык олимпиадага катышып, байгелүү орунга ээ болгон.

Билимкана «АКСЕЛС» программасы боюнча жарыяланып жаткан конкурстарга активдүү катышкандыгы үчүн жаңы муундагы компьютерди алууга жетишкен. Азыркы күндө да окуучулар ар кайсы фонддор тарабынан жарыяланып жаткан конкурстарга проект жазууга көбүрөөк көңүл буруп келүүдө.

Билимканада сабактан сырткаркы мезгилдерде окуучулардын эс алуусун уюштуруу максатында концерттик программалар жана ар кандай темадагы диспут-жолугушуулар, маданий кечелер, спорттук оюндардын мелдештери өткөрүлүп турган.

Бул багытта билимкананын окуучулары сентябрь айында Ош шаарынын 3000 жылдык юбилейине арналган элдик ыр-бий ансамблдеринин «Ошум менен даңктанам» аттуу областтык кароо-сынагына катышып 3-орунду ээлешкен. «Жаштык» бий тобу 2000-жылдын 28-декабрында өткөрүлгөн «Ноокат кайрыктары-2000» райондук кароо-сынагында бий жанры боюнча эң мыкты аткаруучулук чеберчилиги үчүн Ноокат райондук мамлекеттик администрациясынын диплому менен сыйланган.

2001-жылдын март айында Ноокат райондук билим берүү бөлүмү тарабынан орус тили боюнча өткөрүлгөн «Дружбой породненные» фестивалына активдүү катышуу менен 2-орунду камсыз кылышкан.

Бул окуу жылында да билимканага ар кандай тармактагы белгилүү инсандар келип, окуучулар менен ар кандай жолугушуу кечелери, дил маектер уюштурулган жана алар колдон келген жардамдарын беришкен.

Ушул жылдын аяк ченинде Ош технологиялык университетинин ректору Шаршеналиев Ж. окуучулар жана мугалимдер менен жолугушуу өткөрүп, окуу жайдын бүгүнкү күндүн талабына ылайык келген, жаңыдан ачылган факультеттери жөнүндө окуучулар менен кеңири маек курган.

«Ноокат» билимканасынын 2000-2001-окуу жылындагы бүтүрүүчүлөрү жөнүндө маалымат

№	Фамилиясы, аты-жөнү	Окуган окуу жайы	Факультети же адистиги	Ийгилиги
1.	Абдывапова А.	Ош ГУ	Инфак	
2.	Абдуллаева Н.	Ош ГУ	Экономфак	
3.	Абдыкадыров Ж.	КТУ «Манас»	Финанс.кр.	
4.	Аманов С.	Ош ГУ	Медфак	
5.	Айтиев К.	Ош ГУ	ПОВТАС	
6.	Дуйшобаева А.	Ош ГУ		
7.	Кадыров Т.	ВМШ		

8.	Каарова Н.	Ош ГУ	Физмат	
9.	Касымбаева Ф.	Ош КУ	Мед.фак	
10.	Камчыбекова	Ош ТУ	Искусство	
11.	Маликова М.	Ош ГУ	Физмат	
12.	Маматалиева Г.	ЖаГУ	Инфак	
13.	Мурзалиева Ч.	Кызыл-кыя	Мед.уч.	
14.	Нурматов Ш.	Ош ГУ	Юрфак	
15.	Сыдыкова С.	Ош ГУ	Экономфак	
16.	Салиева Ж.	Ош ГУ	Физмат	
17.	Токурова	КМУ	Филфак	
18.	Мамарасулова А.	Ош ГУ	Медфак	
19.	Сапаров Э.	КТУ «Манас»	Экология	
20.	Сатибаев Н.	КТНУ	Химфак	
21.	Матисаев Ч.	КГНУ	Финансы кр.	
22.	Эркеев Э.	КТУ «Манас»	Финансы.кр.	
23.	Бегматов Ы.	Ош ГУ	Минфак	
24.	Юсупова Г.	КГНУ	Гуманитар.	
25.	Абдырахманов Э.	Ош ГУ	Медфак	
26.	Исаков Э.	Ош ГУ	Филфак	
27.	Мамытова А.	КГНУ		
28.	Камбарова	Ош ТУ	Микроэкон.	
29.	Айтиева Г.	Ош ТУ		

Бул окуу жылында 29 окуучу 11-класстын ийгиликтүү аякташты.

2001-2002 - окуу жылында «Ноокат» билимканасында 162 окуучу окуп алардын ичинде 104 кыз, 58 уул балдар. 8 класс комплектиси болуп окуучуларга билим жана тарбия берүүдө 16 мугалим эмгектенди. Окуу китептери ата-энелердин жардамы менен толукталды.

Окуу корпусунун кабинеттеринин полдору, линолеумдары жыгач полго алмашылып эч кандай бюджеттин жардамысыз, ата-энелер жана мектептин күчү менен бүткөрүлдү.

Окуучулардын билимдерин өркүндөтүү максатында атайын олимпиадалык топтор жана кружоктор уюштурулду.

Быйылкы окуу жылында предметтик олимпиадаларга катышкан төмөнкү окуучулар алдыңкы ийгиликтерге жетишкен:

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Классы	Предмети	Окуткан мугалими	Ээлеген орду		
					Район	Область	Респуб.
1.	Аттокуров З.	11-кл	Математ	Мамарасулов М			
2.	Бекиева Ж.	11-кл	Физика	Тагаева М.			
3.	Маматаева Э.	==	Англис тили	Балтаева А.	2-орун		
4.	Шамурзаева А.	==	==				
5.	Рахманов С.	==	==	Балтаева А.	1-орун	2-орун	
6.	Касымова.	==	Кыргыз т				

7.	Алиева С.	-=-=	-=-=			
8.	Момуева Ж.	-=-=	Тарых	Сеитов А.		
9.	Жолдошова.	-=-=	Орус тили			
10.	Жолдубаев А.	-=-=	Физика	Тагаева М.		
11.	Айтматова Н.	10-кл	АНГЛ.Т.	Балтаева А.	1-орун	2-орун
12.	Абдрахманов. М.	-=-=	ИЭТН	Мамарасулов М.	1-орун	3-орун
13.	Бекиева А.	10-кл	Математик.	Айтматова И.	1-орун	4-орун
14.	Кадырова Г.	9-кл	-=-=	Акбаева К.	1-орун	
15.	Ажибаева А.	10-кл	Химия	Аманбаева Н.	1-орун	
16.						

Бул окуу жылында 42 окуучу 11-класстын бүтүрүүчүлөрү болушту.

«Ноокат» билимканасынын 2001-2002-окуу жылындагы бүтүрүүчүлөрү жөнүндө маалымат

№	Фамилиясы аты, жону	Окуган окуу жайы	Факультети же адистиги	Ийгилиги
1.	Аттокуров З.	КТУ «Манас»		
2.	Акботоева Г.	Ош МУ	Физмат	
3.	Бекешова А.	Медуч.	Фармац.	
4.	БекиевМ.	КУУ	Экономфак	
5.	Бекиева Ж.	КТУ «Манас»	Тамак-аш техн.	
6.	Жаныбаева Н.	КУУ	Экономфак	
7.	Жолболдуева Э.	КУУ	Математика	
8.	Касымов Ж.	КНУ		
9.	Нуржанова С.			
10.	Матисаева К.	КТУ «Манас»		
11.	Мамажанов К.	Ош МУ	Тарых	
12.	Маматова Э.	КТУ «Манас»	Менеджмент	
13.	Маматаев Т.			
14.	Мадморов С.			
15.	Момуева Ж.	Ош МУ	Тарых	
16.	Мусаев С.	КТУ «Манас»	Байланыш тарм.	
17.	Рахманова Г.	Ош МУ	Физмат	
18.	Шамурзаева А.	Ош МУ	Инфак	
19.	Дуйшоев Э.			
20.	Касымова А.			
21.	Алиева С.	КТУ «Манас»	Журналист.	
22.	Гайыпкулова А.			
23.	Жаанова А.			
24.	Жолболдуева Ж.	ОЖПК	Инфак	

25.	Жолдошева А.	КГМА		
26.	Жолдубаев А.	КТУ «Манас»		
27.	Закиров Б.			
28.	Исакова Д.			
29.	Исмаилов Т.	Ош МУ	Юрфак	
30.	Мамытова О.	КУУ	Математика	
31.	Машрапова З.	НГУ	Инфак	
32.	Мурзалиев Д.			
33.	Найманов М.	Ош МУ		
34.	Ниязов А.	Ош МУ	Юрфак	
35.	Осмонова К.	Ош МУ	Физмат	
36.	Рахманов С.	КТУ «Манас»		
37.	Узакова Н.	КНУ	Фин. кр.	
38.	Эркеева У.	Ош МУ	Физмат	
39.	Эрматова А.	Медуч.		
40.	Эшалиева А.	КНУ	Программал.	

2002-2003-окуу жылында «Ноокат» билимканасында 17 мугалим, 172 окуучу билим алып алардын ичинен 105 кыз, 67 уул бала. Окуу китептери ата-энелердин көмөгү менен толукталып турду.

Мугалимдер окутуп тарбиялоодогу ийгиликтердин жаралышына жана окуучулардын терең билим алышына белгилүү деңгээлде салымдарын кошуп, тынымсыз эмгектенип жатышты. Бул окуу жылында билимканада 17 мугалим эмгектенип алардын ичинен «Эл агартуунун мыктысы» төш белгиси менен сыйлангандар - 3, ал эми 10 мугалим жогорку квалификациялык категорияга ээ болушкан.

Ушул жылы мектептин айланасын тегерете жасалган тосмолор ата-энелердин жардамы жана мектептин өзүнүн күчү менен толук ондолду.

Бул окуу жылы окуучулар үчүн өзгөчө жыл болуп «АКСЕЛС», билимди баалоо жана окутуу усулдары борбору тарабынан уюшулган улуттук тест түрүндөгү сынакта алган баллдарынын жыйынтыгында окуучулардын дээрлик көпчүлүгү жогорку окуу жайларынын студенттери болушту.

2003-жылдын апрель айында «Райондогу мектептерде бюджеттик эмес каражаттарды издеп табуунун ыңгайлуу жолдору» темасында областтык деңгээлде семинар өткөрүлүп ага:

- областтык мамлекеттик администрациясынын 1-орун басары;
- облОНОнун башчысы Машрапова Г.;
- Ош областтык мугалимдердин билимин өркүндөтүү институтунун кызматкерлери;
- областтагы, райондогу алдынкы мектептин директорлору;
- райондук администрациянын өкүлдөрү;
- айыл өкмөттүн башчылары катышкан.

Бул окуу жылында предметтик олимпиадаларга катышкан төмөнкү окуучулар алдыңкы ийгиликтерге жетишкен:

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Классы	Предмети	Окуткан мугалими	Элеген орду		
					Район	Область	Респуб.
1.	Айтматова Н.	11-кл	Англис тил	Балтаева А.	1-орун	3-орун	
2.	Абдырахманов М.	11-кл	ИЭТН	Мамарасулов М.	1-орун	2-орун	
3.	Бекиева А.	11-кл	Математ.	Айтматова И.	1-орун	4-орун	
4.	Кадырова Г.	10-кл	==	Акбаева К.	1-орун		
5.	Ажибаева А.	11-кл	Химия	Аманбаева Н.	1-орун	3-орун	
6.	Балтабаева А.	11-кл	Биология	Мамытова Г.	1-орун		

Билимкананын окуучуларынын республикалык олимпиадаларга катышып, байгелүү орунга ээ болгондугу үчүн биология жана химия мугалими Мамытова Гулнарга жогорку категория ыйгарылган.

«Ноокат» билимканасынын 2002-2003-окуу жылындагы бүтүрүүчүлөрү жөнүндө маалымат

№	Фамилиясы аты, жону	Окуган окуу жайы	Факультети же адистиги	Ийгилиги
1.	Акботоева З.	Ош МУ	Фин. Кр	
2.	Алиева А.	Ош МУ	Физмат	
3.	Абдуллаева К.	Медуч.		
4.	Бекиев А.	Ош МУ	Экономфак	
5.	Зулпукааров К.	Ош МУ		
6.	Жээнбеков К.	ЖАМУ	Физкультура	
7.	Мурзакулов М.	ВМЖ	Милиция	
8.	Маматова Н.	Ош МУ	Инфак	
9.	Момуев А.	Ош МУ	Физмат	
10.	Жусупали у М.	Ош МУ	Лесник	
11.	Пратов Ш.	Ош МУ		
12.	Сатибаев М.	Ош МУ	Экономфак	
13.	Сактанова С.	Ош МУ	Кырг. Адаб.	
14.	Таирова Ш.	Ош МУ	Геоэкология	
15.	Турдукулова Р.	Ош МУ	Журналист.	
16.	Боронбаев С.	Ош МУ	Байланыш тарм.	
17.	Камчыбекова Ж.	Медуч.		

18.	Камбарова З.	Ош МУ	Экономфак	
19.	Кудайбердиева Ж.	Ош МУ	Инфак	
20.	Кылланова Н.	Медуч.		
21.	Сулайманов А.	Ош ТУ	ОДД	
22.	Орозов С.			
23.	Эрматова А.	Ош МУ	Физмат	
24.	Эшматова Д.	Ош МУ	ПОВТАС	
25.	Юсупов Ш.	Медакадемия	Врач	
26.	Абдырахманов М.	Ош МУ	Финансы	
27.	Кадыров К.	ВМШ	Милиция	
28.	Пратов К.	Ош МУ		
29.	Айтматова Н.	Медуч.		
30.	Абдувалиев А.	Ош МУ	Тамож.	
31.	Ажибаева А.	Ош МУ	Химфак	
32.	Мамытова Г.	Ош МУ	Физмат	
33.	Абдикаримова. А.	Ош МУ	Врач-гинеколог	
34.	Машрапова Г.	Ош МУ	ПОВТАС	
35.	Балтабаева А.	Ош МУ	Биология	
36.	Абсатаров А.	Ош МУ	Экономфак	
37.	Мамытова Ч.	Ош МУ	Физмат	
38.	Матисаева К.	КТУ «Манас»	Экономфак	
39.	Мамажанова Н.	Ош МУ	Фармацевт	
40.	Осмонова З.	Ош МУ	Биофак	
41.	Бекиева А.	КТУ «Манас»	Бухгалтерия	
42.	Маманова А.	Ош ТУ	Англ тили	

2003-2004-окуу жылында «Ноокат» билимканасында 183 окуучу окуп, анын 106 кыз, 77 уул бала. Билим берүүдө 24 мугалим талбай эмгектенди. Билимканада 8 класс комплектиси болуп, 40 орундуу жатакана 3 маал ысык тамак ж.б. толук шарттары менен камсыз болгон.

Бул окуу жылында жатакананы К.Жунусов атындагы орто мектептен көчүрүп мектептин жанындагы балдар бакчасынын имаратына жайгаштырылган. Ага 200 000 акча сарпталып, толугу менен капиталдык ремонттон чыгарылып пайдаланууга берилген.

Окуу жылында предметтик олимпиадаларга катышкан төмөнкү окуучулар алдыңкы ийгиликтерге жетишкен:

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Классы	Предмети	Окуткан мугалими	Ээлеген орду		
					Район	Область	Респуб.
1.	Маматова Э.	11-кл	Англ тили.	Балтаева А.	2-орун		
2.	Бекиева А.	==	Химия	Аманбаева Н.	3-орун		

2.	Токтосунова Г.	11-кл	Физика	Тагаева М.	2-орун		
3.	Абдырахманов Э.	--==	ИЭТН	Кулмурзаева.	1-орун	3-орун	
4.	Ботоева Н.	--==	Химия	Аманбаева .	1-орун	4-орун	
5.	Кадырова Г.	==--=	Математ	Акбаева К.	1-орун	1-орун	
6.	Кочкорова Д.	--==	Биология	Мамытова Г.	1-орун	3-орун	
7.	Матибаев К.	--==	Орустили	Боронбаева А.	1-орун		
8.	Тургунбаев Д.	--=	Физкул.	Мамарасулов А.	1-орун	1-орун	
9.	Жунус ова Д.	10-кл	Орус тил	Боронбаева А.	2-орун		
10	Калдарова.	--==	Англ т.	Балтаева А.	1-орун	1-орун	
11	Осмонов У.	--==	Математик	Айтматова И.	1-орун	1-орун	
12.							

Ушул жылы алгылыктуу жетишкендиктери үчүн Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлиги тарабынан математика мугалими Акбаева Кундузга «Эл агартуунун мыктысы» наамы ыйгарылды.

«Ноокат» билимканасынын 2003-2004-окуу жылындагы бүтүрүүчүлөрү жөнүндө маалымат

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Окуган окуу жайы	Факультети же адистиги	Ийгилиги
1.	Абдазов З.	Ислам унив.		
2.	Абдырахманов Э.	Ош МУ	БИМ	
3.	Абдрахманов М.	Бишкек Воен.уч.		
4.	Аманбаев А.	Ош ТУ	Фармацевт	
5.	Баатырова Б.			
6.	Боронбаев Н.	Бишкек Воен.уч.		
7	Ботоева Н.	Медакадем.	Педиатр	
8.	Бекиева А.			
9.	Дедибаев К.	Ош ТУ		
10.	Исмаилов А.	Ош ТУ	ОДД	
11.	Кадырова Г.	КУУ	Физмат	
12.	Кочкорова Д.	Ош МУ	Физмат	
13.	Маматова Э.	КТУ «Манас»	Туризм	
14.	Матисаев С.	Ош ТУ	Экономфак	
15.	Матибаев К.	Ош ТУ	ОДД	
16.	Нурдинов Ж.	Ош ТУ		
17.	Осмонов А.	Ош МУ	Медфак	
18.	Токтосунова Г.	Ош ТУ	Инженер строит.	
19.	Ташматова Г.	Ош МУ	Физмат	

20.	Абдыкааров С.	Ош КУ	Юрфак	
21.	Акботоева Э.	Ош МУ	Медфак	
22.	Алимбеков Н.	Ислам унв.		
23.	Байматова К.	Ош КУ		
24.	Бекматова Ж.			
25.	Боронбаев Д.	Ош ТУ	Энергетика	
26.	Жаныбаев Н.	Ош КУ		
27.	Кааров Б.	Ош МУ	Физмат	
28.	Каримова Г.	КТУ «Манас»	Филфак	
29.	Кааров Э.	Ош КУ	Ветфак	
30.	Кадырова С.	Ош МУ	Медфак	
31.	Карбекова Э.	Ош МУ	Филфак	
32.	Кулмурзаев К.			
33.	Кулмурзаева А.	Ош КУ	Истфак	
34.	Мамытова А.	Ош МУ		
35.	Матисаева К.	Ош МУ	Биофак	
36.	Пратова Б.	Ош МУ		
37.	Султан к М.	Ош МУ	БИМ	
38.	Тилебердиева Ж.	Ош МУ	Инфак	
39.	Тургунбаев Д.	Ош ТУ	ОДД	

2004-2005-окуу жылында Ноокат районундагы «Ноокат» билимканасынын эмгек жамааты бир топ иштерди аткарууга жетише алышты. Лицей- гимназиялардын окуу планынын негизинде райондук билим берүү бөлүмү тарабынан тастыкталган план менен иш алып барылды.

«Ноокат» билимканасында 25 мугалим 197 окуучу, 8 класс комплектиси менен бир сменада иштеди. Билимканага райондун аймагында жайгашкан айыл өкмөттөрдөн табигый жөндөмү бар балдар конкурстук жол менен 8-класска тандалып алынды. АКСЕЛС тарабынан уюштурулган тестирлөө аркылуу бюджеттик бөлүмдөргө кабыл алууда билимкананын окуучулары жыл сайын райондо алдыңкы баллга ээ болушкан. Окуу китептери болсо ата-энелердин жардамы менен толук камсыз болгон.

Жыл сайын олимпиадаларга даярдык уюштурулгандай эле бул окуу жылында да мугалимдерибиз предмет боюнча кошумча даярдашып окуучулары райондо алдынкы орундарды камсыз кылышты.

Окуучуларга билим, татыктуу тарбия берүүдөгү ийгилиги үчүн химия мугалими Кулмурзаев Абдиллага «Эл агартуунун мыктысы» наамы ыйгарылды.

Бул окуу жылында биология мугалими Мамытова Гулнар «Мен биолог болгум келет» темасында райондук семинар өткөрдү.

Окуу жылында предметтик олимпиадаларга катышкан төмөнкү окуучулар алдыңкы ийгиликтерге жетишкен:

№	Фамилиясы,	Классы	Предмети	Окуткан	Ээлеген орду
---	------------	--------	----------	---------	--------------

	аты- жөнү			мугалими	Район	Область	Респ.
1.	Калдарова	11-кл	Англ. тили	Балтаева А.	2-орун		
2.	Атажанова З.	-=-=	Биология	Мамытова Г.			
3.	Кулмурзаева	-=-=	-=-=	-=-=			
4.	Жунусова.	-=-=	Орус тили	Боронбаева А.			
5.	Жусупова.	-=-	Кыргыз тили				
6.	Урулбаева	-=-=	Физика	Тагаева М.	2-орун		
7.	Осмонов У.	-=-=	Математ.	Мамарасулов.	1-орун		
8.	Арзыбаева Н.	10-кл	Англ. Тили	Балтаева А.	1-орун	1-орун	
9.	Токтосунова А.	9-кл	-=-=	-=-=	1-орун	3-орун	
10.	Матисаева Р.	10-кл	Биология	Мамытова Г.	1-орун	4-орун	
11.	Камбарова Г.	9-кл	-=-=	-=-=	1-орун		
12.	Бекиева М.	9-кл	Математ.	Айтматова И.	1-орун		
13.	Жунусова	10-кл	Химия	Кулмурзаев.	2-орун		

**«Ноокат» билимканасынын 2004-2005-окуу жылындагы бүтүрүүчүлөрү
жөнүндө маалымат**

№	Фамилиясы аты, жону	Окуган окуу жайы	Факультети	Ийгилиги
1.	Абдикаримов М.	Ош МУ	Медфак	
2.	Аманбаева Г.	Ош МУ	Филфак	
3.	Атажанова З.	Ош МУ	Медфак	
4.	Жолдубаев С.	Ош ТУ	ОДД	
5.	Жусупова Н.	Ош МУ	Инфак	Арт. аттест.
6.	Джунусова Д.	Ош МУ	ПОВТАС	
7.	Камбарова А.	Ош МУ	Юрфак	
8.	Камалова Н.	Ош МУ	Медфак	Арт. аттест.
9.	Кулмурзаева Г.	Ош ТУ	ПОВТАС	Арт. аттест.
10.	Карабаева Г.	Ош МУ	Физмат	
11.	Кылланов К.	ВМШ		
12.	Калматова А.	ОГПИ	Филфак	
13.	Кенешова Б.	Окубайт		
14.	Мурзалиев Д.	БГУ	Экономфак	Арт. аттест.
15.	Мусаева Ж.	Ош МУ	Рус.лит	
16.	Можуев К.	Ош ТУ	ОДД	
17.	Найманов К.	Ош ТУ	Энергетика	
18.	Тажиев Ч.	Ош ТУ	ОДД	
19.	Тургунбаева А.	Ош МУ	Инфак	Арт. аттест.
20.	Урулбаева Ш.	Ош МУ	Физмат	
21.	Салиев М.	Ош ТУ	Архитектура	
22.	Рахманов И.	Ош ТУ	Экология	
23.	Осмонов У.	Ош МУ	Истфак	Арт. аттест.

24.	Калдарова Г.	Ислам институту		Арт. аттест
25.	Эшматова У.	Ош МУ	Физмат	
26.	Эркеева И.	Ош МУ	Медуч.	
27.	Эрмекова И.	Ош МУ	Рус.лит	
28.	Эшалиева А.	БатМУ	Филфак	
29.	Эшалиева Б.	Ош МУ	Филфак	
30.	Бекиева К.	Ош МУ	ПОВТАС	
31.	Абдырахманова Н.	Ош ТУ	Юрфак	
32.	Айтибаев З.	Ош ТУ		

2005-2006-окуу жылында «Ноокат» билимканасында 197 окуучу окуду, 16 мугалим 8 класс комплектисинде эмгектеништи. Билимканадан бүткөн балдар ЖОЖдордун бюджеттик бөлүмдөрүндө окушту, айрымдары чет өлкөлөрдө окуп билим алышты. Кошумча адабияттарды окуу үчүн китепканада зарыл шарттар түзүлгөн. Олимпиадаларга тынымсыз даярдануу менен окуучуларыбыз жыл сайын алдынкы орундарды ээлеп келишти. Ал боюнча атайын каттоо журналы уюштурулуп жыйынтыктары катталды.

Бул окуу жылында предметтик олимпиадаларга катышкан төмөнкү окуучулар алдыңкы ийгиликтерге жетишкен:

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Классы	Предмети	Окуткан мугалими	Ээлеген орду		
					Район	Область	Респуб.
1.	Арзыбаева Н.	11-кл	Англис тил	Балтаева А.	1-орун	1-орун	4-орун
2	Мамытова А.	11-кл	---	---	1-орун	2-орун	
3	Токтосунова А.	10-кл	---	Алиханова Ш.			
4	Эсен к А.	9-кл	---	---			
5.	Абдуллаев А.	9-кл	---	---			
6.	Матисаева Р.	11-кл	Биология	Маматова Г.			
7.	Абдиллаева Н.	11-кл	---	Мамытова Г.			
8.	Камбарова Г.	10-кл	---	Маматыова Г.			
9.	Осмонова.	10-кл	---	Мамытова Г.			
10.	Сактанова Ж.	9-кл	---	Маматыова Г.			
11.	Абибилла к А.	9-кл	---	Мамытова Г.			
12.	Турдукулова Ж.	11-кл	Кыргыз тил	Айдарова Н.			
13.	Абдувап к А.	10-кл	---	---			
14.	Арзымамт к К.	10-кл	---				
15.	Бекешова А.	9-кл	---				
16.	Бекиева М.	10-кл	Математика	Айтматова И.	1-орун	1-орун	
17.	Рахманов.	10-кл	---	Айтматова И.	2-орун		
18.	Жунусова.	11-кл	Химия	Кулмурзаев А.	1-орун	1-орун	
19.	Сулайманов.	11-кл	Математ	Мамарасулов М.	1-орун		
20.	Таиров.	11-кл	---	Акбаева К.	2-орун		
21.	Бекиева В.	11-кл	Укук	Сеитов А.	1-орун		

Ушул жылы райондук масштабда физика мугалимдеринин семинарын жогорку деңгээлде өткөргөндүгү үчүн М.Тагаевага, А.Боронбаевага, А.Сеитовго жана Ч.Ысмановго райондук билим берүү бөлүмүнүн №73-б буйругу менен жогорку категория берилди.

Областтык «Жыл мугалими-2006» кароо-сынагына катышып, байгелүү орунду ээлегендиги үчүн Ш.Алихановага биринчи категория ыйгарылды.

Бул окуу жылында билимканага АРИСтен бөлүнгөн 168 000 сомдук жардамга 6 компьютер, ксерокс, принтер, сканер алынды.

Ушул жылда англис тили мугалими А.Балтаевага Кыргыз Республикасынын билим берүү министрлигинин «Эл агартуунун мыктысы» наамы берилген.

«Ноокат» билимканасынын 2005-2006-окуу жылындагы бүтүрүүчүлөрү жөнүндө маалымат

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Окуган окуу жайы	Факультети	Ийгилиги
1.	Абдиллаева Н.	Ош МУ	КИТ	
2.	Азимкулов К.			
3.	Бегматова К.	Ош МУ	Физмат	
4.	Бекешова А.	Ош МУ	Медуч.	
5.	Боронбаев Д.	Ош МУ		
6.	Карабаева А.	Ош МУ	Физмат	
7.	Курманбекова Ч.	Ош МУ	Филфак	
8.	Матибаева Т.	Ош МУ	Филфак	
9.	Мамытова А.	Ош МУ	Филфак	
10.	Мамарасулова И.	Ош ТУ	Экономфак	
11.	Матмуратова Б.	Бишкек		
12.	Мурзаева Б.	Ош МУ	Медфак	
13.	Найманова Ш.			
14.	Сулайманов Ч.	Ош МУ	ИПМ	
15.	Тургунбаева А.	Ош МУ	Филфак	
16.	Тургунбаева З.	Ош МУ	БИМ	
17.	Шамшиев А.	Ош МУ	ФИМО	
18.	Эргешова А.	Бишкек		
19.	Кадырова А.	Ош МУ	Физмат	
20.	Ажибаев Б.	Ош ТУ	ФКТИ	
21.	Абдазов С.	ЖаМУ		
22.	Арзыбаева Н.	Бишкек		
23.	Байтова Э.	Ош МУ	ФЭНЕТ	
24.	Бекиева В.	Ош МУ	Филфак	

25.	Гапарова З.	Ош МУ	Физмат	
26.	Джунусова А.	Бишкек		
27.	Гулматов М.	Ош МУ	ФКТИ	
28.	Исираилов А.	Ош МУ	Филфак	
29.	Камбарова К.	Ош МУ	ФКТИ	
30.	Карабеков С.	Ош МУ	ФКТИ	
31.	Кожонова Э.	Ош МУ	Физмат	
32.	Кудайбердиева М.	Ош МУ	Филфак	
33.	Камчыбеков Б.	Ош ТУ	ФАТ	
34.	Маманова Т.	КУУ		
35.	Матисаева Р.	Ош МУ	ИПМ	
36.	Монокова Д.	Ош ТУ	ФКИТ	
37.	Мурзаканова К.	Ош МУ	Инфак	
38.	Найманов М.			
39.	Таиров И.	Ош МУ	Физмат	
40.	Тилебердиев Д.			
41.	Турдукулова Б.	Бишкек		
42.	Турдукулова Ж.			
43.	Эшалиев А.	Бишкек		

2006-2007-окуу жылында «Ноокат» билимканасында 14 мугалим, 200 окуучу, анын 125 кыз, 75 балдар, 8 класс комплектиси жана мектеп алдындагы 40 орунду жатаканасы болду.

Республикалык балдардын чыгармачылыгын өркүндөтүү борбору тарабынан уюштурулган «XXI кылымдын интеллектуалдары» илимий-техникалык багыттагы конкурста райондук турда байгелүү орун алып, 2 окуучу- Галбай уулу Осмонбай жана Камилжан уулу Мунарбек областтык турга катышып келишти.

«АРИС» тарабынан 20 000 сомдук жардам аркылуу мектептин окуу кабинеттеринин полдору толугу менен оңдолду.

Быйылкы окуу жылында предметтик олимпиадаларга катышкан окуучулар төмөнкү ийгиликтерге жетишкен:

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Классы	Предмети	Окуткан мугалими	Элеген орду		
					Район	Область	Респуб.
1	Бекиева М.	11-кл	Математ	Айтматова И.	1-орун	2-орун	
2	Рахманов О.	11-кл	---		1-орун	4-орун	
3	Сражидин у А.	10-кл	---		1-орун	1-орун	
4	Рахманберди к К.	11-кл	Физика	Тагаева М.	1-орун	2-орун	
5	Орозматова З.	10-кл	Физика	Тагаева М.	1-орун	2-орун	
6	Арзымамт к К.	11-кл	Кыргыз т	Айдарова Н.	2-орун	4-орун	
7	Ташматова К.	11-кл	Химия	Кулмурзаев А.	2-орун		
8	Муктарали к А.	10-кл	Математ	Акбаева К.	1-орун	2-орун	
9	Шакиржан к З.	9-кл	Физика	Тагаева М.	2-орун		

10	Чиркеш у Б.	9-кл	Информат	Кулмурзаева Г.	1-орун		
11	Абийбилла к А.	10-кл	Кырг.т.	Айдарова Н.	2-орун		
12	Артык к К.	9-кл	Химия	Абдумомунова Ж.	3-орун		
14	Акмамат к Ы.	10-кл	Орус т	Боронбаева А.	2-орун		

Ушул жылы математика мугалими И.Айтматовога окуу-тарбия процессиндеги жана жекече чыгармачылык ишиндеги жетишкендиктери, дене тарбия мугалими А.Мамарасуловго окуучуларга терең билим жана татыктуу тарбия берүүдөгү ийгиликтери үчүн Кыргыз Республикасынын билим берүү министрлигинин «Эл агартуунун мыктысы» наамы берилди.

Билимкананын окуучулары алды 186 балл менен республикалык тестирилөөнү тапшырышып, жогорку ийгиликтерди камсыз кылышты.

«Ноокат» билимканасынын 2006-2007-окуу жылындагы бүтүрүүчүлөрү жөнүндө маалымат

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Окуган окуу жайы	Факультети же адистиги	Ийгилиги
1.	Абдирашит к А.	Ош МУ	Инфак	
2.	Аманбаев У.	Ош ТУ		
3.	Акимов Н.	Ош ТУ	Энергетика	
4.	Абдыкааров И.	Ош МУ	ПОВТАС	Арт. аттестат
5.	Арзымамат к К.	Ош МУ	Информатика	Арт. аттестат
6.	Аманбаев К.	ВМШ		
7.	Абийбилла к Б.	Ош ТУ	Тарых	
8.	Атаханова Ч.	Бишкек	Медакадемия	Арт. аттестат
9.	Бекиев М.	Ош ТУ	Эконом.	Арт. аттестат
10.	Бекиева М.	Ош МУ	Физмат	
11.	Ботоева М.	Бишкек		
12.	Кулмурзаева Т.	Ош МУ	Орус тили	
13.	Курбанбаева М.	Медуч.		
14.	Алибаев К.	КТУ «Манас»	Эконом.	
15.	Токтосунова А.	Ош МУ	Инфак	Арт. аттестат
16.	Ташмаматова Г.	Ош МУ	Химия	
17.	Тагаева Э.	Бишкек	Финансы-кредит	Арт. аттестат
18.	Тургунбай у У.	Ош ТУ	ОТДД	
19.	Маматалиева Ч.	Ош МУ	Эконом.	
20.	Мухаммед у К.	ВМШ		
21.	Рахианберди к К.	Бишкек	Эконом.	Арт. аттестат
21.	Рахманов С.	-		

23.	Сайдилла у А.	-		
24.	Эргешбай к Ж.	Ош КУУ	ПОВТАС	
25.	Ботоева М.	Бишкек		
26.	Абдырахманова А.	Бишкек	Англис тили	Арт. аттестат
27.	Абдисалам к А.	Бишкек		
28.	Шергазыев М.	Ош ТУ	Эконом.	
29.	Топчубаев У.	Ош ТУ	Энергет.	Арт. аттестат
30.				
31.	Базарбай к Э.	Ош МУ	Орус тили	
32.	Жаанова Т.	Ош МУ	Эконом.	
33.	Жусуп у З.	Бат МУ	Энергет.	
34.	Газыев А.	Бишкек	Информат.	
35.	Закирова С.	Ош ТУ	Эконом.	Арт. аттестат
36.	Имамидин к Б.	ЖаМУ	Инфак	
37.	Матибаев Ч.			
38.	Матибаев Б.	Муз.уч.		
39.	Мамасыдык у Ж.	Ош МУ	Геолог.	
40.	Рахманов О.	Бишкек		Арт. аттестат
41.	Толубаев Б.	Ош МУ	Физмат	
42.	Тилебердиева А.	Ош КУ	Филфак	
43.	Турдукулов У.	ОГПИ	Дене тар.	
44.	Сейдалиев Э.	Ош МУ	Эконом.	
45.	Кочкоров А.	Ош ТУ		
46.	Мурзаев К.	Ош ТУ	ОДД	
47.	Осмонов М.			
48.				

Ноокат районундагы «Ноокат» билимканасынын эмгек жамааты 2007-2008-окуу жылында бир топ иштерди аткарууга жетише алышты. Билимканада Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлигинин 2007-жылдын 31-июнунда бекитилген окуу планына ылайык табигый-

математикалык лицей-гимназиялардын окуу планынын негизинде райондук билим берүү бөлүмү тарабынан тастыкталган план менен иш алып барылды.

«Ноокат» билимканасында 16 мугалим 197 окуучу менен 8 класс комплектисинде эмгектенди.

Билимкананын 1 га жер аянты бар. Андан түшкөн каражат түрдүү класстан тышкаркы иштерге жумшалат. Мектепте 1 класс компьютердик бөлмө болуп лазердик принтер, сканер, ксерокс менен жабдылган. Жалпысынан 9 класстык бөлмө болуп бардыгына паспорт түзүлгөн. Окутуу кыргыз тилинде бир сменада жүргүзүлдү. Билимканага жыл сайын 20-майда жана 20-августа райондун аймагындагы айыл өкмөттөрдөн келишкен математикага табигый жөндөмү бар окуучулар конкурстук жол менен 8-класска тандалып алынат. Бул окуу жылына чейин 50%тен ашык окуучулар жогорку окуу жайлардын бюджеттик бөлүмдөрүндө билим алышты. Учурда болсо, Германияда, Японияда, Россияда, Турцияда жана башка чет өлкөлөрдө окуп илим жасап жүрүшөт. Калгандары КР нын Жогорку Кенешинде, Кыргызстандагы Американын элчилигинде, бизнесте жана өлкөнүн түрдүү аймактарында үзүрлүү эмгектенип жатышат.

Билимкананын окуучулары АКСЕЛС тарабынан уюштурулган республикалык тестирлөөнүн жыйынтыгы боюнча жыл сайын райондо алдынкы балл алып, жогорку окуу жайларынын бюджеттик бөлүмдөрүнө кабыл алынган. Бул ийгилик окуу жылы ичинде окуучулар менен системалуу түрдө кошумча иштерди жүргүзүүдөн келип чыгууда. Окуучулардын өз жөндөмдүүлүктөрүн, жаратылышынан берилген талантарын өркүндөтүү багытында атайын олимпиадалык топтор жана кружоктор уюштурулуп жума ичинде 2-3 жолу атайын машыгуулардан өтүп турушту. Алгач тандап алган предметинен билиминин терең, кенен, ар тараптуу болушуна өзгөчө көңүл бурулат. Окуу китеби, кошумча адабияттар менен өз алдынча иштөөгө артыкчылыктар берилет. Олимпиаданын жеңүүчүсү болуш үчүн кеминде эки жылдык даярдиктан өтүшөт. Ал боюнча каттоо журналы уюштурулуп жыйынтыктары жазылып турду. Бул окуу жылында билимканачылар 17 предметтен райондук олимпиадага катышып, 12 окуучу областтык олимпиадага катышууга укук алды. Алардын 600 байгелүү орунга жетишип 300 республикалык олимпиадага катышты.

Адатка, салтка айланып калган мектеп окуучуларынын республикалык олимпиадасына жыл сайын 2-3 окуучу катышып өздөрүнүн күчүн сынап келишүүдө. Райондо болсо мектептер арасында алдынкы орунду камсыз кылышууда.

2007-2008-окуу жылында 11-класстын окуучусу Муктарали кызы Акмөөр, 10-класстын окуучулары Нооманжан кызы Нурбубу математикадан жана 10-класстын окуучусу Чиркешбай уулу Бакыт информатикадан республикалык олимпиаданын катышуучулары болуп калышты. Олимпиаданын жеңүүчүлөрүнө денгээлдеп атайын материалдык сыйлыктар берилди. Областык олимпиадага катышуучуга 200 сомдон, республикалык олимпиадага катышкан окуучуга 300 сомдон 600 сомго чейин акчалай сыйлыктар, баалуу белектер, дипломдор, ардак грамоталар, эстелик баракчалардын тапшырылышы практикаланып келүүдө.

Эл аралык ЮСАИД соопчулук фонду тарабынан уюштурулган мыкты сочинениелердин конкурсунда 4 окуучу жеңүүчү деп табылып Жалалабат областынын «Кара –Алма» лагеринде акысыз эс алып кайтышты.

2007-жылдын сентябрынын аягынан 17-ноябрга чейин кыргыз тили боюнча уюштурулган «Мекеним Кыргызстан» аттуу райондук конкурста билимканачылар командасы 33 упай топтоп биринчи орунду ээлешти. Ушул жылы Айдарова Нурийла окуучулары менен мамлекеттик тилдин үч айлыгына карата уюштурулган «Мамлекеттик тил менин сыймыгым» аттуу фестивалга катышып, райондо биринчи орунду камсыз кылышып райондук билим берүү бөлүмүнүн «Ардак Грамотасын» алууга жетишти. Андан сырткары атайын кыргыз тили майрамы өткөрүлдү жана билимканада мамлекеттик тилди өркүндөтүүнүн алгылыктуу тажырыйбалары боюнча иш чаралар белгиленди.

Англис тилин окутуу жана аны практикада колдонуу боюнча бир топ иштер аткарылды. АКСЕЛС эл аралык кайрымдуулук уюму тарабынан уюштурулган «Англис тилин алыс аралыктан Интернет аркылуу үйрөнөбүз» аттуу дистанттык окууда 15 окуучу 3 ай окуп анын конкурстарына катышты. Анын жыйынтыгында 8 окуучу республикада жеңүүчү деп табылып, Бишкек шаарында өткөрүлгөн «Коом, адам» аттуу жумалык семинарга катышууга укук алышып 24-30-мартта окуучулар мугалими менен семинарга катышкан.

Алар Бишкек шаарынын музейлеринде, Жогорку Кенеште, илимий чөйрөлөрдө, маданий эс алуу борборлорунда болушуп, өздөрүнүн англис тилине болгон кызыгууларын арттырып кайтышкан. Учурда долбоорлордун англис тилинде өтүлүүчү конкурсун даярданып жатышат. Эгерде долбоорлор өтсө Ысык-Көлдө боло турган 10 күндүк семинарга катышып келишет. Ошондой эле «Англис тилин 7 айда үйрөнөбүз» аттуу конкурска 16 окуучу даярданып жумасына 2 жолудан консультациялар берилип жатат.

Билимканада балдар жалаң окуу менен чектелип калбастан өздөрүнүн дене-боюн чыңдоого өзгөчө көңүл бурушат. 2007-2008-окуу жылында мектеп окуучуларынын арасында өткөрүлгөн кышкы жана жазгы мелдештерде волейбол оюну боюнча 1-2-орундарды ээлешти. Ал эми футбол боюнча өткөрүлгөн биринчиликте райондо байгелүү 1-орунду камсыз кылышты. Жеңил атлетика боюнча областка 3 окуучу райондо жеңүүчү болуп катышкан. Спорт оюнунун түрлөрү боюнча балдардын ден-соолугун чыңдоо менен гана чектелбей, райондо жеңүүчү болушуна айрыкча көңүл бурабыз. Натыйжада укук коргоо, мекенди коргоо тармактарында кызмат кылуучу жаштардын санын өстүрүүгө мүмкүнчүлүктөр ачылууда.

Кадрлар бардык окуу-тарбиялоо процессинин кайтарымдуу натыйжага жетишинин таянычы. Акыркы жылдарда мугалимдер башка мектептер сыяктуу эле өз билимдерин, материалдык абалдарын чыңдоо максатында чет өлкөлөргө кетип калышууда. Бул проблема сөзсүз таасир этпей койбойт. Айрыкча мектептерде агайлардын азайып баратышы өкүндүрөт. Бул проблемага мамлекеттик денгээлде көңүл бурулса жакшы болмок. Окуу жылында мугалимдер жамаатынын бир жылдык жыйынтыктары чыгарылып

алар материалдык, моралдык сыйлыктарга сунушталып алардын маданий эс алуулары уюштурулду.

Билимкананын 2007-2008-окуу жылындагы билим сапаты 53%ти түздү. Жайкы эс алуу пландары түзүлгөн. Ал эми олимпиадалык топтор жайкы дем алуу мезгилинде да иштейт.

Бүтүрүүчүлөрдүн бардыгына паспорт берилип мамлекеттик үлгүдөгү документтерди берүүгө даярдыктар жасалган.

Билимкананын кенен стратегиялык маанидеги максаты аныкталган: «Билими, адамдык жеке сапаттары, ой-өрүшү, интеллекти жана түшүнүгү боюнча мезгилдин тамырын кармай билген, замандын кандай гана жүгү болбосун көтөрүп, Кыргызстанга дайыма пайдасы тийген инсанды тарбиялоо».

Айылдагы карапайым калктын таланттуу балдары «өз күчтөрү» менен ЖОЖдорго өткөндөй билимге ээ болуу максатында талыкпай эмгектенишүүдө.

Бул жыл билимканага өзгөчө жыл болуп Интернет- Бүткүл дүйнөлүк тармакка байланышка кирди. Суммасы 20 000 сомдук каражатка мектепке параболалык антендүү телевизор DVDси менен алынды.

Быйылкы окуу жылында предметтик олимпиадаларга катышкан төмөнкү окуучулар алдынкы ийгиликтерге жетишкен:

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Класс ы	Предмет и	Окуткан мугалими	Ээлеген орду		
					Район	Область	Респуб.
1.	Абдикерим к Б.	10-кл	Математ.	Акбаева К	1-орун	1—орун	
2.	Муктарали к А.	11-кл	-=-=	-=-=	1-орун	1-орун	
3.	Сражидин у А.	11-кл	-=-=	Мамарасулов М	1-орун		
4	Шакиржан к З.	10-кл	Физика	Тагаева М	1-орун	2-орун	
5	Абдушукур к К.	9-кл	-=-=	-=-=	1-орун		
6	Абдимомун к К.	10-кл	-=-=	Матибаева А	2-орун		
7	Абдисалам у Н.	9-кл	Информа.	Кулмурзаева Г	1-орун		
8	Салижан к З.	9-кл	-=-=	Абдисалам к М	2-орун		
9	Чиркеш у Б.	10-кл	-=-=	Кулмурзаева Г	1-орун	1-орун	
10	Жусупали к Ч.	11-кл	-=-=	Абдисалам к М	1-орун	3-орун	
11	Абдыкаар к Н.	9-кл	Кырг.тил	Акимова Ш	2-орун		
12	Абийбилла к А.	11-кл	-=-=	Айдарова Н	2-орун		
13	Бадалбек к А.	10-кл	географ	Айбашова А	2-орун		
14	Артык к К.	10-кл	Химия	Абдимомун КЖ	2-орун		
15	Чынгыз к А.	10-кл	-=-=	-=-=	3-орун		
16	Абдимомун у Д.	10-кл	Биология	Мамытова Г	1-орун		
17	Раимжан к Р.	10-кл	-=-=	-=-=	2-орун		
18	Кудайберди к Л.	9-кл	Орус тил	Атамкулова М	3-орун		
19	Акылбек у Т.	9-кл	-=-=	-=-=	2-орун		
20	Акботоева Н.	10-кл	-=-=	Боронбаева Н	2-орун		
21	Акмамат к Ы.	11-кл	-=-=	-=-=	1-орун	4-орун	
22	Орозматова З.	11-кл	Физика	Тагаева М		3-орун	

Билимканага апрель айында Кемел Кожомкулов келип өзүнүн иш-тажрыйбасынан айтып, окуучуларды терең билим алып, келечекте бир бир кесиптин жакшы ээси болушуна үндөдү.

Окуучулардын ар тараптуу кызыгууларын канааттандыруу максатында тиешелуу сабактардын ийримдери иштеди.

Аттестациялык комиссия билимкананын өзүн-өзү аттестациялоосунун жыйынтыгы боюнча анализ жүргүзүп, жалпы иш пландарын, илимий кенешменин иштерин, мугалимдердин календардык-тематикалык жана сабактардын пландарын, класстык журналдарды текшерүү менен чектелбестен, окуткан сабактар боюнча программалык материалды окуучулардын өздөштүрүүсүн анализдөө максатында текшерүү иштерин жана тестирилөө жүргүздү.

Окуучулардын жекече интеллектуалдык багытын арттыруу максатында кыргыз тили жана адабияты боюнча «Жашоодогу менин ордум» (түрдүү ситуациялардан чыгуу) темасында дилбаян жазып, 3 окуучу жеңүүчү деп табылып, «Кара –Алма» лагеринде бир жумалык эс алууда болушту.

Ушул эле жылы мамлекеттик тилдин «Мамлекеттик тил менин сыймыгым» аттуу 3 айлыгында «Кыргыз тили кылымдарды карыткан, эч ким аны өчүрө албайт тарыхтан» аттуу конкурста райондук турда билимкананын таланттары 1-орунга ээ болушту.

2007-2008-окуу жылында 11-класстын 12 бүтүрүүчүсү окуудагы жетишкендиктери үчүн «Артыкчылык аттестатына» көрсөтүлдү. Ал эми 9-класстын 6 окуучусу «Артыкчылык күбөлүгүн» алууга жетишти.

Улуттук тестирилөөгө 11-класстардын 42 окуучусу 110 балдан жогорку көрсөткүчкө ээ болушту.

«Ноокат» билимканасынын 2007-2008-окуу жылындагы бүтүрүүчүлөрү жөнүндө маалымат

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Окуган окуу жайы	Факультети же адистиги	Ийгилиги
1.	Абдыкадыр у. А.			
2.	Абдула Ашим к. Г.	КУУ	Рус. лит.	
3.	Абдимомун у. С.	ВМШ		Арт. аттестат
4.	Акылбек к. Б.	Ош МУ	ПОВТАС	
5.	Базарбай у. М.	Ош МУ	Медфак	Арт. аттестат
6.	Бекиева Э.	КУУ	Рус. Лит.	
7.	Бекешова А.	БИМ	Экономфак	
8.	Жанышбек к. О.	Ош МУ	Медуч.	
9.	Кулмурзаев М.			
10.	Каныбек к. А.	Ош МУ	Рус. Лит.	
11.	Кулмурзаев К.			
12.	Мамарасулов Н.			
13.	Марипова Ж.			

14.	Матибаева А.	Ош КУ	Филфак	
15.	Осмонов Р.			Арт. аттестат
16.	Орозматова З.	Ош МУ	Матфак	Арт. аттестат
17.	Сактанова Ж.	КУУ		Арт. аттестат
18.	Сражидин у. А.			Арт. аттестат
19.	Ураимжан у. А.	ОГПИ	Дене тарбия	
20.	Эркебаев Н.			
21.	Шерматова И.	Медакад.		
22.	Тагдырали к. А.	Ош МУ	Экономист	
23.	Абдимиталова Б.			Арт. аттестат
24.	Абдиллаев А.	Ош МУ	Тамож.	Арт. аттестат
25.	Абийбилла к. А.	Ош МУ	Филфак	Арт. аттестат
26.	Акмамат к. Ы.	КУУ	Физмат	Арт. аттестат
27.	Акботоева Н.	Ош МУ	Кыргыз тил	
28.	Анарбаева А.	Ош МУ	БИМ	
29.	Айтматов Н.	Ош МУ	Тамож.	
30.	Абдиллаева М.	Арабаев	Медфак	
31.	Бактыбек к. Э.	ОГПИ	Филфак	
32.	Жаанов Б.	ФПИ	Инженер	
33.	Джаныбаев Н.	Ош МУ		
34.	Жусупали к. Ч.	Ош МУ	ПОВТАС	Арт. аттестат
35.	Джунусова А.	БГУ		
36.	Закирова Ж.	Ош МУ		
37.	Исраилова У.	КУУ	Филфак	
38.	Умурзакова Ч.			
39.	Каныбек к. А.	Ош МУ	Биофак	
40.	Каныбек у. Н.	Ош МУ	Экономфак	
41.	Муктарали к. А.	БГУ		Арт. аттестат
42.	Махамадали к. А.	Ош МУ	Биохимия	
43.	Мурзалиева С.	БГУ		
44.	Нурдинова К.	БГУ	Медфак	
45.	Найманов Ш.	Ош МУ	Электросети	
46.				

Бул окуу жылындагы бүтүрүүчүлөрдүн билимди баалоо жана окутуу усулдары борбору тарабынан өткөрүлгөн тесттин жыйынтыгында алган баллдары жогору болуп, жогорку окуу жайлардын бюджеттик бөлүмдөрүнө 50% тен ашыгы окуп жатышат.

2008-2009-окуу жылында «Ноокат» билимканасында табигый-математикалык лицей-гимназиялардын окуу планы боюнча райондук билим берүү бөлүмү тарабынан тастыкталган план менен иш алып барылды.

19 мугалим 197 окуучу, 8 класс комплектиси менен окуу-тарбия жумуштарын алып барышты. Кабыл алуу конкурсунан жеңип чыккан 50 окуучу билимканага кабыл алынган. Бул окуу жылында 50%тен ашык бүтүрүүчү жогорку окуу жайлардын бюджеттик бөлүмдөрүндө билим алышты. Окуучулардын билим алып тарбияланышы үчүн атайын шарттар түзүлүп акысыз жатак, үч маал ысык тамак жана окуу китептери менен камсыздалды. Окуучулардын өз жөндөмдүүлүктөрүн өркүндөтүү багытында атайын олимпиадалык топтор жана кружоктор иштеди. Окуучулар олимпиаданын жеңүүчүсү болушу үчүн тынымсыз даярдыктарды көрүштү.

Мугалимдердин аракетчил иштери окуу жылынын башында эле билинип, октябрь айында информатика предмети боюнча «Инновациялык методдо окутуу» темасы боюнча областтык семинар өткөрүлдү. Бул семинарга информатика мугалимдери Кулмурзаева Гулзира жана Абдисалам кызы Минажат активдүү катышып областыбыздын ар кайсы жактарынан келген мугалимдерге өз билимдерин, иш-тажрыйбаларын бөлүшүштү.

Бул окуу жылында төмөнкү окуучулар предметтик олимпиадаларга катышып алдынкы ийгиликтерге жетишкен:

№	Фамилиясы, аты- жөнү	Классы	Предмети	Окуткан мугалими	Ээлеген орду		
					Район	Обл.	Респ.
1.	Абдикерим к. Б.	11-кл	Математика	Акбаева К	1-орун		
2.	Арзымамт к. Г.	10-кл	-=-=-	-=-=-	1-орун		
3.	Шакиржан к. З.	11-кл	Физика	Тагаева М	1-орун		
4.	Курбанбек к.	10-кл	-=-=-	-=-=-	1-орун		
5.	Абдушукур к.	10-кл	-=-=-	-=-=-	1-орун		
6.	Чиркешбай у. Б.	11-кл	Информат	Кулмурзаева Г	1-орун	1-орун	
7.	Таалайбек к.	11-кл	-=-=-	-=-=-	1-орун		
8.	Абдисалам у. Н.	10-кл	-=-=-	Абдисалам к М	1-орун		
9.	Салижан к. З.	10-кл	-=-	-=-=-	2-орун		
10	Абдыкаар к. Н.		Кыргыз тил	Акимова Ш			
11	Бекболот к. А.		Орус тили	Атамкулова М			
12	Калил к. Э.		Англис тил	Балтаева А			
13.	Мамасадык к. Б		-=-=-	-=-=-			
14.	Жакып к. М		Химия	Маматаева Г			
15.	Абдыразакова С	11-кл	-=-=-	-=-=-			
16	Султанов .А.	11-кл	Биология	Мамытова Г			
17	Абдумомун у. Д	10-кл	-=-=-	-=-=-	1-орун		
18.	Мураталиева Н.	11-кл	Укук	Сеитов А	1-орун		

Окуучуларга терең билим, тарбия берүүдө үзүрлүү эмгеги жана республикалык олимпиадада информатика сабагы боюнча байгелүү орунду камсыз кылгандыгы үчүн информатика мугалимдери Кулмурзаева Гулзира жана Абдисалам кызы Минажатка «Жогорку категория» ыйгарылып билим берүү министрлигинин «Ардак грамотасы» менен сыйланышты.

Мезгилдин оор шарттары жыл сайын окуучуларды тарбиялоодо билимканага бир топ кыйынчылыктарды алып келет. Бул жылы электрдин

тартыштыгына байланыштуу жылытуу системасы көмүр менен жылытууга өткөрүлүп, 145 000 сомдук каражат менен суу айлануу системалары алмаштырылды жана атайын меш орнотулду.

2008-2009-окуу жылында окуучулардын билим деңгээлин көтөрүү үчүн 23-сентябрь күнү мамлекеттик тил майрамына карата «Алп талантка таазим» аттуу кароо сынагы өткөрүлдү. Бул сынакта билимкана райондо биринчи орунду камсыз кылып, областтык кароо сынакка катышып келди.

2009-жылы 3-апрелде проф. М.Назаровдун туулган күнүнүн 76 жылдыгы жана «Ноокат» билимканасынын түзүлгөндүгүнүн 20 жылдыгына карата региондук биринчи Назаровдук окуулар өткөрүлдү. Анын ишине билимкананын мугалимдери активдүү катышып секциялык иштерде орто, атайын мектептерде окутуунун проблемалары боюнча баяндамаларды жасашты.

Окуу жылынын ар бир айы предметтик айлар деп белгиленип, ар бир предмет боюнча жана даталуу күндөргө карата класстан тышкаркы иштер өткөрүлдү.

Мамаюсупов Омурзак агай ушул жылы 128 даана түрдүү мазмундук багыттагы китептерди мектеп фондуна кошту.

Билимканага ата-энелерден демөөрчүлөр чыгып акчалай жардамдарды беришти. Алар Осмонов Таалай 1000 сом, Орунбаев Исмаил 1000 сом жана ишкер айым Джунусова Жанара 3500 сом беришип, бул каражаттар мектепти жасалгалоо иштерине жумшалды.

Демөөрчү Матисаев Кымбат тарабынан берилген 4000 сом 2009-жылы райондогу мугалимдердин август кенешмесине, райондун 80 жылдык мааракесине арналган фестивалга, областтагы мугалимдердин шаардык кенешмелерине коюлган концерттик программасынын чыгымдарына жумшалып ага 30 киши катышты.

Апрель айында Кытай Эл Республикасынан журналистер келип билимканачылар менен таанышып, ой бөлүшүп кетишти.

2008-2009-окуу жылында 11-класстын 12 окуучусу окуудагы жетишкендиктери үчүн «Артыкчылык аттестатына» көрсөтүлдү. Ал эми 9-класстын 2 окуучусу «Артыкчылык күбөлүгүн» алышты.

Улуттук тестке 11-класстардын 42 окуучусу 110 балдан жогорку көрсөткүчкө жетишти.

«Ноокат» билимканасынын 2008-2009-окуу жылында 11-класстын бүтүрүүчүлөрү жөнүндө маалымат

№	Ф.И.О.	Өткөн окуу жайы фак. же адистиги	Бюд	Контр	Орто окуу жай
1.	Абдукарим к. Б	ОшМУ Геофак	+		

2.	Абубакир у.	ОшМУ информ.	+		
3.	Абдиджалил к. М				
4.	Абдиджалил к. Г	КМУ фил.фак	+		
5.	Акылбек к. Айпери	ОшМУ Биофак	+		
6.	Акылбек к. А	ОшМУ ОБД	+		
7.	Асилбек к. А	КУУ ПОФТАС	+		
8.	Абдыразакова К	ОшМУ инфак	+		
9.	Айтиев С.	ОшМУ кытай т.		+	
10.	Абдыкаар к. Н	ОшМУ ПОВТАС	+		
11.	Зайнидин к.				Мед.уч.г.Ош
12.	Калмурза к. К	ОшМУ кыт. англ.		+	
13.	Нурудинов М.				Военн.уч.г.Ош
14.	Нурдинов Э.	ОшМУ медфак		+	
15.	Насиридин к.	ОшМУ рус.яз	+		
16.	Нематжан к. Г	ОшМУ геофак	+		
17.	Султанов А.	ВМАкадемия	+		
18.	Сайпидин к Б	Ош МУинформат.		+	
19.	Таалайбек к	ОшМУ инфак	+		
20.	Токтосунов Б	«Манас» ун.экон.	+		
21.	Турдали к Т	ОшМУ рус.яз.	+		
22.	Сактанов Б	ОшТУ аэдром	+		
23.	Чынгыз к А	ОшМУ медфак	+		
24.	Шакиржан к З	ОшМУ медфак	+		
25.	Султанов А	ВИАкод	+		
26.	Каныбек уу Т	«Манас»,экономфак	+		
27.	Абдимомун к К	Ош МУ информат.	+		
28.	Абдимадат к Аймер.	Ош КУ ОБДД	+		
29.	Аман к Махабат	Ош МУ биофак		+	
30.	Абдимуктар к Н	Ош КУ физика	+		
31.	Абдирашит к А	Бишкек. Медакад.		+	
32.	Акжол к Акбурул	Ош МУ Инфак	+		
33.	Жапар к Гулжан	ОшМУ Информат	+		
34.	Женишбек к Бегим	Ош МУ Мед.уч.		+	
35.	Калил к Элнура	Ош КУУинфак	+		
36.	Келдибай у Ы	ОшМУ Воен.ин.	+		
37.	Сапарова Наридат	ОшМУ мат-инфор.	+		
38.	Бадалбек к Анара	Бишкек. Медакад	+		
39.	Жолдошев	ОшМУ экономфак		+	
40.	Таалайбек к Нурзада	Мед.уч.			
41.	Таалайбек к нурзия	Ош КУУ биофак.	+		
42.	Узакова Дамира	Ош КУУинфак.	+		
43.	Орозова Гулбара	Бишкек.МедАкад.	+		
44.	Юсупова Сажида	ОшМУ биофак	+		

45.	Эркинбай уу Н	Бишкек.Архитек.	+		
46.	Каримов Элдияр	Бишкек.МедАкад.	+		
47.	Асылбек уулу Т	ОшМУ ПОФТАС		+	
48.	Шерматова А	ОшМУ ПОФТАС		+	
49.	Орозова Зулхумар	ОшМУ.Мед.уч.		+	

2008-2009-окуу жылында «Ноокат» билимканасынын имараттарын жаңы окуу жылына сапаттуу ремонттон чыгаруу үчүн 66300 сом өлчөмүндө акча бөлүнүп максаттуу жумшалды.

Ушул эле жылы билимкананын жатакана корпусуна ажааткана курулуп, ага 50 000 сомдук акча каражаты жумшалды.

Бул жылы бүтүрүүчүлөрдүн тесттен алган баллдары жогору болуп, бюджеттик негизде жогорку окуу жайларына өткөн окуучуларыбыз 80%ти түздү.

5-БӨЛҮК

БИЛИМКАНА МУГАЛИМДЕРИНИН ИЛИМИЙ ИЗИЛДӨӨЛӨРҮ

Айтматова И.Т., математика мугалими

«НООКАТ» БИЛИМКАНАСЫНДА МАТЕМАТИКАНЫ ОКУТУУНУН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Азыркы базар экономикасынын шартында коом мектептердин алдына чоң милдеттерди коюп олтурат. Анткени келечектин ээлери ыймандуу, ар тараптан ой жүгүртө алган, акыл- эси өнүккөн, кеңири пикирлей турган, өз оюн ачык айтып башкаларга түшүндүрө билген, өз элинин патриоту, активдүү инсан болууга тийиш.

"Жаратылыш - математиканын тили менен сүйлөйт" - деп айтылгандай учурдун келечек ээлерин тарбиялоодо математика сабагынын ролу чоң деп ойлойм. Анткени математика сабагында мисал- маселелерди чыгарууда белгилүү менен белгисиздин ортосундагы байланышты аныктап аны чечүүнүн түрдүү жолдорун табууга изденип окуучунун ой жүгүртүүсү өсөт, алган теориялык билимин турмушта колдонууга үйрөнөт. "Ар кандай илим математиканын закондорун пайдалана алганда гана баралына жете алат" - деп К.Маркс айткандай, азыркы коомдун ар бир маданияттуу мүчөсү математикалык билимге ээ болууга тийиш.

Окуучуларга сапаттуу билим берүү төмөнкүлөргө көбүрөөк көз каранды болору талашсыз:

1. Окуу планы жана программасы.
2. Окуу китептери.
3. Кадр маселеси.

1. Билимканада математиканы окутууда табигый- математикалык багыттагы лицейлердин окуу планы жана Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлиги тарабынан бекитилген математика боюнча

окуу программасы жетекчиликке алынган. Окуу планына ылайык класстар боюнча математикага бөлүнгөн сааттардын көлөмү төмөнкүдөй

	Классы	Жумасына	Баары
1.	8- класс	5 саат	170 саат
2.	9- класс	6 саат	204 саат
3.	10- класс	5 саат	170 саат
4.	11- класс	5 саат	170 саат

Бул көлөмдөгү сааттар менен айылдык окуучуларды жалпы эле лицей мектептеринин окуучуларынын билим деңгээлине жеткирүү кыйын, анткени алар жалпы билим берүүчү орто мектептердин математика предметине бөлүнгөн сааттардын көлөмүнөн бир аз гана көптүк кылат. Ошондуктан мектептин педагогикалык кеңешинин жана усулдук бирикмесинин чечими менен предметтик кружоктордун эсебинен математика предметине бөлүнгөн сааттар

	Классы	Жумасына	Баары
1.	8- класс	8 саат	272 саат
2.	9- класс	8 саат	272 саат
3.	10- класс	8 саат	272 саат
4.	11- класс	8 саат	272 саат

болуп толукталды.

"Ноокат" билимканасына 7- классты бүткөн окуучулар эки жолу сынак өткөрүү менен тандалып алынат.

Билимканада математиканы окутууда төмөнкүдөй иш-аракеттер негиз кылып алынат:

- окуучунун жаш өзгөчөлүгүнө жараша билим деңгээлин түптөө;
- окуучуну предметке кызыктыруу үчүн жаңы методдорду колдонуп сабак өтүү;
- мисал- маселелерди турмуштан алуу;
- улуттук буюмдарды, улуттук каада салттарды пайдалануу;
- кошумча окутуу (кошумча сабактарды, кружокторду, факультативдик сабактарды уюштуруу);
- окуучуларга күн сайын ондон эсеп чыгартуу жана бири- бирине текшертүү;
- оозеки эсептөөгө көнүктүрүү;
- тесттер менен иштөөгө үйрөтүү;
- математикалык тилде айтып жаза билүүгө көнүктүрүү;
- эртеңки өтүлө турган теманы бүгүн окуп келүү;
- теориялык материалды окуп, түшүнгөнүн айта билүү;
- маселедеги проблеманы туура аныктоо жана максат кое билүү;
- проблеманын чечүүнүн түрдөө жолдорун аныктоо;

- проблеманы ыңгайлуу жол менен чече билүүгө үйрөтүү;
- окуучулардын ой жүгүртүүсүн өстүрүү (кроссворд, тест, чайнворд, сөз толуктоо ж.б.);
- кошумча адабияттар менен иштөө;
- жогорку кыйындыктагы мисал- маселелерди чыгаруу;
- олимпиадалык топтор менен маселелерди чыгаруу жана изилдөө;
- реферат жазуу, буклет чыгаруу;
- жаңы маалыматтар менен таанышуу жана анын үстүнөн иштөө;
- Интернет аркылуу математикалык жаңылыктар менен таанышуу жана мектептин «Математика» гезитине чыгаруу менен башкаларга жеткирүү ж.б.

2. «Ноокат» билимканасында математиканы окутууда 8- 9- 10- 11- класстар үчүн предметтик окуу китептери окуучулардын өз алдынча даярданышы, үй тапшырмасын аткарышы үчүн колдонулат. Окуу программасындагы теориялык материалды берүүдө жана аны бышыктоодо төмөнкүдөй кошумча адабияттар колдонулат: А.Цыпкин, К. Петраков. Сборник задач по курсу математического анализа; Г.Н. Берман. Сборник задач по курсу математического анализа; С.М.Мусаев. Элементардык функциялар жана аларды изилдөө; С.Мадраимов. Модуль белгисин кармаган функциялардын графигин түзүү; С.И.Щварцбург. Алгебра жана математикалык анализ ж.б. Аталган китептерди пайдалануу менен окуучулардын теориялык билимдерин тереңдетип мисал, маселелер аркылуу аларды бышыктоого жетишебиз.

3. Билимканада математика сабагын окутууда үч мугалим эмгектенет:

Мамарасулов М.С. - билимкананын директору, «Эл агартуунун мыктысы», жогорку категориядагы мугалим, эмгек стажы 31 жыл.

Айтматова И.Т. - жогорку категориядагы мугалим, «Эл агартуунун мыктысы», эмгек стажы 24 жыл.

Акбаева К.А. - жогорку категориядагы мугалим, «Эл агартуунун мыктысы», Ош МУнун аспирантурасын бүтүргөн, эмгек стажы 16 жыл.

Алар:

- өз убагында билимдерди жогорулатуу курстарынан өтүү;
- тесттер жыйнагына жаңы кийрилген мисал, маселелерин чыгаруу;
- орто мектептин математика курсу боюнча бүтүрүү экзамени үчүн тапшырмалардын С деңгээлин иштеп чыгуу;
- областтык жана республикалык деңгээлдеги олимпиадалык маселелерди чыгаруу;
- окутуунун жаңы усулдары боюнча семинарларга, тренингдерге катышып, андан үйрөнгөндөрүн сабактарда колдонуу;
- ар бир сабакты түрдүү усулдар менен кызыктуу өтүү үчүн изденүү;
- Интернет аркылуу окуучуларды жаңылыктар менен камсыздоо ж.б. иш-чараларды үзгүлтүксүз аткарууну адатка айландырышкан.

«Ноокат» билимканасынын мугалимдери өз предметин окуучуларга жеткирүү гана эмес, татыктуу тарбия берүүнү да көңүлдүн борборунда сакташат. Ата- энелер менен биргеликте балдарды тарбиялоо жана билимин

жогорулатуу жолдорун иштеп чыгууга жана аны турмушка ашырууга аракеттенишет. Ар бир окуучунун жөндөмүнө жараша мамиле жасап, окуучулардын чыгармачыл окуп- үйрөнүү маанайын жогорулатууга шарт түзүп келишет.

Математика сабагын уюштуруу усулдары

Азыркы учурда математиканы окутуунун негизги проблемаларынын бири - математика сабагын сапаттуу уюштуруу.

Сабактын сапаты мугалимдердин билим деңгээлине, анын маданиятына, аракетчилдигине жана өз кесибин сүйө билгендигине байланыштуу болот. Сабакты кызыктуу өтүү үчүн балдарды уюштура билүү, көнүлүн негизги максатка топтоо керек. Бул максатта:

1. Сабакты уюштуруу учурунда окуучуларга жаңы темага жана учурга байланышкан кичинекей маалыматты, кызыктуу суроолорду колдонууга болот.

2. Үй тапшырмасын текшерүүнү кроссворд чечүү, перфокарта жана чынжыр оюнун колдонуу, окуучуларды бири- бирине текшертип баалоо жолу менен ишке ашырууга болот.

3. Өтүлгөн теманы кайталоодо эки топтун таймашын, «Домино», «Ким алдыңкы» деген сыяктуу оюндарды уюштурууга, дидактикалык материалдарды колдонууга болот.

Жаңы теманы түшүндүрүүдө:

1. Баштапкы маалымат менен жаңы маалыматты байланыштыруу жана окуучунун билимин текшерүү максатында мини-тест, тема боюнча математикалык диктант жаздырууга болот.

2. Жаңы материал жеңилерээк болсо, теманын негизги маалыматтарын суроо- жооп иретинде окуучулардын өздөрүн катыштыруу менен аныктап мугалимдин кошумча материалдарды бериши менен жыйынтыктоого болот.

3. Дублер мугалимди пайдалануу (Мыкты окуган же олимпиаданын катышуучусуна теориялык материалды окуп келип, окуучуларга түшүндүрүү боюнча тапшырма берилет. Андан кийин маалымат башка окуучулар жана мугалим тарабынан толукталышы мүмкүн).

4. Лекция формасы. Мында чоң бир бөлүмдү же параграфты жалпы түшүндүрүү менен аны бышыктоону теманын бөлүктөрү боюнча окуучуларды чакан топторго бөлүү жолу менен аткарууга болот.

Сабакта окуучуну өзүн- өзүнө, окуучуларды бири- бирине баалатуу, балл топтоо жолдору мугалимдин анализи менен толукталат.

Акбаева К.А., математика мугалими

**ФИЗИКА- МАТЕМАТИКА БАГЫТЫНДАГЫ АЙРЫМ
МЕКТЕПТЕРДЕ ЭЛЕМЕНТАРДЫК МАТЕМАТИКАНЫН**

ТАНДАЛГАН БӨЛҮМДӨРҮН ОКУТУУНУН УЧУРДАГЫ АБАЛЫ

Америка Кошмо Штатын негиздеген улуу инсандардын бири Томас Джефферсон «Элдин бактысы анын билимине жараша болот» - деген кемеңгер ойду айткан экен. Бул пикир Кыргызстандын эли үчүн да ХХI кылымдын босогосунда өзгөчө мааниге ээ экендиги талашсыз. Республикабыз эгемендүүлүккө жетишип өз алдынча эркин өнүгө баштаган күндөн тартып өлкөбүздүн коомдук түзүлүшү

өзгөрдү, базар экономикасын, эл чарбасын, илимин, маданиятын жогорулатуу үчүн жогорку квалификациялуу адистерди даярдоо негизги маселенин бири болуп калды. Ошол себептүү билим берүү системасын, мектептердин структурасын, окутуунун мазмунун, программасын, методдорун өркүндөтүү, жаны типтеги мектептерди уюштуруу, окутуунун сапатын дүйнөлүк стандарттын деңгээлге жеткирүү милдети келип чыгып, жер- жерлерде физика- математика багытындагы класстар, гимназия, лицей мектептери уюштурулуп иштеп жатат. Аталган мектептерде математиканын тандалган курстарын окутуу учурда кандай абалда?

Тереңдетилип окутулуучу класстардын, лицейлердин, гимназиялардын милдети- мектептик билим берүүнүн мамлекеттик стандарттарын, окутуу программаларын жетекчиликке алып окууга шыктуу, таланттуу окуучуларды атайын программалар, ыкмалар менен математика, физика, информатика, англис тили ж.б. предметтерге тереңдетип окутуу аркылуу дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине чыгуу, түшүнүгү, ой- өрүшү, интеллекти, адамдык сапаты жогору болгон, мамлекетибиздин кызыкчылыгын көздөгөн, улуттук сыймыкты сактай билген мыкты адамды тарбиялоо болуп эсептелет.

Физика- математика багытындагы гимназияларда 5- класстан, ал эми лицейлерде 8- класстан тартып окутуу жүргүзүлөт. Айрым математикалык багыттагы класстарда, гимназияларда, лицейлерде мектептик билим берүүнүн мамлекеттик стандартына ылайык математика боюнча программалар бир аз тереңдетип, ал эми математиканын тандалган курстары (бөлүмдөрү) үстүртөн гана окутулуп келүүдө. Чындыгында лицейлер, гимназиялар үчүн элементардык математиканын тандалган бөлүмдөрүнүн программасы ушул күнгө чейин жер- жерлерге жеткен эмес.

Бүгүнкү күндө дүйнөлүк масштабда илим менен өндүрүштүн азыркы деңгээлине шайкеш келгидей стабилдүү окуу китептерин жана окуу методикалык колдонмолордун комплектилерин даярдап басмадан чыгаруу зарыл болуп олтурат. Бул иш- чаралар баарыдан мурда окутуунун сапатын, билим берүүнүн илимий- теориялык деңгээлин жогорулатууга жана эң негизгиси тигил же бул предмет боюнча окуу программасынан тышкаркы өзүнүн теориялык жана практикалык даярдыгын тереңдетүүнү каалаган таланттуу окуучулардын талабын максималдуу канааттандырууга багытталмак эле.

Окутууну таланттуу окуучунун өздүк умтулуусуна, анын жөндөмдүүлүгүнө жана кызыгуусуна карата дифференцирлештирип жүргүзүүнүн эң ийкемдуу формасы- айрым окуу предметтерин терендетип окутуу болуп эсептелет, анткени мында ар бир окуучу өзү кызыгып, тандап алган предмети боюнча билимин каалаганча тереңдетип, практикалык ыкмаларга машыга алат, демек окуучу өзүнүн интеллектуалдык мүмкүнчүлүгүнө жараша максималдуу эмгектене алат.

Учурда республикабызда алгачкы тереңдетип окутуучу мектептердин, лицейлердин, гимназиялардын ачылганына 15- 20 жылдын жүзү болду. Математика багытындагы айрым мектептерде окуучулардын билим деңгээли, жалпы эле окутуунун абалы бүгүнкү күндө кандай? Бул суроого жооп катары Ноокат жана Араван районунундагы кээ бир физика- математикалык лицейлердин, гимназиялардын окуучуларынан алынган анкеталык суроолордун жыйынтыгын сунуш кылууга болот.

Анкеталар 8- 9- 10- 11- класстар үчүн 23- 25 суроодон туруп, ар бир класска өзүнчө түзүлгөн.

8- класстар үчүн анкета

1. 3 кө бөлүнүүчүлүк белгисинин далилдөөсүн билесиңби?
2. $ax+b=0$ теңдемеси качан чечимге ээ эмес?
3. Теңдемелердин системасын чыгаруунун кандай жолдору бар?
4. Тең күчтүү теңдемелер деп кандай теңдемелерди айтабыз?
5. Теңдеменин негизги 2 касиетин билесиңби?
6. $ax+b>0$ барабарсыздыгын чыгар.
7. Теорема, аксиома деген эмне?
8. Теоремаларды далилдөө деген эмне?

9. Пифагордун теоремасын окуу китебиндеги далилденген жолдон башкача далилдей аласыңбы?
10. Фигуранын аянты деп эмнени түшүнөсүң?
11. Борбордук бурч кандай ченелет?
12. Градус деген эмне?
13. Функциянын берилүү жолдорун жаз.
14. Ондук бөлчөктү жөнөкөй бөлчөккө кантип айландырууга болот?
15. Даражанын кандай касиеттерин билесиң?
16. Эмне үчүн санды нөлгө бөлүүгө болбойт?
17. Эки жагы боюнча тик бурчтуу үч бурчтук түзгүлө?
18. Түз сызыктардын параллелдигинин белгиси кандай?

19. Чиймеде канча төрт бурчтук бар?
20. Орто Азиялык белгилуу илимпоздордон, математиктерден кимдерди билесиң?
21. Эсептөөнүн ондук системасы деп эмнени айтабыз?
22. Евклиддин алгоритмин билесиңби?
23. Арифметика деген эмне?
24. Көптүк деген эмне?
25. Математика сабагынан дагы кандай темаларды жана курстарды билгиңер келет?

9- класстар үчүн анкета

1. Орто Азиялык илимпоз математиктерден кимдерди билесиң?
2. Пифагордун теоремасын окуу китебиндеги далилдөөдөн башка жол менен далилдей аласыңбы?

3. Эки жагы боюнча тик бурчтуу үч бурчтук түз?
4. $1+2+3+\dots+100$ дүн суммасын кыскача жол менен тап.
5. Арифметиканын негизги теоремасын билесиңби?
6. Барабарсыздыктын кандай касиеттери бар?
7. Сандык барабарсыздыктар деп эмнени айтабыз?
8. Төрт чекит аркылуу канча түз сызык жүргүзүүгө болот?
9. Чиймеде канча үч бурчтук бар?
10. Айланага ичтен сызылган бурч деп эмнени айтабыз?
11. Коллинеардуу векторлор кандай болушат?
12. Эмне үчүн $\sin 30^\circ$ та $\frac{1}{2}$ ге барабар?
13. Векторлордун скалярдык көбөйтүндүсүнүн формуласын жаз.
14. Жуп функция деп кандай функцияны айтабыз?
15. Так функциялардын графиги кандай болот?
16. Евклиддин алгоритмин пайдаланып (846; 246) санынын эң чоң жалпы бөлүүчүсүн тап.
17. $y = \frac{1}{x+1}$ функциясынын графиги кандай болот?
18. n бурчтуктун диагоналдарынын саны канча?
19. Ичтен сызылган бурч эмне менен ченелет?
20. «Математика» сөзүнүн мааниси кандай?
21. Эмне үчүн $\cos 30^\circ$ та $\frac{\sqrt{3}}{2}$ ге барабар?
22. $0,(73)$ мезгилдүү ондук бөлчөктү жөнөкөй ондук бөлчөккө айландыр?
23. Математика сабагынан дагы кандай темаларды жана курстарды үйрөнгүң же билгиң келет?

10- 11- класстар үчүн анкета

1. «Математика» сөзүнүн мааниси кандай?

2. «Алгебра» сөзүнүн маанисин түшүндүрүп бер.
3. Геометрия, стереометрия сөздөрүнүн маанисин билесинби?
4. Рационалдык сандар деп кандай сандарды айтабыз?
5. Иррационалдык сандар деп кандай сандарды айтабыз?
6. Анык сандар деп кандай сандар аталат?
7. Кокустук чондуктар деп эмнени айтабыз?
8. Кокустук окуялар деп эмнени айтабыз?
9. Математикалык статистиканын элементтери кайсылар?
10. $1^2+2^2+3^2+\dots +100^2$ эмнеге барабар?
11. $1^3+2^3+3^3+\dots +n^3$ эмнеге барабар?
12. n бурчтуктун диагоналдарынын саны канча?
13. Туура n бурчтуктун ички бурчтарынын ар бири канча градуска барабар?
14. $0,(73)$ жана $0,23(137)$ мезгилдүү чексиз ондук бөлчөктөрдү жөнөкөй бөлчөккө айландыр?
15. Окуянын ыктымалдыгы деп эмнени айтабыз?
16. Үч бурчтуктун медианалары бир чекитте кесилишкенде кандай бөлүктөргө бөлүнөт?
17. Үч бурчтуктун үч бийиктиги бир чекитте кесилишеби?
18. Түз сызыктын тегиздикке параллелдик белгисин жаз?
19. Түз сызыктын тегиздикке перпендикулярдык белгисин жаз?
20. Параллелепипеддин каптал бетинин аянты эмнеге барабар?
21. Призманын толук бетинин аянтын кантип табабыз?
22. Жалпак бурч деп эмнени айтабыз?
23. Көп бурчтуктун граны деп эмнени айтабыз?
24. Бирден баштап n натуралдык сандардын квадраттарынын суммасы $n(n+1)(2n+1)/6$ га барабар экендигин далилде?

25. Математиканын дагы кандай курстарын жана темаларын үйрөнгүң же билгиң келет?

Анкетада логикалык жана орто мектептин математика боюнча программасынан, элементардык математиканын тандалган бөлүмдөрүнүн материалдарынан түзүлгөн суроолор берилген.

Иликтөө үчүн Ноокат жана Араван райондорунун физика-математикалык лицей-гимназиялары тандалып алынып анкеталык суроолордун жыйынтыктары жалпылаштырылды. Тиешелүү мектептердин жетекчилеринин жана математика мугалимдеринин өтүнүчү менен мектептердин аттарын атабай коюуну туура таптык. Анкеталык суроолорго жооптор мүмкүн болушунча чындыкка жакын болуш үчүн окуучуларга фамилиясын жазбашын сунуш кылдык. Суроолорго жооп берүү убактысы класстарга карата 30 мүнөттөн 1 саатка чейин созулду. Анкеталык суроолорго жооп берүүнүн жыйынтыгы төмөнкүдөй болду:

Класстар	8		9		10		11	
Окуучулардын саны	100		94		70		86	
Суроолордун №	Туура жооп берген окуучулар		Туура жооп берген окуучулар		Туура жооп берген окуучулар		Туура жооп берген окуучулар	
	Саны	%и	Саны	%и	Саны	%и	Саны	%и
1	21	21	26	28	2	3	7	8
2	15	15	0	0	15	21	22	26
3	21	21	20	0	40	57	46	53
4	1	27	29	28	40	21	21	24
5	0	0	0	0	3	4	21	24
6	8	8	3	3	7	10	14	16
7	42	2	2	2	0	0	0	0
8	16	16	12	13	0	0	0	0
9	0	0	64	68	0	0	8	9
10	2	2	5	5	6	9	32	37
11	0	0	2	2	0	0	7	8
12	24	24	2	2	0	0	10	12
13	12	12	2	2	4	6	0	0
14	10	10	4	4	0	0	4	5
15	18	18	4	4	0	0	12	14

16	17	17	0	0	0	0	12	14
17	0	0	1	1	14	20	17	20
18	3	3	12	13	15	21	5	6
19	23	23	10	11	14	20	6	7
20	11	11	2	2	2	3	0	0
21	8	8	1	1	2	3	40	47
22	9	9	3	3	2	3	0	0
23	2	2	0	0	0	0	2	2
24	5	5	-	-	0	0	2	2
Жалпы:	272	11	182	8	154	9	294	14

Таблицадан көрүнүп тургандай, көпчүлүк окуучулардын математикалык билими учурдун талабындагыдай деңгээлде эмес. Баарыдан мурда көпчүлүк окуучулардын анкеталык эң жөнөкөй суроолорго жооп бере албагандыгын өкүнүчтүүлүк менен белгилөөгө болот. Ал гана турсун кээ бир окуучулар берилген суроолордун бирине да жооп бере албаган. Кээ бир окуучулардын жоопторун келтирели: «Пифагордун теоремасын окуу китебиндеги далилдөөдөн башка жол менен далилдеп болбойт», «Алгебра» грек тилинен алынган, бизче алгебра- анализдин башталышы», «Анык сандар- бүтүн эмес сандар» ж.б. «Математиканын дагы кандай башка курстарын жана темаларын үйрөнгүң же билгиң келет?» деген суроого математикалык багыттагы мектептин көпчүлүк окуучулары «билбейм», «кызыкпайм», «каалабайм», «кереги жок» деп жооп берип математикага кызыкпаганы таң калтырбай койбойт.

Лицейлердин, гимназиялардын окуучуларынын жогорудагыдай жоопторунан кийин математика боюнча билими канчалык деңгээлде экендигине баа берип андан кандай жыйынтык чыгарууга болот? Математикалык багыттагы мектептердин иштеринде орун алган кээ бир кемчиликтер төмөнкүлөргө байланыштуу:

- лицей-гимназияларга тапшырган окуучулардын билим сапатынын жылдан-жылга төмөндөшү, мисалы, 8-10 жыл мурда «Ноокат» билимканасына кабыл алуу сынактарында максималдык балл 30-35 болгон учурда 15-20 баллдан жогоркулары кабыл алынса, азыркы мезгилде ошондой эле тапшырмаларды аткарган окуучулардан 5-6 дан жогору балл топтогондор кабыл алынып окуп жатышат;

- математиканы тереңдетип окутууда көпчүлүк мугалимдер сабакты кадимки эле (традициялуу) методдор менен өткөрүү менен чектелиши;

- кээ бир математикалык багыттагы мектептерде окутуу теориялык жана практикалык жактан даярдыгы начар болгон мугалимдерге жүктөлгөндүгү;

- сабактарды тийиштүү деңгээлде өткөрүүгө керектүү материалдык базаны түзүүгө, айрым алганда керектүү адабияттарды өз убагында камсыз кылууга, мектеп жетекчилери менен мугалимдердин анча көңүл бурушпагандыгы;

- өз алдынча практикалык жана лабораториялык жумуштарды иштетүү анча практикаланбай келиши;

- айрым математикалык класстарда, мектептерде тереңдетилген предметтер боюнча кружоктордун же атайын курстардын уюшулбай жатышы;

- математика сабагы жумасына 8 сааттан 12 саатка чейин окутулгандыгына карабастан, көпчүлүк мугалимдер тереңдетип окутуу үчүн окуу- методикалык адабияттардын жоктугун, дидактикалык материалдардын эскилигин шылтоолоп, математиканын тандалган бөлүмдөрүн пландарына киргизбей келиши;

- математикалык багыттагы мектептердин тиешелүү окуу программалары менен ушул мезгилге чейин толук камсыз болбой жатышы;

- кыргыз тилинде математикалык багыттагы мектептер үчүн жазылган атайын окуу китептеринин дээрлик жоктугу, мугалимдер үчүн окуу- методикалык адабияттардын жетишсиздиги ж.б.

Бул айтылгандарга 15 жылдан бери лицей-гимназияларда математика мугалими катары эмгек жолумда күбө болдум. Алардын негизинде төмөндөгүдөй корутунду чыгарууга болот:

1. Математикалык багыттагы лицей-гимназиялар үчүн тереңдетип окутулуучу математиканын мазмунун, программасын, окуу китептерин учурдун талабына ылайык түзүп, алар менен камсыз кылуу;

2. Математикалык мектептерге таланттуу, мыкты окуучуларды гана тандап алуу;

3. Тереңдетилип окутулуучу класстар, лицейлер, гимназиялар үчүн теориялык жана методикалык жактан даярдыгы мыкты мугалимдерди конкурстук жол менен тандап кабыл алуу;

4. Ар бир мектептин материалдык базасын милдеттүү түрдө чыңдоо, окуу программалары жана окуу куралдары менен алдын ала камсыз кылуу;

5. Республиканын математиканы тереңдетилип окутуучу мектептери үчүн математика предмети боюнча программаларды өркүндөтүү, окуучуларга жана мугалимдерге арналган окуу китептерин даярдап чыгаруу;

6. Математика боюнча орус тилиндеги сыналган китептерди тез арада кыргыз тилине которуп, математика багытындагы айылдык мектептерди окуу китептери менен камсыз кылуу;
7. Тереңдетип окуткан предметтер боюнча кружоктордун жана атайын курстардын иштерин жандандыруу;
8. Атайын мектептерде класстан тышкаркы иштердин санын, сапатын жогорулатуу, олимпиадалык, спорттук, окуучулардын ой жүгүртүүсүн, пикирлөөсүн, илимий көз караштарын өнүктүрүүчү окуу-тарбиялык иштерди жакшыртуу жана жолго салуу зарыл.

Кулмурзаева Г., информатика мугалими

ИНФОРМАТИКА САБАГЫНДА ОКУУЧУЛАРДЫН ОЙ ЖҮГҮРТҮҮЛӨРҮН ӨНҮКТҮРҮҮ ЖАНА TURBO ПАСКАЛЬ ПРОГРАММАЛОО ТИЛИНДЕ КОМПЬЮТЕРДЕ ИШТӨӨНҮН ЖОЛДОРУ

«Информатика» термини «Информация» деген сөздөн келип чыккан. Сөздүн кеңири маанисинде информация- бул реалдуу дүйнөнүн чагылып көрүнүшү; кыскача мааниде информация- бул сактоо, өткөрүп берүү жана иштеп чыгуу объектиси болуп эсептелген ар кандай маалымат. Замандын талабына ылайык информациялык технологиянын өнүккөн

мезгилинде ар бир инсан компьютерде өз алдынча иштөөнү үйрөнүүгө тийиш.

Компьютер - бул ойлонбостон иштөөчү машина. Аны «ойлонтуу», башкаруу колдонуучунун милдети. Ал эми компьютердин программалык жабдылышын жана программалоо тилдерин окуп үйрөнүү менен адам баласы аны «кулдук уруп айтканыңды аткарамын» дегенге чейин мажбурлашы мүмкүн. Бирок ага чейин бир аз чыдамкайлык жана өжөрлүк талап кылынат.

Чыгармачыл ой жүгүртүү процессине И.Бекбоев мындайча мүнөздөмө берет: «Чыгармачыл ой жүгүртүү окуу, чыгармачыл таанып билүү ишмердүүлүгүндө проблемаларды жана проблемалуу маселелерди чечүү формасында айкындалат. Проблема суроо формасында туюнтулат. Ошондуктан чыгармачыл издөөнү талап кылуучу, аны издөөгө жарамдуу каражаттарга ээ болгон, жообу алдын ала белгисиз, субъекттин алдында пайда болгон суроо проблеманы аныктайт. Эгерде окуучу жоопту издөө каражатына ээ болсо, анда жообу белгисиз болгон суроо проблема боло албайт».

Билим акылды өстүрүүнүн негизги шарты. Бирок ал жетиштүү эмес. Белгилүү болгон билимдер боюнча өз алдынча ой жүгүртүүнү ойготуп жаңы билимдерди өздөштүрүүдө колдонуу аркылуу акылды өстүрүү манилүү.

Окутуунун негизги формасы- сабак. Сабак аны пландаштыруудан башталат. Информатика сабагында ар бир окуучу информатика боюнча билимдерге ээ болуу менен аны турмушта колдоно билүүгө үйрөнөт. Ар бир окуучуга компьютерде өз алдынча программа түзүп аны иштете билишин үйрөтүү зарыл.

Программалоо бул өтө татаал чыгармачылык. Ал өзүнө илимпоз менен жумушчунун, конструктор менен чабандын, жазуучу менен актердун, учкуч менен айдоочунун, бала менен аксакалдын ж.б. ойлорун камтыган процесс.

TURBO-паскаль программалоо тилинде циклдик программа түзүү

Алфавити жагынан алганда TURBO-паскаль тили Бейсик тилинен көп деле айырмаланбайт.

FOR, TO, DO - кайталоо (цикл) операторлору. Бул операторлордун түзүлүшү төмөнкүдөй:

FOR<цикл пар>: = <баш. маан.> to<ак. маан.> do<оператор>

FOR, TO, DO - кызматчы сөздөр (үчүн, чейин, аткаруу), <цикл пар.> - цикл параметри бүтүн типтеги өзгөрүү;

<баш.маан.> - параметрдин баштапкы жана <ак. маан.> акыркы маанилери
<оператор> - паскаль тилинин ар кандай операторлору. Эгерде ал операторлор бир канча болсо, анда алар BEGIN+END сөздөрүнүн ичине алынышы керек. Мисалы, $1+2+3+\dots+N$ суммасын табуу керек болсун. Анда

VAR

i,n,s integer: (өзгөрмөлөрдү жарыялоо)

begin

write ('N=') ; readln (n); (N санын кийирүү)

S: = 0

For I : = 1 to n do

S: = S+ I ; (сумманы эсептөө цикли)

Writeln (N чейинки сандардын суммасы= S)

END.

Эгерде цикл параметринин мааниси азайып олтурса башкача айтканда, кадамы 1 болсо, анда to сөзүнүн ордуна down to (төмөн көздөй) сөзү колдонулат, мисалы:

S: = 0 : for I:=20 down to 1 do S: = S+I; операторлору 1 ден 20 га чейинки сандардын суммасын эсептеп чыгарат.

Down to сөзүн колдонуу менен жогорудагы программаны терс сандардын суммасын чыгарууга мүмкүн болгондой кылып түзүүгө болот. Бул учурда төмөнкүдөй операторлор колдонулат.

S:=0 ; S1: =0

If (n>=0) then

For I :=1 to n do S:= S+I

Else for I : = -1 down to n do S1: = S1+I ;

Мисалы жогорудагы сумманы эсептөө программасын WHILE++DO операторун колдонуу менен мындайча түзүүгө болот.

Var a, i ,s: integer;

Begin i : = 0; S :=0;

Write ('a='); readln (a);

While (I<=a) do begin S := S+I ; i: = i+1 end;

Writeln (a санына чейинки сандардын суммасы = , 'S'); end.

Биз циклдик программа түзүүнүн жолдорун карадык. Маселенин берилишине жараша циклдик программада колдонулуучу операторлордун ыңгайлуусун тандап алууга болот.

Мамытова Г., биология мугалими

БИЛИМ САПАТЫН ЖОГОРУЛАТУУ МЕКТЕПТЕРДИН НЕГИЗГИ СТРАТЕГИЯЛЫК БАГЫТЫ

Илим менен техниканын үзгүлтүксүз өнүгүшү, коомдук турмуштагы өзгөрүүлөр мектептерге, жалпы мугалимдерге жаңы милдеттерди коеру анык. Замандын темпи менен катар билим алуу да, билим берүү да өркүндөп алдынкы прогресске карай умтулууда. Акыркы жылдары мугалимдердин көпчүлүгү (айрыкча жаш курагы орто жаштан ооп калгандар) азыркы балдар окууга кызыгышпайт, таптакыр сабак окушпай коюшту, биз окуганда мындай элек дешип азыркы мектеп окуучуларына кандайдыр бир деңгээлде доомат коюшуп өздөрүнүн окуучулук мезгилдерин сыймыктануу менен эскерип калышат. Албетте окуучулардын сабакка кызыкпай коюшуна бир жактуу сын берип күнөөнүн баарын окуучуларга оодарып салуу педагогдук акыйкатсыздык болоор эле. Бул көрүнүштүн табигый себептери ар түрдүү жана алардын көпчүлүгү мугалимдер тарабынан кетирилген кемчиликтер болуп калууда. Алардын негизгилеринин бири- окутуунун формасынын дайыма бир түрдүүлүгү, анын тажатма процеске айланышы.

Кыргызстандын көптөгөн алдынкы мугалимдери формализмдин калыбынан чыгып өз предметтерин терең, окуучунун купулуна толо турган кылып өтүүгө аракет жасашып өзүнүн жаңы активдүү усулдарын жаратып сабактын түрдүү формаларын туура айланыштыруу менен окуучулардын сабакка болгон кызыгуусун арттырышууда.

Учурда окуучуларга терең билим берүү биология мугалиминин илимий-теориялык деңгээлинин жогору болушун талап кылат. Бүгүнкү күндө сабак өтүү мындан 15-20 жыл мурдакы жылдардан таптакыр айырмаланат. Мисалы, мен иштеген «Ноокат» билимканасында окутуунун өзгөчө ыкмалары колдонулат. Мында окуучулар

- өздөрүн эркин алып жүрүшөт;

- өз ойлорун ачык айтышат;
- өзүнүн чыгармачылыгын көрсөтө билүүгө аракеттенишет;
- ар бир окуучу өзүнүн жөндөмдүүлүгүнө жараша тигил же бул предметке басым жасашат (мисалы, медик боло турган окуучулар 10-11- класстарда биология, химия сабактарына өзгөчө маани беришет, мындай укукка ээ болгон окуучулар өздөрүн эркин сезип ойлорун ачык айтуу менен ой жүгүртүүсү да кенен болот).

Мен билимканадагы иш- тажрыйбам менен төмөндөгү 11 пунктта бөлүшүүнү ылайык таптым.

1. Класстык бөлмөнүн жасалгасы

Класстын ичи таза, полдо паластар төшөлгөндүктөн окуучулар ыңгайлуу, жеңил бут кийимдер менен жүрүшөт. Дубалда окуу программасына ылайык буюмдар илинген. Алардын бардыгына окуучулардын өз колдору жетип, кармап көрүп, өз эркинче пайдаланууга укуктуу. Талапка ылайык илинген буюмдарга окуучулар тийбеш керек жана колдору да жетпей тургандай болушу керек эле. Досканын эки четине ромб формасындагы тактайга «Муну билуу кызыктуу» жана «Ойлонгула, тапкыла» деген аталышта окуучулардын кругозору үчүн материалдар жайгаштырылган. Аны окуучулар өздөрү бир жумада бир жолу жаңылап турушат.

2. Класстык парталардын коюлушу

Класстык парталардын ыңгайлуу коюлушу окуучулардын чакан топтордо иштешине, бири- бирине жардам беришине шарт түзөт б.а. биринин жазганын же жасаганын экинчиси көрүп, ал да аракет кылат. Партаны биз көбүнчө П формасында даярдайбыз.

3. Эртең мененки чогулуш (5 минуталык)

Мында мугалим тарабынан окуучулардын ал- абалы, ден- соолугу, үй шарттары суралат да сабакта ага жараша мамиле жасалат. Сабакта окуучулардын көнүлдөрү көтөрүңкү болушу үчүн мугалим кыска мөөнөттөгү оюндарды уюштурушу да мүмкүн. Мисалы, австралийский дождь, комплимент айтуу- силер келечек ээлерисинер, силерден болочок президенттер чыгат ж.б.

4. Командаларга бөлүштүрүү

Эгерде партаны П формасында даярдасак 3 командага, ал эми тегерек стол түрүндө болсо, эки командага бөлөбүз. Командалардын алган очкоосу өз убагында белгиленип турулат. Мисалы, «Сулайман тоосуна экскурсияга

чыгуу» деген оюн сабагында тоонун эки тарабынан арча сайылып көрктөндүрүлүшү керек. Кайсы команда 1- 5- суроолорго тура жооп берип арчаны сайса, ошол команда утушка ээ болот.

5. Сабакта дидактикалык материалдардын көптүгү

Окуучулар берилген суроолорго жана тапшырмаларга дидактикалык материалдарды колдонуу менен оңой эле жооп беришет. Биз окуучуларга берилүүчү жардамчы материалдарды, карточкаларды, сүрөттөрдү, эсептөөчү жана ченөөчү, өлчөөчү приборлорду пайдаланууну көңүлгө албасак, анда биз аларды сабактан таятып алабыз. Темага жараша түрдүү формадагы карточкаларды да жасайбыз. Мисалы, гүлдүн, жалбырактын, көпөлөктүн, козу карындын формасында ж.б.

6. Жаратылыш материалдары

Алар темага байланыштуу колдонулат. «Миң айткандан, бир көргөн» дегендей биздин айтканыбызга караганда окуучулар үйрөнүлүүчү материалдарды көздөрү менен көрүп, колдору менен кармап пайдаланышса, жугумдуу болот. Мисалы, жумуртканын халаза жипчелерин табуу же болбосо түйүлдүк дискасын табууда жумуртканы тарелкага өздөрү жарып көрүшү, тобурчактарды кармап көрүү ж.б.

7. Кошумча адабияттардын көптүгү

Ар бир теманы бышыктоо үчүн дайыма кошумча материал берилет, ал мугалимдин план конспектине дагы жазылат. Бул максатта ар бир мектептин китепканасындагы кошумча адабияттарды колдонсо болот. Мисалы, биздин билимканада. «Общая биология», «Энциклопедия» авт. А.Майсурян; «Энциклопедия для детей по биологии», «Охрана природы» авт. А.И.Воронцов, Н.З.Харитоновна; «Менин алгачкы энциклопедиям» авт. Эндрю Ленгли; «Что внутри человека» авт. В.Дриллсман; «Агрозоология» авт. В.В.Хлебович, «Гистология с основанием эмбриологии» авт. Ю.П.Антипчук, «Что внутри растений» ж.б. справочниктер бар.

8. Класста өстүрүлгөн өсүмдүктөр

Бул өтө жөнөкөй көрүнгөнү менен жаратылыш менен байланышкан жактары бар. Ар бир окуучу өзүнүн өстүргөн өсүмдүгү үчүн кам көрөт. Алардын өсүшүнө күн сайын байкоо жүргүзүп жакшы багууга аракет кылышат. Класста ар бир окуучунун өзүнүн өстүргөн гүлү бар. Ушул себептүү да окуучулар сабакка кызыгып келишет.

9. Техникалык каражаттар

Биз магнитофондон музыка угуу менен гана чектелбестен, сабактарга же класстан сырткаркы иштер үчүн керек болгон сөздөрдү, ырларды, бий

үчүн керек болгон музыкаларды кассетага жаздырып алсак. анын бизге чоң пайдасы тиери талашсыз. Телевизор, видеомагнитофон аркылуу ар түрдүү биологиялык фильмдерди, жаныбарлар, өсүмдүктөр, клетка жөнүндө видеокассеталарды көрөбүз. Баарынан да ачык сабактарда, майрамдарда окуучулар өздөрү тартылган кассеталарды көрүүгө аябай кызыгышат.

10. Кружоктордо иштөө

Биздин мектепте кружоктор менен иш алып барууда өтө маанилүү иштер жүргүзүлүүдө. Мында биз атайын формалуу рефераттарды даярдайбыз. Кайсыл теманы алса, мисалы, пингвин, балыктар, коала, дары өсүмдүктөрү ж.б. ошол формада реферат чыгарылат. Даярдалуучу материалга милдеттүү түрдө кругозор үчүн маалымат кошулат.

11. Окутуунун адаттан тышкары (традициялык эмес) активдүү ыкмалары

1. Биологиялык хоккей (оюн сабагы).
2. КВН сабагы (таймашуу сабагы).
3. «Мен биолог болгум келет» (семинар сабагы).
4. Лекция (ЖОЖдун материалдарын берүү сабагы)
5. Чынжыр оюну.
6. Формалуу рефераттарды даярдоо.
7. Синквейн, ББК, кроссворд түзүү.
8. Кластер түзүү.
9. Зачеттук сабак.
10. Биологиялык жумалык.
11. Олимпиадалык топтун иши.

Аталган өзгөчө сабактарды өтүү менен окуучулардын предметке болгон кызыгуусун арттырууга болот деген ойдомун.

Тагаева М., физика мугалими

**ФИЗИКАЛЫК ЗАКОНДОРДУ ОКУТУУДА
ОКУУЧУЛАРДЫН ФИЗИКАЛЫК**

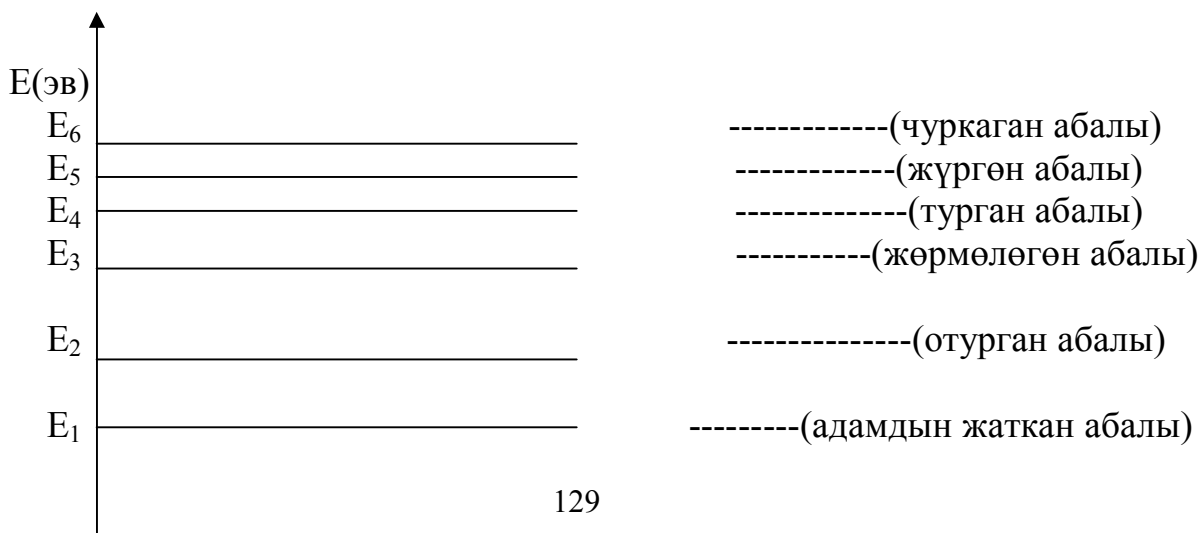

ЭЛЕСТЕТҮҮСҮН ЖОГОРУЛАТУУНУН АЙРЫМ ЫКМАЛАРЫ

Физика дүйнөсү эбегейсиз кенен, татаал болуп бүтүндөй ааламдагы процесстердин агымын башкарып туруучу жаратылыштын жалпы закондорун үйрөтүүчү илим. Табияттын бул укмуш сырларын түшүнүү жана аларды окуучуларга түшүндүрүп берүү физика мугалимдерине жүктөлгөн.

Азыркы мезгил информациялык технология жана гуманитардык илимдер доору болуп калды. Мектепте окуучулардын көпчүлүгү информатика, англис тили, орус тили сабактарына кызыгып окушат. Бүтүрүүчүлөр үчүн 2000-жылдан бери өткөрүлүп жаткан жалпы республикалык тестирлөөдө физика предмети камтылбагандыгы, мурда алтын медалга (кызыл күбөлүккө) талапкерлер сөзсүз физика предметинен тестирлөөдөн өтүшкөн, азыр болсо мындай талаптын коюлбай калышы да кайсы бир деңгээлде роль ойноду. Окуучулардын физика предметине болгон кызыгуусунун төмөндөп баратканы кейиштуу факт болуп жашыра турган сыр эмес. Ошондой болсо да ар бир мугалим окуучуларга бизди курчап турган дүйнөдө, ар бирибиздин денебизде дайыма физикалык процесстер жүрүп тураарын түшүндүрүү менен дүйнөнүн бирдиктүү физикалык картинасын түзүүгө аракет кылышы керек. Интернеттик байланыш, уюлдук телефон, компьютер, телевизор сыяктуу көптөгөн техникалык каражаттар физика предметинин жетишкендиктери экендигин түшүндүрүү жана окуучуларды физика предметине кызыктыруу үчүн мугалимден өзгөчө чыгармачылык менен иштөө талап кылынат.

Билим берүүнүн жаңы «Инклюзивдик окутуу», «Сынчыл ойлом», «Кадам артынан кадам» сыяктуу технологияларын физиканын ар бир законун түшүндүрүүдө колдонууга мүмкүн эмес. Себеби терең жана татаал түшүнүктөр мугалимдин өзгөчө баяндоосу менен окуучуларга жеткирилет. Мисалы, физикада теориялык жол менен аныкталуучу закондорду мектептин шартында тажрыйба жүзүндө далилдөөгө болбойт. Алсак, 11-класста өтүлүүчү «Бордун I жана II постулаты»

E_1 - атомдун стационардык абалы, E_2 , E_3 , ..., E_n – атомдун кванттык абалдары.

Атом жуткан же чыгарган $E = h\nu$ энергиясы адамдын ичкен тамагына салыштырылат.

E_1 - атомдун эң төмөнкү стационардык абалы (туруктуу) - анда ашыкча энергия жок. Атом E_1 абалында сыртка нур чыгарбайт - адамдын жаткан абалына окшош.

E_2 - атомдун кванттык абалы - окуучулардан «адам кантсе же кандай кылганда отурган абалына өтөт»? деп суурасак тың окуучулар «тамак ичириш керек» деп айтышат. Тамак- бул атомго берилүүчү $E=h\nu$ энергия экенин түшүндүрүү ыңгайлуу болот. Атомдук системанын ар түрдүү энергетикалык деңгээлдерде турушун адамдын абалына синоним катарында E_1 - жаткан абалы, E_2 - олтурган абалы, E_3 - жөрмөлөгөн абалы, E_4 - турган абалы, E_5 - чуркаган абалы түшүндүрүүгө болот.

Татаал физикалык түшүнүктөрдү жөнөкөйлөтүп көзгө көрүнгөн объекттерге салыштыруу, окшоштуруу менен окутуу ыңгайлуу болот. Сабакта маселе чыгаруу менен теориялык билимди бышыктайбыз. Физикалык маселелерди чыгарууда индекстерди туура пайдалануу менен окуучуларды физикалык элестетүү деңгээлин жогорулатууга болот. Мисалы, физикалык чондуктар көпчүлүк методикалык китептерде:

а) R_1, R_2 - цифралык индекстерде;

б) $E_k, E_n, C_{ж}, C_T$ - тамгалуу индекстерде;

в) $E_{min}, R_{пар}, R_{уд}, P_{атм}$ - кыскартылган сөз түрүндө жазылган индекстерде;

г) $\Delta U, V_1'$ - өзгөрөт деген маанини билдирүүчү белгилер менен берилген. Бул индекстерди маселенин шартына, мазмунуна жараша туура пайдалануу максатка ылайыктуу деп ойлойм.

1- маселе: Суучул 5 м секирип сууга түшкөндө 2 м тереңдикке кирген. Ал сууга кандай ылдамдануу менен канча убакытта кирген?

I вариант

Берилди:

Чыгаруу:

$V_{0a} = 0$	Суучулдун абадагы кыймылы үчүн: $V_a = V_{oc}$
$h_a = 5 \text{ м}$	$h_c = \frac{V_a^2 - V_{0a}^2}{2g} \quad (1), V_{0a} = 0$
$g = 10 \text{ м/с}^2$	
$h_c = 2 \text{ м}$	Суучулдун суудагы кыймылы үчүн:

$$\underline{\hspace{2cm}} \quad h_c = \frac{V_c^2 - V_{0c}^2}{2a_c} \quad (2) \text{ формулаларды жазабыз.}$$

$$a_c - ? \quad t_c - ?$$

$$(1) \text{ формуладан } V_a = \sqrt{2gh_a} = \sqrt{2 \cdot 10 \text{ м/с} \cdot 5 \text{ м}} = 10 \text{ м/с}.$$

$V_a = V_{0c}$ - абадагы кыймылдын акыркы ылдамдыгы суучулдун суудагы кыймылынын баштапкы ылдамдыгына барабар.

$$(2) \text{ формуладан } V_c = 0 \text{ болсо, } a_c = \frac{-V_a^2}{2h_c} = \frac{-(10 \text{ м/с})^2}{2 \cdot 2 \text{ м}} = -25 \text{ м/с}^2.$$

Телонун кыймылынын аягындагы суудагы ылдамдыгы $V_c = 0$. Анда $V_c = V_{0c} - a_c t_c$. Мындан

$$0 = V_{0c} - a_c t_c$$

$$t_c = \frac{V_{0c}}{a_c} = \frac{10 \text{ м/с}}{25 \text{ м/с}^2} = 0,4 \text{ сек.}$$

Жообу: -25 м/с^2 ; $0,4 \text{ сек.}$

II вариант

Эгерде маселени чыгаруу учурунда колдонулган формулаларда методикалык адабияттарда көрсөтүлгөндөй h_1 , h_2 , V_1 , V_2 , a_2 индекстүү чоңдуктарды колдонсок окуучулардын элестөөсүндө суучулдун абадагы жана суудагы кыймылы башкача айтканда маселенин толук физикалык картинасы түзүлбөй калышы мүмкүн.

2- маселе: Жарык спектринин кызыл ($\lambda = 0,76 \text{ мкм}$) жана кызгылт- көк ($\lambda = 0,4 \text{ мкм}$) нурларына термелүүнүн кандай жыштыктары туура келет?

Берилди:

$$\lambda_\kappa = 0,76 \text{ мкм} = 0,76 \cdot 10^{-6} \text{ м.}$$

$$\lambda_\phi = 0,4 \text{ мкм} = 0,4 \cdot 10^{-6} \text{ м.}$$

$$c = 3 \cdot 10^8 \text{ м/с.}$$

$$v_\kappa - ? \quad , \quad v_\phi - ?$$

Чыгаруу:

$$\text{Негизги формула: } \lambda = \frac{g}{v} \quad (1)$$

Жарыктын бардык спектрлери вакуумда бирдей ылдамдык менен таралгандыктан

$$g_\kappa = g_\phi = c = 3 \cdot 10^8 \text{ м/с болот.}$$

$$\text{Анда кызыл жарык үчүн (1) формуладан } v_\kappa = \frac{c}{\lambda_\kappa} = \frac{3 \cdot 10^8 \text{ м/с}}{0,76 \cdot 10^{-6} \text{ м}} = 395 \cdot 10^{12} \text{ Гц.}$$

$$\text{Фиолетовый (кызгылт- көк) жарык үчүн } v_\phi = \frac{c}{\lambda_\phi} = \frac{3 \cdot 10^8 \text{ м/с}}{0,4 \cdot 10^{-6} \text{ м}} = 750 \cdot 10^{12} \text{ Гц.}$$

Жообу: 395 ТГц , 750 ТГц . (Эскертүү: $10^{12} = 1 \text{ Т(тера)}$)

Маселенин шартындагы физикалык чоңдуктарды λ_1, λ_2 жана ν_1, ν_2 цифралык индекстерде колдонсок окуучулар кызыл жана кызгылт-көк жарык нурларынын касиеттерин, өзгөчөлүктөрүн толук элестете алышпай математикалык жыйынтык башкача айтканда маселенин жообун табуу менен гана чектелип калышат.

Ушул маселени чыгаруу кадимки традициялуу маселени чыгаруудан эмнеси менен айырмаланат? Бул айырмачылык маселе чыгаруу учурунда индекстерди максаттуу пайдаланууда туруп жарык нурларынын түстөрүнүн айырмасы спектрлерге, жарыктын толкун узундугуна $(\lambda_k, \lambda_\phi)$, жыштыгына (ν_k, ν_ϕ) байланыштуу экендигин, заттардагы жарыктын ылдамдыгы ар түрдүү болоору $\nu_k > \nu_\phi$ экендигин түшүндүрүүгө ыңгайлуу болот. Эгерде λ_1, λ_2 белгилөөсүн пайдалансак жыйынтыктыгы математикалык ν_1, ν_2 маанисин табуу менен чектелип калар эле.

Демек, физика сабагын окутууда татаал түшүнүктөрдү жөнөкөйлөтүү, көрүүгө мүмкүн болгон объектилерге салыштыруу менен түшүндүрүү, физикалык маселелерди чыгарууда индекстерди максаттуу колдонуу окуучулардын физикалык кубулуштарды элестетүү деңгээлин жогорулатат. П.Л.Капица айткандай «Физиканы билүү эмес, түшүнүү керек». Сунуш кылынган бул ыкмалар окуучулардын аң-сезиминин өнүгүшү, ой жүгүртүүсүнүн кеңейиши, физикалык кубулуштарды терең түшүнүшү үчүн оң натыйжаларды берет деп ойлоймун.

Акимова Ш., кыргыз тили жана адабияты мугалими

ОКУУЧУЛАРГА КААРМАНДАРДЫН ОБРАЗЫН ТЕРЕҢ АЧЫП ЧЫГАРМАНЫ ТҮШҮНДҮРҮҮ ЖОЛДОРУ

Ар бир автор адамдын таң калыштуу жөндөмү - башкалардын жамандыгына кошо кайгыруу, бөлөктөрдүн бактысын сезүү, алардын тагдыры өз башына түшкөндөй болуп кайгыруу менен окуучуну боорукерликке, адептүүлүккө, гумандуулукка тарбиялоого максат коет.

Окуучуларга ар бир чыгармада оң сапаттагы каармандар жагат. Ошондуктан биз, мугалимдер, чыгармалар аркылуу аларга адамдык касиеттерди түшүнүүгө, ак санатайлык менен кара санатайлыкты ажыратууга, чыдамкай жана боорукер болууга жардам беришибиз керек.

Ошону менен бирге окуучуларга каармандардын кулк- мүнөзүн айлана-чөйрөгө болгон көз карашын терең талдап берүүбүз абзел.

Демек, бала сабакта ойлонуп көз карашын, турмуштагы сүйүүсү менен жек көрүүсүн, кайгысы менен кубанычын, идеал- максаттарына умтулуусун образдардан издеп таап, алар менен кошо жашап, кошо күрөшүп, өзүндөгү жаман жактарын жоюп, жакшы жактарын өнүктүрүүгө жасаган аракетинде мугалим шам болуп караңгыда жол таап бериши, багыт көрсөтүп турушу зарыл. Мугалим жан дүйнөсү окуучуга агып ага билимдин көөнөрбөс ыйык кутун - турмушту жана адамды сүйүүнүн, адам болуунун ыйык кутун кондуруп, аны бекем түнөк алдырса, ар бир сабакта сөзү менен улам бекемдеп коргоп олтурса... Мугалимдин ар бир сабагында биз жашаган чексиз дүйнө - аалам, адам сырлары, тагдырлары, турмуштун миң түркүн жактары ар тарабынан агыла берип, баланын баео дүйнөсүнө батып берсе кана...

Ошондуктан мугалимге адабият сабагында окуучуга каармандардын көз карашына ылайык образдарды ачууда бир кыйла методикалык чеберчилик талап кылынат. Каармандарды түшүнүү бүтүндөй чыгарманы түшүнүүдө абдан маанилүү. Анткени чыгарманы окуучу толук түшүнүп талдоого аркеттенет. Ошол мезгилде жеткиликтүү түшүнүк менен окуядагы каармандын кулк- мүнөзүн ачуу зарыл болот. Айрыкча каармандардын образын, ички дүйнөсүн ачууда жаны усулдарды колдонуу зарыл.

Чыгармадагы образдарды ачууда адабий композиция жана сабак- сахна түрүндөгү ыкмаларды колдонууга болот, ал ар бир жан күйгүзгөн адабиятчы үчүн кызыгууну жаратат деп ойлойм.

Улуу сүрөткер Ч.Айтматовдун 80 жылдыгына арналган адабий композиция «Ч.Айтматовдун каармандары сахнада сүйлөйт»

I бөлүк

1. Саламдашуу

Кыргыздын улуу тоосу улуу талант,

Миңдеген таланттарга улуу колот.

Кыргызды дүйнө элине бүт таанытып,

Ааламды ашык кылып бирөө барат.

Кыргыз- Чынгыз ажырагыс түгөй сөз,

Ал бөлүнбөйт ошондуктан экиге.

Кыргыздарды бүт дүйнөгө таанытып,

Ушул сөздөр даңк келтирген элиме.

Урматтуу коноктор, ардактуу мугалимдер! Кош келиниздер "Ноокат" билимканасына! Баарыңыздарды дүйнөнү дүңгүрөткөн улуу кыргыз жазуучусу, залкар сүрөткер Ч.Айтматовдун 80 жылдык маарекесине арналган "Биз мекенибизди даңктайбыз" аттуу адабий музыкалуу композицияны көрүүгө чакырабыз.

2. Ч.Айтматовдун каармандары жөнүндө

Алып баруучу:

Кыргыз тирүү- Чыңгыз тирүү,

Чыңгыз жок деп айтпагыла.

Ар бир сөзү, ар бир деми бул инсандын,

Кылымдардын түпсүз деңиз катарында.

Кыргызымдын кыргыз аты өчкүчөктү,

Өчүрбөстөн Чыңгыз атын сактагыла.

Чыңгызды Чыңгыз кылган,

Чыңгызды жылдыз кылган каармандар.

3. "Делбирим" повестинен үзүндү

Алып баруучу:

Ильяс, Асел адашкан сүйүү,

Алданган жүрөк түбөлүк тирүү.

Балкыган көңүл, чалкыган деңиз,

Ашыктык күүсү бүтпөгөн бир күү.

(Ильяс жолдо машинасын оңдоп жатканда жанына бирөө келип токтоп калды. Ильяс анын аягын эле көрүп, кемпир окшойт деп ойлойт да):

- Бул айылга алып барып кел деген кемпирлердин бири окшойт. Кете бер чоң эне. Менин жумушум көп. Күтүп тура албайсың. (Анда Асел):

- Мен чон эне эмесмин.
- Анда кимсиң?
- Кызмын.
- Сулуу кызсыңбы?
- Ооба. (Ильяс бурулуп Аселди карайт да):
- Ырас сулуу дегенче сулуу экенсиң. Бутунда туфли болсо кана. (Асел Ильястын сөзүнө таарынып жолун улап басып кетет. Долондо канатымды кайрып алдым деп өкүнгөн Ильяс ырдай баштайт):

Мен көлгө жалгыз келип байыр алдым,
Тургуздум махабаттын пайдубалын.
Тагдырым татаал жолдо айрылышып,
Долондо канатымды мен кайрып алдым.

Күнүгө сен тарапты карайм улам,
Ар дайым сен жөнүндө кабар угам.
Мен жокто сылай жүр деп саамайыңдан,
Суранам Ысык- Көлдүн шамалынан.

4. "Биринчи мугалим" повестинен үзүндү

Алып баруучу:

Кош терек дөңдө, Алтынай, Дүйшөн,
Алгачкы мектеп алиппе үйрөнгөн.
Билимдин алтын кайыгын минип,
Ааламды кезип, арыштап сузган.

Автор: Чайыттай кирсиз асман, түркүн кыял, сонун үмүткө берилип, жер жараткан жаздын келбетине рахаттанып, ал экөө көпкө ойлуу турушту. Алтынай сүйүнгөнүнөн, кубанганынан эмне дээрин билбей, унчукпай Дүйшөндү карап тура берди. Дүйшөн эмгекке берилген, элдин сабатсыздыгын жоюу милдетин мойнуна алган, Алтынай өңдөнгөн

зээндүүлөрдүн камын коргон теңдешсиз адам. Алтынай да бир паста көз алдына өзүн илимге берилген окумуштуу адам катары элестете калды.

Дүйшөн: Мен сени өмүрү жанымдан чыгарбас элем, Алтынай. Бирок менин билимим жетпейт. Сен окуунун чыныгы жолуна түшүшүң керек. Мен болсо бул жерде балдарды окута берем. Балким, кийин сен дагы мугалим болуп, балдарды окутуп калсан, биздин жаман мектепти эстеп жүрөрсүң.

Алтынай: Сиздин ишеничиңизге татыктуу болууга, мен үчүн кылган эмгегинизди актоого өмүр бою аракет кыламын. "А" деген арипти үйрөтүп минтип илимдин даңгыр жолуна салып жатасыз. Сизге мен абдан ыраазымын, Дүйшөн агай. Сизге чоң ырахмат.

Дүйшөн: Ыйлаба Алтынай. Баягы биз тиккен терекчелерди карачы, күндөн-күнгө бийиктеп бара жатат. Мен аларды өзүм багып өстүрөм, сугарып турамын. Аман болсок, кайрылып бир келсең анан ал теректердин кандай болгонун көрөсүң. Кана эмесе, сапарың ачылсын, ак жолуң ачылсын, жакшы барагой. Кош, Алтынай чырагым.

Алтынай: Кош теректер силер да кейип муңайбагыла. Биз силерди жакшылыкка багыштап тиккенбиз. Силер толукшуп, бүрдөгөн жаз да келээр, жеңиш да, тынчтык да келээр. Кош, биринчи мугалимим! Кош, биринчи мектебим! Кош, балалык чагым! Кош, менин биринчи наристе сүйүүм!

Автор: Мына ошентип "айылдын биринчи мугалими" өз кесибин сүйүп жүрөк жалыны менен ошого берилген Дүйшөн агай жана андан билимдин биринчи пайдубалын алган, келечекте окумуштуу болгон Алтынай Сулайманованын теректери мына минтип биздин көз алдыбызда өзүнчө бир муңканган сырды катып, өткөндү эскертип, жанашып, чайпалыша асман тирешет. Буларды тиккен Дүйшөн агай менен Алтынай жаңы келечек муундар ушинтип Терек үстүнөн аймакты кенири көргөндөй, илимдин чокусуна чыгып, турмуштун теренине көз чаптырсын деп тилешкен.

5. "Жамила" повестинен үзүндү

Алып баруучу:

Мелмилдеп талаа,

Көк мелжийт асман.

Данияр келет ашыгын тапкан,

Булгалап жоолук, Жамила күтүп,

Эки жаш жүрөк алоолоп күйүп,

Махабат нурун асманга чачкан.

Автор: Күн күркүрөгөн акыркы чагылгандуу добул табияттын сырдуу көркүн ачып, жайдын аягын бүтүрүп келе жатты. Жамила Даниярга келип:

- Чын эле күмөн санабадыңбы, кантип эле сени бирөөгө алмаштырайын! Керек эмес, түштөн кийинки сүйүүсү өзүнө буйурсун! Мейли, ким эмне десе да мага баары бир. Мен сени бүгүн эмес, кечээ эмес, сыртындан билгендей, бала болуп эс тарткандан бери жактырам. Мына эми сен да мени издеп келдиң!

- Жамила, Кызыл гүлүм. Мен дагы сени алда качан жактыргам, өмүрүмдө көрбөсөм да, окопто жатып сени ойлогом. Көрсө менин жарымым тууган жеримде тура! Көрсө ал сен экенсиң. (Данияр менен Жамила кол кармашып сахнадан чыгып кетишет. Сейит сахнага чуркап чыгып):

- Жамила! Жамила! Жамила!

- Ооба, бул балким балалык кезимдеги менин эң таза наристе сүйүүм болгон чыгар. Көрсө мен ушул учурда жеке эле Жамилалар менен коштошпой, өзүмдүн балалык чагым менен да коштошуп жаткан экем. Ооба, мен өзүмдүн туулган айылыма барам. Андан жаңы түркүн боектор табам. Сүрөттүн ар бир сызыгында Даниярдын обону, Жамиланын жүрөк оту болсун!

6. "Саманчынын жолу" повестинен үзүндү

Алып баруучу:

Вагондор чубап, ыргытып тумак.

Майсалбек эне көңүлүн улап,

Толгонай күтүп, томсоруп турат.

Эмчекте сүтү эзилип кулап,

Эненин ыйы эшилип кулап.

Жер эне тоскун өз энең келди,

Өзөктү өрттөп, сыздатып белди.

Калкалап жерин, аркалап элин,

Кара жер койну балдарын берди.

Толгонай: - Амансынбы куттуу талаам?

Жер эне: - Аманчылык Толгонай, келдиңби. Былтыркыдан да карый түшүпсүң го. Чачың куудай, колунда таяк.

Толгонай: - Эх! Эми эмнесин айтайын. Кесепеттүү согуштун айынан нечендердин кендири кыйылды. Атаганат Майсалым аман турганда, не деген адам болор элем. Мүнөзүндөн айланайын балам. Ондон бир гүлүң ачылбай кай жерге барып жалт эте түштүң экен? Оо, дүйнө, оо, жараткан! Жер бир оокумга гана, көз ачып жумганча гана баланды тирилтип, көлөкөсүн болсо дагы көрсөтүп койсоңор!

Жер эне: - Сабыр кыл Толгонай, жүрөгүңдү токтотуп алчы. Антпе, өзүңдү аясаң боло. Жүрөгүңдүн ар бир сокконун аясаң боло. Мойнундагы милдетинди унуттуңбу?

Толгонай: - Жок, улуу талам. Унутпай калайын. Унутпаганым үчүн ушинтип тентиреп, басып жүрбөймүнбү. Ошол милдет болбосо эмнеге тирүү басып жүрөйүн, чыкпаган жашым бүлбүлдөп алда качан калбыр болгон. Эсиндеби жер! Баягы караан күн, эсиндеби жер, Майсалбектен кат келген күнчү.

Жер эне: - Эсимде эмей, Толгонай. Сен тээ көчөдөн чыга бергенде эле, артыңды карабай аттын оозун кое берип келе жатканыңда эле билгем.

Толгонай: - Айылга кирип бара жатканыбызда үйүбүздүн алдында турган элди көрүп, анда да шектенбептирмин. Карыя мени жалт карап чочугандай: «Аттан түш, Толгонай» - деди. Мен таң калып катып калсам керек. Тиги карыя атынан түшө калып колтуктап жөнөдү. Мен аңгыча көчөнү жаңырта бакырдым.

Жер эне: - Пендесиңер да Толгонай. Согушка жөнөгөндөр качан түгөл бойдон кайтып келчү эле.

Толгонай: - Мунуң туура, улуу талам. Пендебиз да, адам деген дайыма жакшылыктан үмүтү чоң болот.

7. Жыйынтыктоо сөз

Алып баруучу:

Алп таланттуу экөө болсо дүйнөдө,

Анда Чыңгыз ал экөөнүн бирөөсү.

Алп таланттуу бирөө болсо дүйнөдө,

Анда Чыңгыз жалгыз гана бир өзү.

Кыргызымдын сыймыгы Чыңгыз болгон,

Өз мекенин барктаган кыргыз болгон.

Көзү өтүп кеткен менен дүйнөдөн,

Жашай берет кыргызда Чыңгыз бойдон.

Алп таланттуу Ч.Айтматовдун жаратып кеткен чыгармалары эл ичинде жашайт экен, демек, Чыңгыз да эл жүрөгүндө түбөлүккө жашай берет.

Балтаева А., англис тили мугалими

АЙЫЛ ЖЕРИНДЕГИ МЕКТЕПТЕРДЕ ОКУУЧУЛАРДЫН АНГЛИС ТИЛИНДЕ СҮЙЛӨӨ ЖӨНДӨМҮН ӨНҮКТҮРҮҮ ЫКМАЛАРЫ

Бүгүнкү күндөгү жашоо жогорку денгээлдеги маданиятты, жаны ачылыштарды үйрөнүүнү башкача айтканда келечекке максаттуу умтулууну талап кылып ал билимдин негизинде гана ишке ашышы мүмкүн. Учурдун дагы бир талабы англис тилин үйрөнүүдө турат. Бизге маалым болгондой англис тили улуу тил, эл аралык, улуттар аралык байланыштын кызматын аткарып жаны технология заманында кызматташуунун негизги курал болуп саналат. Барган сайын жаштарыбыз күндөлүк турмушта, иш үстүндө англисче баарлашууга муктаж болушууда.

Биз билимканада англис тилин окуп түшүнүү, угуп түшүнүү, жазуу жана сүйлөшүү жолдору менен үйрөнөбүз. Менин алдыга койгон проблемам грамматикалык эрежелерди окуучуларга терең түшүндүрүү аркылуу окуучулардын англис тилиндеги оозеки кебин өстүрүү жана эркин баарлашууга үйрөтүүдө турат. Билимканада грамматиканын негиздери өтө түшүнүктүү берилген китептер көп. Мисалы: Essential Grammar in use. Part1, 2; Grammar1; Gr.2; Gr.3; Wow. Part I, II, III, IV; Англис тилинин грамматикасы; "Англис тили 7 айда" окуу китеби; сөздүктөр. ж. б.

Оозеки кепти өстүрүүдө күндөлүк турмуш- тиричиликте көп кездешүүчү сөздөрдү колдонуу биздин негизги ыкмалардын бири. Сөздөрдү туура айтуу окуучулардын оозеки пикир алмашуусуна гана эмес, угуп жана окуп түшүнүүдө, жазуу үчүн грамматиканы туура колдоно билүүдө зор мааниге ээ. Ошондуктан англис тилиндеги үндүү жана үнсүз тыбыштарды туура айтууга көп маани беребиз. Сабакты окуучуларды жандандыруу максатында айрым жаңылмачтар жана рифмалар менен баштайбыз. Балдардын сүйлөө жөндөмдүүлүгүн өстүрүү үчүн мыкты көнүгүүлөр, көп учурларда түрдүү таянгыч сүйлөмдөр менен багыт берилет. Окуучуларга күнүмдүк турмушта жана пикир алышууда муктаж болгон көнүгүүлөрдү берүү башкы маанга ээ.

Төмөнкү көнүгүүлөрдү аткаруу сабактын негизи болуп сабактын жана пикир алмашуунун натыйжалуу болушу үчүн колдонулат:

1. Англис тилиндеги үндүү жана үнсүз тыбыштарды туура айтуунун эрежелерин үйрөтүү менен;
2. Тыбыштардын айтылышын үйрөтүп, андан кийин транскрипцияны үйрөтүү же тескерисинче алгач транскрипция, андан соң тыбыштардын айтылышын үйрөтүү менен;
3. Жанылмачтар, рифмалар, ырлардын жардамы менен;
4. Тыбыштарды айырмалоо үчүн түрдүү оюндарды ойноо менен;
5. Боштуктарды үндүү жана үнсүз тыбыштар менен толтуруучу көнүгүүлөр ж.б.

Сүйлөө жөндөмдүүлүгүн өстүрүү үчүн таянгыч сүйлөмдөрдү берүү менен балдардын ой жүгүртүүсүн активдештирүүгө болот.

Мисалы: I have got an old grandmother. She .....

My little sister is very beautiful. She .....

We have a larger garden. It..... ж. б.

Окуучулар ушул сыяктуу сүйлөмдөрдүн негизинде бүтүндөй бир ойду түшүндүргөн кыска аңгеме же окуя түзүшөт. Берилген сүйлөм аркылуу окуучуларда сонун идеялар жаралат. Болбосо "An apple a day keeps you doctor away" деген макалдарды чечмелөөнү сунуш кылабыз. Класста 15 окуучу болсо макалдын темасы боюнча 15 түрдүү идея пайда болот. Натыйжада алманын пайдалуулугу, ден соолукка маанилуулугу, алмада темирдин көп экендигин жана алма бакка жакшы кам көрүү зарылдыгын кенири баяндай алышат. Анткени сабактын темасы күндөлүк турмуштан алынды, ошондуктан алар аны ачууга дитин коюп аракеттенишет. Ушул сыяктуу көнүгүүлөр окуучулардын ой жүгүртүүсүн арттырат. Окуучуларды көнүгүүнү аткарууда толук катышууга, көбүрөөк сүйлөтүүгө тартуу зарыл. Ошондой эле убакыттын ченемин, белгилүү убакытта даярданышын талап кылуу керек.

Чет тилин үйрөнүүдөгү негизги билгичтиктердин бири болуп окуп түшүнүү эсептелет. Окуу зор мааниге ээ. Анткени биз керектүү маалыматтарды китептерден, журналдардан, газеталардан алабыз. Окуу иш-аракети:

1. Окуучунун сөз байлыгын кеңейтүүгө көмөк берет, анткени андан тааныш эмес сөздөрдү үйрөнөт.

2. Түрдүү пайдалуу маалымат ала алат.
3. Окуучуларга тарбиялык таасир берет.
4. Ылдам окууга жардам берет.
5. Текстти окуу менен деталдарды айтып айырмалоого үйрөнөт.

Биз сабакта текст менен өтө көп иштейбиз. Анткени билимканада күнүгө 10 сөздөн жаттоо эски традициялардын бири болуп эсептелет. Аны биз текст менен иштөө жолу менен аткарабыз. Окуп түшүнүүгө чейинки көнүгүүлөр окуучулардын билимин жана кызыгуусун жандандыруу үчүн берилет. Ошондой эле Билүү- Каалоо- Үйрөнүү! К (know) - W(want) - L(learn) же эмнелерди билебиз, эмнелерди билгим келет, эмнелерди үйрөндүк- бул окуучулардын билгендери менен учурда үйрөнүп жаткан нерселерин байланыштыруу үчүн эн мыкты стратегия болуп саналат. Мында окуучу бул тема боюнча эмнелерди билгендиги тууралуу ойлоно баштайт. Андан эмнени үйрөнүштү кааларын ойлонуп, аягында жаны тема боюнча берилген нерсени активдуулук менен үйрөнүшөт. Бул көнүгүүнү окуучулар өз алдынча кээде мугалимдин бир аз жетектоөөсү менен жүргүзөт.

Текст менен иштөөнү аны бөлүктөргө бөлүү менен ишке ашырууга болот. Англис тилин үйрөнүүдө угуп түшүнүү да байланыштын эн маанилүү бөлүгү болуп эсептелет. Угуп түшүнүүнүн негизги максаты окуучуларды күнүмдүк турмушта бири- бири менен байланышууга, пикир алмашууга даярдоо болуп эсептелет.

Оозеки кепти өстүрүүдө, пикир алмашууда интонациянын, драманын жана түрдүү оюндардын ролу да чоң. Албетте алар максаттуу болууга тийиш. Оозеки кепти өстүрүү максатында окуучуларды түрдүү конкурстарга катыштыруу окуучулардын кызыгууларын арттырууга жардам берет. Билимканачылар жылына АКСЕЛС программасынын конкурстарына активдүү катышышат. Откон жылы 14 окуучу "Англис тилин интернетте үйрөнүү" конкурсуна катышып 9 окуучу Туризм Агенттигинин чакан белектерин алышты. Ошондой эле окуучуларыбыз Кыргызстандын Улуу Британиядагы элчиси К.Мамбеталиевдин ыраазычылык билдирген каты менен коштолгон белектерди да алууга жетишишти. Демек, англис тилин окутуудагы эффективдүү, интерактивдүү көнүгүүлөр, ыкмалар окутуунун негизи болуп эсептелээрин билүү учурдун ар бир англис тили мугалимине коюлуучу негизги талап экендигин түшүнүүбүз абзел.

Сейтов А., «Ноокат» билимканасы

Тарых предмети боюнча сапаттуу билим берүү мезгил талабы

Азыркы мезгилдин талабы окуучулардын ойлоосун, сезимин өнүктүрүү менен өтүлгөн окуу материалдарынан өз алдынча жыйынтык чыгара билүүгө үйрөтүү жана өздөрүнүн ойлорун тартынбастан эркин айтууга көнүктүрүү болуп саналат.

Эгер мугалимдер сабак өтүүнүн түрдүү ыкмасын колдонуп окуучулар зерикпегендей мазмундуу, кызыктуу фактылар менен байланыштырууга көңүл бурса, анда алардын предметке болгон кызыгуусу да артат.

Бириккен Улуттар Уюмунун чечими менен 2003- жылы Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн 2200 жылдыгынын белгилениши жалпы эле Кыргызстандын эли үчүн эң маанилүү окуя болду десек жаңылбаган болор элек. Ошондуктан Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн өнүгүшүнүн 7 этабын билүүнү ар бир окуучуга коюлуучу зарыл талаптардын бири деп эсептейм. Атап айтканда

Биринчи этап- Байыркы кыргыздардын мамлекеттүүлүгүнүн башаты (б.з.ч. III- V кк.);

Экинчи этап- Кыргыздар түрк каганаттарынын курамында (VI- VIII кк);

Үчүнчү этап- Енисейде улуу кыргыз дөөлөтүнүн доору(IX- X кк);

Төртүнчү этап- Кыргыздар, караханиддер мамлекетинин доору (XI- XII кк);

Бешинчи этап- Кыргыз элинин мамлекеттүүлүктү калыбына келтирүү үчүн күрөшү (XV- XIX кк);

Алтынчы этап- Кыргыз улуттук мамлекеттүүлүгүнүн негиздеринин Совет доорунда өнүгүшү (1924- 1990- жж);

Жетинчи этап- Кыргыз Республикасынын көз карандысыздыгы жарыяланган күндөн тартып ушул мезгилге чейин мезгил (1991- жылдын 31- августунан бүгүнкү күнгө чейин).

Тарых сабагында окуучулардын өз алдынча кыялдануусун, чыгармачылык- шыгын жана сөз байлыгын өнүктүрүү максатында кимдин эмнеге жөндөмдүү экендигин аныктагандан кийин окуучуларды эки командага бөлүп жетекчилерди дайындап коём. Ар бир сабактын аягында жана кайталоо сабактарында тарыхый оюндарды, табышмактарды, кызыктуу суроолорду колдонуу менен өзүм чыгарган жана окуучулар ойлоп тапкан тарыхый табышмактарды колдоном. Мисалы,

Тарыхта бир стачка,

«М» тамга менен башталат.

Билсенер эгер мазмунун,

Ким биринчи айтат?

Билген окуучу Морозов стачкасы жөнүндө айтып берет. Андан ары:

Кайсы жылы кайсы айда Ялтада,

Конференцияны билсең эгер айткыла.

Бул маселе каралган деп иреттеп,

Окуянын маанисин так жазгыла.

Мындай табышмактарды, ырларды тизмектештирип айтуу окуучулардын тарыхта белгилүү инсандардын ысымын эске тутушун бекемдеп, алардын чыныгы адамдык сапаттарына болгон суктануусун өрчүтүп ошол сапаттардын өздөрүндө да калыптанышына өбөлгө түзөт.

Окуучулардын билимдеринин сапатын жогорулатуу, өз алдынча иштерин уюштуруп көзөмөлдөө максатында «Ноокат» билимканасында мугалимдердин саат 15.00 дон 17.00 го чейинки кезметчилиги уюштурулган. Ушул убакыттын ичинде мугалимдер окуучуларга кошумча материалдарды беришет жана алар өздөрү кызыккан суроолорго жоопторду алышат.

Жаш муундардын тарыхка болгон кызыгуусун арттыруу, билимдерин андан ары тереңдетүү максатында курулай эле сөздүн жетишсиз экендигин педагогикалык иш-тажрыйбалар тастыктады.

Биздин Ноокат районуна караштуу Караташ айылында кыргыздардын көптөгөн уруулары жашашат. Мына ушул уруулардын ичинен Баргы уруусуна социологиялык изилдөөнү төмөнкү багыттар боюнча жүргүздүм:

1. Жогорку билимдүүлөрдүн саны
2. Жалпы техникалардын саны
3. Ажырашуулардын саны

Биздин айылда Баргы уруусу 3 топко бөлүнүп жайгашкан: Таштак, Ортонку топ, Төмөнкү топ.

1. Жогорку билимдүүлөрдүн санын 1998-жылга чейин ЖОЖду бүткөндөрдү эсепке алып талдап чыктым. Бул көрсөткүч боюнча аталган топтор төмөнкү орундарда турары аныкталды:

1. Төмөнкү топ - 35 адам.

2. Таштак - 18 адам.
3. Ортонку топ - 13 адам.

2. Техникалардын саны боюнча:

1. Таштак - 50 бирдик.
2. Төмөнкү топ - 25 бирдик.
3. Ортонку топ - 15 бирдик.

3. Ажырашуулардын саны боюнча:

1. Ортонку топ - 12 адам.
2. Төмөнкү топ - 6 адам.
3. Таштак - 6 адам.

Жогорудагы көрсөткүчтөрдү анализдеп мындай жыйынтыкка келдим.

1. Төмөнкү топто жогорку билимдүүлөрдүн көп болушу алардын ата-энелеринин арасында жогорку билимдүүлөрдүн көп болуп балдарына чоң таасир бериши менен түшүндүрүлөт.
2. Техникалардын санынын Таштакта көп болушу тоого жакындыгы, мал чарбасын өнүктүрүүгө ыңгайлуулугу менен түшүндүрүлөт.
3. Ал эми ортонку топто ажырашуулардын көп болушу улуу муундардын арасында жогорку билимдүүлөрдүн аз болушу жана экономикасынын начар өнүккөндүгүнө байланыштуу экендигин иликтөөлөр көрсөттү. Мына ушул сымал практикалык изилдөөлөр да окуучулардын ой жүгүртүүлөрүн өстүрүп сабакты терең өздөштүрүүсүнө шарт түзөт.

Окуучулар менен бирдикте Ноокат жергесинен чыккан жердештерибиздин өмүр жолун да терең окуп үйрөнүүдөбүз. Алсак, колхоз курулушунда алгачкылардан болуп кыргыз аялдарынан чыккан айтылуу Уркуя Салиева, Кыргыз Өкмөтүнүн жетекчилигинде 40 жылдан ашуун эмгектенген Төрөбай Кулатов, Кыргыз Республикасынын 1-премьер-министри Насирдин Исанов, илимдин докторлору Салы Каримов, Миталип Мамытов ж.б., илимдердин кандидаттары Омурзак Мамаюсупов, Кочкор Меңдибаев, Асамидин Марипов, атактуу улакчы Жумабай палван Аманбаев жана көптөгөн биздин Ноокат жергесинен чыккан атактуу инсандарыбыздын өмүр жолун окуучуларыбыздын терең билим алышына чоң себепкер болот деп ойлойм.

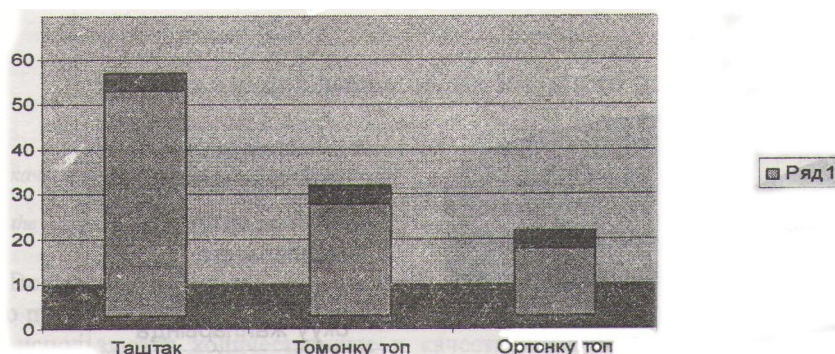
Андан сырткары мен окуучулар арасында класстар аралык ар кандай диспуттарды, КВНдерди, ар түрдүү даталарга арналган кызыктуу кечелерди уюштуруп алардын атуул болуп калыптанып өз оюн тартынбай айтышына, эркин ой жүгүртүп баа беришине көп көңүл бурам.

Билимканада окуу процессинде олимпиадага катышуучу окуучуларга-олимпиадалык топторго өзгөчө көңүл бурулат. Ал бир предмет боюнча олимпиадалык топтор түзүлүп микро олимпиадалар өткөрүлүп турулат. Анын жыйынтыгы боюнча мектептик олимпиадалык топ түзүлүп райондук олимпиадага даярдануу жогорку талапта жүргүзүлөт.

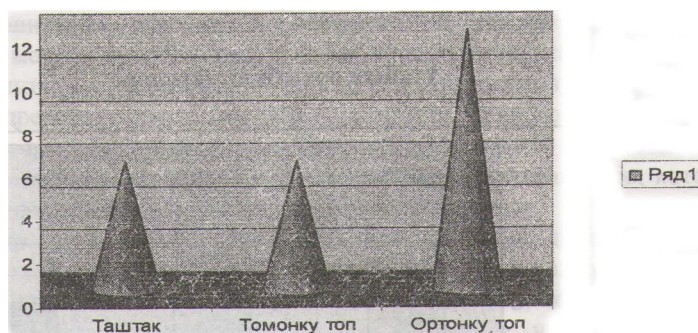
Биздин мектептин окуучуларынын арасында өз ишин өздөрү алып баруучу президенттик башкаруу киргизилген. Президент болуп 11-А классынын окуучусу Токтосунова Калыс иш алып барууда. Классты президенттик башкаруу окуучуларды өз алдынчалыкка үндөп, азыркы рынок экономикасынын шартында өз ордун табууга көмөк көрсөтөт деген ойдомун.

Тиркеме

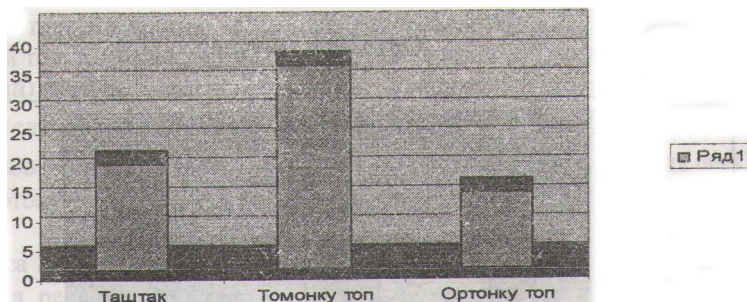
Техникалардын саны (женил машина, жук ташуучу машина, трактор, мотоцикл ж.б.)

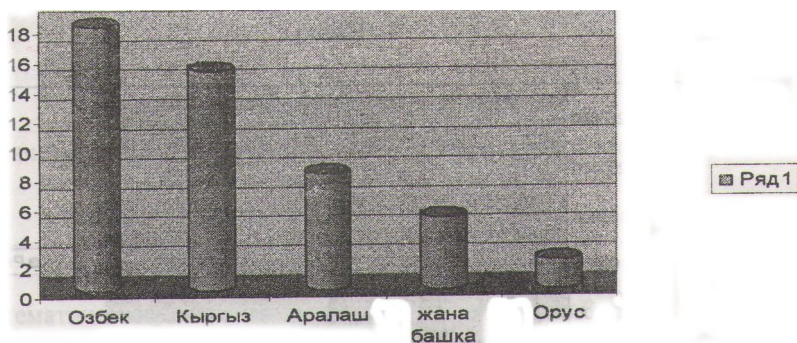
Ажырашкандардын саны

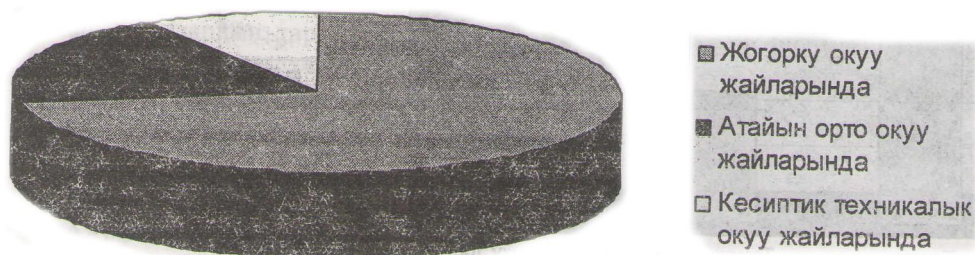
Жогорку билимдүүлөр

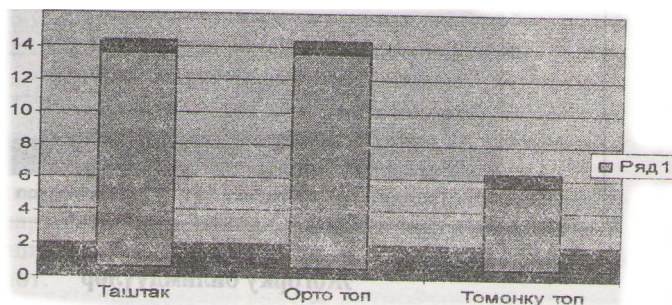
Мектептердин саны

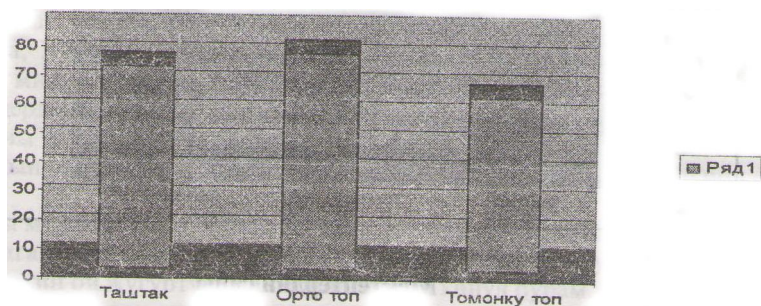
Студенттердин саны

Атайын орто билимдүүлөр

Орто билимдүүлөр

Калкы

Мамарасулов М., «Ноокат» билимканасынын директору

«НООКАТ» БИЛИМКАНАСЫ - АЙЫЛДЫК БАЛДАРДЫН КУТТУУ БИЛИМ УЯСЫ

«Ноокат» билимканасы 1989- жылы физика- математика илимдеринин доктору, Кыргыз Республикасынын ИАсынын мүчө-корреспонденти А.И.Боташевдин, физика-математика илимдеринин кандидаты, учурунда Кыргыз Республикасынын Мыйзам Чыгаруу жыйынынын депутаты О.Ш.Мамаюсуповдун демилгеси, жергиликтүү бийликтин жана айылдык тургундардын колдоосу менен ачылган. Билимканада математика, физика, информатика жана англис тили предметтери тереңдетилип окутулат.

Билимканага кабыл алуу 7-классты бүтүргөн райондун жана областтын бардык мектептеринин окуучуларын эки жолку экзамендик сыноонун натыйжасында жүргүзүлөт. Сыноонун I туру 20- майда, II туру 20- августта математика, кыргыз тили жана англис тили предметтери боюнча өткөрүлөт.

«Ноокат» билимканасынын алгачкы директорлору болуп К.Матисаев андан кийин С.Саттарова эмгектенишип учурда «Эл агартуунун мыктысы» Мамарасулов М. жетектеп жатат.

Учурда «Ноокат» билимканасында 8 класс комплектиси болуп анда 200 бала окуп тарбияланып жатат. Аларга 12 жогорку категориядагы, 4 биринчи категориядагы мугалимдер, алардын арасында 5өө «Эл агартуунун

мыктысы», билим-тарбия беришет. Мектепте райондун аймагынан келген балдар да окушат. Алар үчүн 50 орундуу жатакана кызмат кылат. Окуу кабинеттери жабдылып бир компьютердик класс түзүлгөн, анда лазердик принтер, сканер, ксерокопиялар иштейт. Ошондой эле мектеп Интернет тармагына бириктирилип мугалимдер күн сайын керектүү маалыматтар менен окуучуларды кабардар кылып турушат. Мектептеги ар кандай иш-чараларды өткөрүүгө түстүү телевизор, параболалык антенна жана видеокамералар бар.

Ноокат билимканасынын максаты терең билимдүү жана ыймандуу инсандарды тарбиялоо болуп төмөнкү милдеттерди аныктайт:

- Педагогикалык изилдөө иштерин жүргүзүү, мектепти гумандаштыруу жана демократиялаштыруу;
- Алдынкы педагогикалык иш- тажрыйбаларды (өзүбүздүн жана чет элдик) колдонуу;
- Дүйнөлүк стандартка жетүүгө аракет жасаган педагогикалык коллектив түзүүгө жетишүү;
- Билим сапатын 90 % ке жеткирүү;
- Терендетилип окутулуучу предметтер боюнча кошумча окуу материалдарын толуктоо жана профилдик предметтерди, атайын курстарды окутуу үчүн автордук программаларды түзүү;
- Таланттуу окуучулар менен иштөөнүн концепциясын иштеп чыгуу;
- Эффективдүү мектептин моделин түзүү;
- Таланттуу окуучулардын жекече психологиясын үйрөнүү.
- Окуучуларга билим берүүнүн оптималдуу методдорун үйрөнүү;
- Түшүнүгү, билими, ой- өрүшү, интеллектти, адамдык жеке сапаттары боюнча замандын кандай гана жүгү болбосун көтөрүп мезгилдин тамырын кармай билген, улуттук сыймыктын көрсөткүчү болгон мыкты адамды тарбиялоо;
- Дүйнөлүк олимпиадаларга катышууга жетишүү;
- Предметтерди орус тилинде окутууга жетишүү;

Бул багыттарда билимканада бир топ жетишкендиктер камсыз кылынган:

- 1993- жылдан бери 531 окуучу бүтүрүп, 31 окуучу «Алтын медаль» жана 77 си «Артыкчылык аттестаттары» менен аякташты, жалпысынан 516 окуучу жогорку окуу жайларына өтүштү;
- 1993- жылы билимкананы колдоочу «Талант» соопчулук фонду түзүлгөн; Фонд Эл аралык «ЮСАИД», «ЮНИСЕФ», «ЭЖИАД», «Каунтерпарт консорциум», «Сорос-Кыргызстан», «Кайрымдуулук жана тынчтык корпусу» ж.б. фонддор менен тыгыз байланышта болуп бир нече гранттар алынган;
- 1995- жылы "Сорос-Кыргызстан" фондунун «Мектеп лидерин трансформациялоо» деген семинарына мектептин директору, завучу катышкан;
- "Сорос-Кыргызстан" фондунан бир нече миң сомдук англис тили,

- экология, тарых боюнча гранттар алынган;
- Окуучуларыбыз райондук, областтык олимпиадаларга активдүү катышып, республикалык олимпиадага жыл сайын 2 ден окуучу катышып келүүдө;
  - 1996-жылы "Сорос-Кыргызстан" фондунун «Жаштар программасы» конкурсуна катышып, англис тили клубу IBM тибиндеги персоналдык компьютерин, ксерокс, "Жаш философ" кружогу магнитофон, баалуу адабияттардан турган гранты утуп алышты;
  - 1996-жылы мектептин география мугалими А.Сеитов дебаттык тренингте, экономика, тарых жана экология предметтери боюнча жаңы окуу китептерин апробациялоо үчүн "Сорос-Кыргызстан" фондунун курстарына катышып келди;
  - 1996-жылдан бери Турциялык 5 волонтер, Америкалык 3 волонтерлер окуучуларга англис жана түрк тилдеринен билим беришти;
  - Билимкананын мугалимдери С.Саттарова, М.Мамарасулов жана үч окуучубуз Турциянын билим берүү системасы менен таанышып келүү үчүн он күндүк командировкада болушту;
  - Жыл сайын 10-11-класстын окуучулары чет өлкөдөн билим алуу максатында «Сорос-Кыргызстан», «АКСЕЛС», «Айрекс» жана «FLEX» программалары боюнча конкурстарга катышып келишүүдө;
  - 1997-жылы 11-класстын окуучусу Тажибаев Равшан Эл аралык экология боюнча олимпиадага катышып байгелүү орунду ээлеген;
  - 1998-жылы билимкана райондук жана областтык «Жыл мектеби-98» сынагынын жеңүүчүсү болду;
  - 1998-жылы директор С.Сатарова Америкада болуп өткөн Бүткүл дүйнөлүк Ишкер аялдардын конференциясына катышып келди;
  - 1998-жылы райондук масштабда «Физика предметин инновациялык ыкма менен окутуу» деген темада физика мугалими Тагаева М. семинар өткөргөн;
  - 1998-1999-окуу жылында 11-класстын 2 окуучусу «АКСЕЛС» программасы боюнча Америка мамлекетинен билим алып келишти;
  - 1999-жылы 11-класстын окуучусу Акбаева Минура «Сорос-Кыргызстан» фонду өткөргөн «Дил бермети - тил» конкурсунун областтык жана республикалык турунда биринчи орунга жетишип баалуу сыйлыктар менен сыйланган;
  - 1999- жылы "Бюджеттик эмес каражаттарды издеп табуунун жолдору" деген темада областтык семинар өткөрүлгөн;
  - 2001-жылы «Окутуунун сапатын жогорулатууда "ОЭУ"дын ролу" деген темада областык масштабта К.Акбаева семинар откоргон;
  - 2006-жылы АРИСтен 6 компьютер, ксерокс, принтер, сканер алынган;
  - 2007-жылы «Англис тилин Интернет аркылуу үйрөнөбүз» конкурсуна окуучуларыбыз катышып, жеңүүчү болушкан жана 7 окуучу, англис тили мугалими А.Балтаева Бишкек шаарында 1 жума акысыз эс алып

келишти;

- 2008-жылы «Англис тилин 7 айда үйрөнөбүз» программасы боюнча конкурстка катышып, 10 окуучу байгелүү орундарга ээ болушту;
- Америка фонддун жардамында МКМден мектептин ремонтуна 30 600 сомдук грант алдынды;
- 2008-жылы «Информатиканы окутуунун жаңы усулдары» деген темада мугалимдер Г.Кулмурзаева жана М.Абдисалан кызы областтык масштабда семинар өткөрүштү.
- 2008-2009- жана үстүбүздөгү окуу жылында Сактанов Бакыт информатика боюнча республикалык олимпиадага катышууга жолдомо алды.

Тарыхый мезгил ичинде билимканага көптөгөн өкмөттүк жетекчилер, жергиликтүү башкаруу бийлигинин өкүлдөрү, чет элдик кайрымдуулук фонддорунан, Турциядан ардактуу меймандар келишип, мектептин турмушу менен таанышып өздөрүнүн баалуу ой-пикирлерин айтышкан. Алар келечекке карай жолдо өздөрүнүн балалык доорун мыкты окуу менен өткөрүп, келечекте Ата мекенине жараган кишилерден болуп татыктуу орун басарлар чыгарын каалап кетишкен. Жогорку даражалуу меймандардын келишин айыл калкы майрам катары кабыл алышкан жана ушундай мектептин узак жашоосуна үмүт тилешкен. Ал окуу-тарбия процессинин алдыга жылышына чоң өбөлгө, окуучулардын ийгиликтерди жарата беришинин деми, ачкычы болгон. Бул жолугушуулар көпкө чейин балдардын эсинде сакталып келечек пландарын ишке ашырууга түрткү берген.

«Өнөр алды- кызыл тил», «Тил билсең- дил билесиң» деп бекеринен айтылбаса керек. Окуучулардын тил үйрөнүүсүндөгү өксүктөр дайыма болуп аны чечүү жолдорун изденүү маселесин көнүлдүн борборунда кармоо тиешелүү билим берүү кызматкерлеринин милдети деп эсептөөгө болот. Азыркы мезгилде билимканада англис, орус тилин өздөштүрүүнү адатка айландыруу маселеси коюлган. Тил үйрөнүүсүз биздин алган билимдерибиздин деңгээли канчалык экендигин бардыгыбыз ачык айкын билебиз. Ошондуктан билимканада бул предметтер артыкчылыктуу болуп саналат. Аларга бөлүнгөн сааттар тиешелүү кружоктордун эсебинен көбөйтүлгөн. Ал предметтер боюнча ар кандай иш-чаралар да көп өткөрүлөт. Алардын таасири аркылуу окуучулар түрдүү долбоорлорго катышуу менен ийгиликтерди жаратып келишүүдө. Кайрадан «Сорос-Кыргызстан» фонду аркылуу байланыштар түзүлүп май айында Америкадан билим алууну каалаган окуучулардан алгачкы сыноо тести алынмакчы. Жалпы республикалык тестирлөөнүн жыйынтыгы боюнча жыл сайын бүтүрүүчүлөрүбүздүн 50% тен ашыгы боюжеттик орундарга окууга өтүп кесиптик жогорку билим алышууда. Алардын арасында «Алтын сертификатка» ээ болгон окуучулар да бар.

Билимкананын 20 жылдык мааракеси куттуу болуп мугалимдер жамаатына жана билим алууга ынтызар балдарына окууда, жашоодо жаңы бийиктиктерди жарата беришине дем, күч- кубат беришин каалайм.

Биздин дарек:

Индекс 715339

Кыргыз Республикасы, Ош областы

Ноокат району, Караташ айылы.

Телефон-(03230)-6-00-53

E.mail: Nookatbilimkana@. [mail.ru](mailto:Nookatbilimkana@mail.ru)

Аттокурова А.Дж., Ош МУ

«НООКАТ» БИЛИМКАНАСЫНДА МАТЕМАТИКА САБАГЫН УЮШТУРУУ УСУЛДАРЫ

Табиятынан зээндүү, билим алууга ынтызар балдардын билим очогу болгон гимназия, лицей мектептеринин көч башында турган айылдык «Ноокат» билимканасы быйыл туптуура 20 жашка чыгып өзүнүн кырчын курагын белгилеп турган чагы. Бул убакыт ичинде «турмуштун ысыгына күйүп, суугуна тоңуп» дегендей бир кыйла сыноолордон өтүп такшалды. Өлкөбүз социалдык- экономикалык өзгөрүүлөрдү баштан кечирип жаткан кезде айыл мектебинин базасында СССРдин мезгилинде түптөлгөн түрдүү типтеги мектептердин иш- тажрыйбаларын кошумча жана жеке каражат булактары менен каржыланган жарым коммерциялык лицейлерде сактап калуу аракети жасалган болчу. Ушундай соопчулук иш- аракеттеринин бир натыйжасы катары 1989- жылы эки класстан турган айылдык «Ноокат» билимканасы түзүлүп ага жайкы математикалык мектепке чакырылган райондук мектептин окуучулары ангемелешүү сынактарынын негизинде кабыл алынган. Билимкана үчүн түзүлгөн каражат фонду, эл аралык уюмдардын жөнөтүлгөн долбоор- өтүнүчтөрдү колдоосу анын мезгил талабына ылайык материалдык-техникалык базасын түптөгөн.

Ал эми окуу планы жана предметтер боюнча окуу программалары Кыргыз ИАсынын математика институтунун жана билим берүү институтунун (азыркы КББА) кызматкерлери тарабынан түзүлгөн.

Учурда «Ноокат» билимканасы О.Ш.Мамаюсуповдун автордук мектеби катары республикага белгилүү болуп 531 бүтүрүүчүнү уясынан учурду. Алардын ичинен 31 бүтүрүүчү «Алтын медаль» жана 77 си «Артыкчылык аттестаттары» менен аякташкан. Бүтүрүүчүлөрдүн 98%и жыл

сайын республикабыздын, жакынкы жана алыскы чет өлкөлөрдүн жогорку окуу жайларында студент болуп калышат.

«Ноокат» билимканасы ачылган күндөн тартып эле Ош МУнун математиканы окутуунун методикасы кафедрасынын аспиранттары, изденүүчүлөрү профессор М.Назаровдун илимий жетекчилиги менен билимкананын окуу планын, программаларын талдап аларды өркүндөтүүгө салым кошушкан жана жалпы эле окутуу- тарбиялоо процессине, окуучулардын ишмердүүлүгүнө байкоо жүргүзүп келишкен.

Академик Ю.К.Бабанский адамдын ар кандай эле иш- аракетинде төмөнкү түзүүчүлөрүн бөлүп көрсөткөн:

1. Ишмердүүлүктү уюштуруу.
2. Ишмердүүлүктү стимулдаштыруу жана мотивациялоо.
3. Ишмердүүлүктүн натыйжасын текшерүү.

Билимканада окутуу- тарбиялоо процессин уюштурууда жогоруда аталган иш- чараларга комплекстүү мамиле жасала тургандыгы иликтөөлөрдө айкындалды.

Окутуунун негизги формасы болгон класстык сабактын традициялуу түрү менен катар лекция, семинар, конференция, консультация, зачеттук сабактар уюштурулат. Бул сабактар мазмуну боюнча терең болуп окутуунун түрдүү методдору колдонулат.

Математика боюнча класстык сабактардын системасы төмөнкүдөй удаалаштыкта өтүлөт: лекция, математикалык маселелерди чыгаруу, консультация, зачеттук сабак, текшерүү иши, каталар үстүндө иштөө.

Билимканага жаңыдан кабыл алынган 8- класстын окуучулары менен иштөөнүн өзгөчө методикасы иштелип чыккан. Мугалим алдын ала окуучуларды ар тараптан үйрөнүүгө, тагыраак айтканда билим жана билгичтиктеринин деңгээли, кызыкчылыктары жөнүндөгү маалыматтарды топтоп аны анализдөөгө аракет кылат. Ал үчүн мугалим ар бир окуучу менен аңгемелешип өз алдынча иштерин (жазуу иштерин, оозеки жоопторун ж.б.) үйрөнөт. Мындай иш- чаралар класс менен да өткөрүлүп анда билимкананын бүтүрүүчүлөрү, алардын жетишкендиктери, учурдагы эмгек ишмердүүлүгү жөнүндө кызыктуу аңгеме уюштурулат. Буга окуучулар да кош көңүл болушпайт, себеби билимкананын бүтүрүүчүлөрү негизинен Ноокат районунун аймагынан болушуп көбүнчө окуучуларга тааныш же аты- жөнүн уккан инсандар болуп чыгышат.

Мугалим жаңы класс менен иштөөнүн алдында мурунку класста өтүлгөн темаларды кайталап билимдерин системалаштырууга айрыкча көңүл бурат. Кайталоо сабактарында окуу материалдарынын мурда анчейин маани берилбеген, омоктуу жерлерин бөлүп көрсөтүүгө басым жасайт. Бул сабактар да зачеттук сабактар менен жыйынтыкталат.

Жаңы теориялык материалды окуп үйрөнүү 1- 2 саатка эсептелген лекциядан башталат. Тематикалык лекцияда төмөнкү этаптар ишке ашат:

- кайталоо (таяныч билимдерди актуалдаштыруу);
- кийрилүүчү түшүнүктү негиздөө;

- бул түшүнүктү мотивациялоо;
- кийрилүүчү түшүнүктү күндөлүк практика менен байланыштыруу;
- түшүнүктүн негизги касиеттерин аныктоо;
- лекциялык материалды жалпылоо;
- кийинки лекцияга багыт жана көрсөтмө берүү;
- тапшырма берүү.

Мугалим лекцияны окуу китебине кошумча орто мектептин математика курсунун программасын тереңдетип окутууга арналган, ЖОЖдордо билимин улантууга даярдоочу жана ЖОЖдун физика-математика факультеттеринин студенттери үчүн жазылган адабияттарды пайдалануу менен жогорку илимий деңгээлде жана кеңири мазмунда баяндайт. Лекцияда окуучулардын конспект жазууга жетишүүсүнө көңүл бурулуп зарыл учурда аны кыскача жазуунун эрежелери үйрөтүлөт. Лекциянын аягында окуучулар зачетко даярданышы үчүн зарыл болгон суроолор, керектүү адабияттар сунуш кылынат. Кийинки лекцияга багыт жана көрсөтмө берүү ар бир окуучунун жаңы өтүлүүчү темага даярданып ал боюнча түшүнбөгөн суроолорун аныктап келишине өбөлгө түзөт. Лекцияны мугалим окуучулар пассивдүү угуучу эмес, активдүү катышуучу боло тургандай кылып окуйт б.а. окуу материалын даяр түрдө бербестен, жетелөөчү суроолор менен коштоп окуучулардын тартынбай суроо беришин күтүп, мыкты суроолорду өзгөчө белгилейт жана аларга толук жооп берүүгө аракет кылат. Лекцияда окуу материалын түздөн-түз бышыктоочу маселелер да чыгарылып көрсөтүлөт. Мугалим окуучулардын бул маселелерди чыгаруу билгичтиктерин текшерүүгө өзгөчө көңүл бурат. Ошентип лекциялык сабактар окуу материалын системалаштырууга, негизги бөлүктөрүн ажырата билүүгө, убакытты үнөмдөөгө, зачеттук сабактар үчүн көрсөтмө берүүгө, окуучулардын көңүл буруусун топтоштурууга өбөлгө түзөт.

Кийинки этапта өтүлүүчү сабактар лекциялык материалды бышыктоо үчүн мисал-маселелерди чыгарууга арналат. Аларды уюштуруу үчүн мугалим окутуунун милдеттүү жыйынтыктары сыяктуу бардык окуучулар иштеп чыгууга тийиш болгон маселелердин минималдуу көлөмүн аныктап маселе чыгаруу сабактары, окуучулардын өз алдынча иштери үчүн тапшырмалардын системасын түзөт.

Математика боюнча окуучулардын өз алдынча иштери кошумча адабияттар менен иштөө, үй тапшырмаларын аткаруу, күн сайын ондон маселе чыгаруу, класстан тышкаркы иш-чараларга катышуу, чыгарылган маселелердин анализдерин, каталар үстүндө иштөө жумуштарын, өз алдынча иштерин камтыган рефераттарды даярдоо ж.б. турат. Мугалимдердин сабактан кийинки кезметчилигинде окуучулардын өз алдынча иштерин аткарууга жакындан жардам жана консультациялар берилет. Окуучулар консультацияга сабакта, үйдө чыгара албаган маселелерин топтоп келүүгө тапшырма алышат. Бул тапшырма алар үчүн кокусунан эмес, себеби ал

окуучулардын өздүк билим алуу программасында камтылып консультациянын мөөнөтү да белгилүү болот.

Кадимки үй тапшырмаларынан сырткары окуучулардын өздүк билим алуу программасында каникул, дем алыш күндөрү да үзгүлтүксүз аткарылуучу «өзүн- өзү таптоочу» көнүгүүлөрү бар. Алар: күн сайын өзү кызыккан үч предмет боюнча ондон суроонун же маселенин системасын түзүп ага жооп жазуу же чыгаруу, ондон жаңы англисче сөз жаттоо, бештен химиялык реакцияны үйрөнүү ж.б. Ал календардык мезгилдин ар бир күнү-каникулбу, дем алышпы, ага көз карандысыз аткарылат.

Өз алдынча иштерге чегерилген тапшырмаларды аткарып бүткөн окуучулар «өзүн- өзү таптоо» үчүн мисал- маселелерди чыгарууга машыгуусун уланта беришет. Алгачкы күндөрү кандай маселени максаттуу тандоону билишпеши да мүмкүн, себеби буга чейин алар репродуктивдүү гана иш- аракет жасоого үйрөнүшкөн, б.а. алар үйдө, класста чыгаргандарына аналогиялуу болгон маселелерди гана иштеп келишкен. Бул өз кезегинде окуучулардын окуу китептери, дидактикалык материалдар, кошумча адабияттар, жалпы эле мисал- маселелер менен иштөөсүн чектеп коймок. Ошондуктан алгачкы консультация мезгилинде мугалим окуучуларга окуу китебиндеги, кошумча адабияттардагы мисал- маселелерди жана теориялык материалдарды анализдеп алардын ичинен тандоого тийиш болгондорун көрсөтүп берет. Мындай иш- аракеттер мугалимдердин орто мектептин математика боюнча программасын тереңдетүүчү адабияттар менен иштешин, окуучулардын улам кошумча окуу китептерине болгон муктаждыгын канааттандыруу үчүн изденишин талап кылат. Ушуга карабастан мугалим консультация мезгилинде тигил же бул маселени чыгара албай калышы да мүмкүн, бирок ал окуучулардын алдында «бардыгы колунан келе турган сыйкырчы» болуп көрүнүү максатын көздөбөй, түзүлгөн жагдайды окуучуларды активдештирүү үчүн пайдаланат. Маселени чыгаруу жолун чогуу анализдөө окуучуларды бири- бирине жана мугалимге жакындатат. Көбүнчө бирдиктүү аракет ийгиликке алып келип мугалимдин да окуучуларды терең үйрөнүшүнө шарт түзөт.

Лекция, мисал- маселелерди чыгаруу сабактарынан кийинки зачеттук сабакты өткөрүүнү көбүнчө мугалим жогорку класстын окуучуларына тапшырат. Алдын ала мугалим зачетто эмнелерге өзгөчө көңүл буруу керектигин, окуучулардын кайсы типтеги маселелерди чыгаруу билгичтиктерин текшерүүнү, канча маселе сунуш кылууну, баа коюунун нормаларын айтып мисал- маселелердин варианттарын, теориялык суроолорду түзүү үчүн тиешелүү адабияттарды сунуш кылат. Андан тышкары жогорку класстын окуучулары төмөнкү класстын окуучуларын зачеттук сабакка жана аны кабыл алууга даярдайт. Ал үчүн алдын ала зачетко мисал- маселелерди карточкаларда даярдашат. Экинчи зачеттук сабакта болсо жогорку класстын ар бир окуучусу төмөнкү класстын бир окуучусунун тиешелүү теориялык материалдар боюнча билимдерин текшерет да ошол эле мезгилде өз билимдерин да бышыктайт. Кийин

мугалим зачетту жыйынтыктоочу сабак өткөрүп айрым теориялык суроолорго жооп берет жана чыгара албаган маселелердин иштелишин көрсөтөт. Зачеттук сабактарды өткөрүүнүн бул ыкмасы жогорку класстын окуучулары менен төмөнкү класстын окуучуларынын өз ара кызматташууларын уюштуруп башкарууга өбөлгө түзөт.

Жума сайын окуучулар арасында математика, башка предметтер боюнча мини- олимпиадалар өткөрүлүп турат. Бул иш- чаралар билимкананын олимпиадачылар тобун аныктап алар менен андан ары иштөөгө мүмкүнчүлүк берет.

Билимканадагы демократиялык атмосфера предметтерди окуп үйрөнүүдө окуучуга өз алдынча тандоо мүмкүнчүлүгү сунуш кылына тургандыгынан да көрүнүп турат. Эгерде окуучу сабакка канааттанбаса ага катышпай эле өз алдынча же башка мугалимди тандап билим алышы мүмкүн. Бул учурда тиешелүү мугалимдер жана мектеп жетекчилиги тарабынан өз ишиндеги мүчүлүштүктөрдү жоюуга тынымсыз аракеттер жасалат.

Билимканада окуучулардын окуусун, таанып билүүсүн стимулдаштыруу, окууга болгон жоопкерчилигин мотивациялоого басым жасалат. Бул окутуу процессин айыл турмушу менен айкалыштыруу аркылуу ишке ашат. Ар бир окуучуга же окуучулардын чакан тобуна айылдагы аярлуу үй бүлөлөр бекитилип айына жок дегенде бир жолу, айрыкча жазгы талаа жумуштарында жана түшүм жыйноодо, күч эмгеги менен жардам берүү милдеттендирилет. Муну менен Кыргызстан жана анын карапайым эли аларга муктаж экендиги, өлкөнүн гүлдөп өнүгүшү үчүн алардын билими, күч- кубаты зарыл экендиги эскертилип турат.

Жалпысынан билимканада окуучулардын окууга карата өзгөчө мамилесин белгилөөгө болот. Окуучулар өзүнө, жолдошторуна талап кое билет, баа үчүн эмес, бекем билим үчүн окушат. Жолдошторунун алдында уят болуудан чочуп, окуудагы кемчилдиктери бүткүл класска таасир этишин сезишет. Артта калган окуучулар жалпы класс тарабынан көзөмөлгө алынып өздөштүрүүнүн сапаты жеке окуучуга эмес, жалпы класска карата чыгарылат. Бул болсо класстык коллективизмдин өнүгүшүн шарттап ар бир инсан дос, жолдош жана бир тууган деген сезимге тарбиялайт.

Адабияттар :

1. Аттокурова А.Ж. «Ноокат» билимканасы- лицейинин структурасы.- Ош, 1996.
2. Аттокурова А. «Ноокат» билимканасынын 20 жылдык билим сапары ҮҮКут билим. – 2009, №9.

Аттокурова А.Дж., Ош МУ

НООКАТ БИЛИМКАНАСЫНЫН 20 ЖЫЛДЫК

БИЛИМ САПАРЫ

1989-жылдын август айында Ноокат райондук билим берүү бөлүмүнүн башчысы К.Абдрахмановдун колдоосу менен райондогу Т.Чынкараев атындагы пионер лагерине таланттуу балдар чакырылып жайкы математикалык мектеп уюштурулган. Ошол кездеги Кыргыз ИАсынын ага илимий кызматкерлери О.Мамаюсупов, А.Чылымов жана Ош пединститутунун улук окутуучусу М.Абдиджалилов райондогу билим берүүнү уюштурууга чоң жаңылык алып келишти. Натыйжада О.Ш.Мамаюсуповдун иштеп чыккан окуу программасы менен окутуу-тарбиялоо иштерин жүргүзгөн «Ноокат» билимканасы түзүлүп, ошол кезде солгундап бара жаткан окутуу системасына рынок шарттарын эске алган жаңы багыттагы өнүгүү жолу сунуш кылынды. Кыргыз билим берүү тажрыйбасында «билимкана-лицей» деген жаңы түшүнүк пайда болуп жер-жерлерде таланттуу окуучулардын лицейлери, жогорку окуу жайлардын менчик мектептери ачылган. Ошентип экономикалык жактан улам начарлап кыйроо абалына бара жаткан мурдагы кубаттуу СССР державасында түптөлгөн мектептердин баалуу тажрыйбаларын кошумча жеке каражат булактары менен каржыланган жарым коммерциялык лицейлердин базасында сактап калуу аракети жасалды. Айлык акыларынын аздыгынан мектепти таштап кетип жатышкан мугалимдердин көпчүлүгү ушул лицейлердин айланасына топтолуп өз кесиптеринде иштеп жана жашап кетүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болушту.

Теңдештирилген пландуу социалисттик экономикалык өнүгүү жолу калыс атаандаштыкта рыноктук мамилелерге негизделген экономикалык жарышта жеңилип калган соң, бүтүндөй социалисттик лагерь талкаланып, теңдештирилген билим берүү системасына реалдуу көз карашта мамиле жасоо зарылчылыгы туулду. СССР деги билим берүү системасы канчалык калыс, теңдештирилген деп айтылса да башка улуттардын билим алышына билинбеген чектөөлөр коюлуп, өлкөнүн тагдырын чечүүчү кадрларды даярдоо элиталык мектептер аркылуу жүргүзүлүп аларга майда улуттардын балдары аз тартылган. Ар бир республика СССРдин курамында ээлеген ордуна, маанилүүлүгүнө жараша гана билим берүү системасын уюштурууга укуктуу болгон. Мисалы, убагында Кыргызстандын биринчи жетекчиси болуп турган И.Раззаков кыргыз балдарынын билим алышына чын дилден ынтызар болуп шарт түзгөнү үчүн «улутчул» аталып кызматтан четтетилген.

Айыл жеринде төрөлүп, окуп билим алган О.Ш.Мамаюсупов Новосибирск шаарындагы СССР ИАсынын Сибирь бөлүмүнүн аспиранты катары Орто Азия республикаларындагы мектептик олимпиадаларга өкүл болуп катышып жүрүп, улуттук азчылыктардын балдарын окутуу тарбиялоо системасындагы өксүктөрдү туура баамдайт. Кыргызстандын башка элдердин балдарынан кем калбаган таланттарын өнүктүрүп өстүрүү максатында Кыргыз ИАсынын математика институтунун алдында таланттуу балдар үчүн сырттан окутуучу математикалык мектеп уюштурат. Бул

демилгени колдогон Кыргыз ИАсынын мүчө-корреспонденти И.А.Боташев атайын өтүнүч-жолдомо кат даярдап Ноокат райондук билим берүү бөлүмүнөн билимкана уюштурууга жардам сурайт. Жергиликтүү жетекчилердин көмөгү менен 1989-жылы эки класстан турган айылдык «Ноокат» билимканасы уюштурулуп ага жайкы математикалык мектепке чакырылган Ноокат районунун мектеп окуучулары аңгемелешүү сынактарынын негизинде тандалып алынат. Мектептин каражат фонду ачылып аны жумшоо эрежеси ата-энелерден түзүлгөн топко тапшырылат. Эл аралык уюмдарга долбоор-өтүнүчтөр жөнөтүлүп билимкананын мезгил талабына ылайык окутуу базасы түзүлөт. Республиканын дээрлик бардык булуң-бурчтарынан өкүлдөр келип билимкананын иш-тажрыйбасын үйрөнүп республикага жайылтышат. Ошентип «Ноокат» билимканасы республикага О.Ш.Мамаюсуповдун автордук мектеби катарында белгилүү болуп 20 жылдын ичинде 500 гө жакын окуучулар бүтүрүшкөн, алардын 70%тен ашыгы жогорку билимге ээ болушуп өлкөбүздө, жакынкы жана алыскы өлкөлөрдө эмгектенип келишет.

«Ноокат» билимканасынын ачылышы кыргыз билим берүү системасынын өз алдынча жашап кетүү доорунун башталыш этабына туура келип, 90-жылдары О.Ш.Мамаюсупов төрага жана демилгечи катарында баштаган республиканын эң биринчи эгемендүү билим берүү Концепциясын иштеп чыгууга негиз болгон. Концепция иштелип бүткөн соң ага төрайым болуп расмий түрдө Ч.Жакыпова бекитилип билим берүү министри болуп дайындалган. Бул нормативдик документ айрым кемчилдиктерине карабастан Кыргызстандын эгемендүүлүк жылдарындагы билим берүү саясатын аныктап тиешелүү иш-чараларды жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк берди.

Бирок жогорку окуу жайларга кабыл алуучу жалпы республикалык тестирлөөнү киргизүүнүн улам кечендеши таланттуу балдардын мектептен кийинки окуусунун коррупциялашкан системага кабылышына, алардын таза ишенимдеринин булганышына, мектептин жана лицейдин ак ниет мугалимдеринин эмгектеринин тебеленишине алып келип, коомчулукта лицейлердин кадыр-баркын бир топко түшүрдү. Бул мезгил эксперттер тарабынан кыргыз билим берүүсүнүн тарыхындагы чөгүү мезгили катары бааланып жүрөт. Чынында эле жалпы республикалык тестирлөө киргенге чейин «Ноокат» билимканасын бүтүрүүчүлөрдүн саналуулары гана ата-энелеринин тааныштары аркылуу пара берип ЖОЖдун бюджеттик бөлүмүнө өтүшөт деп келишсе, тестирлөө кирген жылы 36 бүтүрүүчүнүн 32 си бюджеттик бөлүмгө окууга кире алышкан. ЖОЖдордогу кирүү экзамендеринин коррупцияланышына ар бир ЖОЖдун тест өткөрүүсүндөгү адилетсиздиктер негиз болуп, абитуриенттердин тест баракчаларындагы «ооба» же «жок» деген белгилерин оңдоонун жеңилдиги же кабыл алуу сынактарын «компьютерлештирүү» деген модалуу ат менен ашыкча формалдаштыруу себеп болуп калды. Кантсе да чөгүү мезгили окуучуларда жана ата-энелерде жашоодо билим эмес, акча керек турбайбы деген сезимди пайда кылууга үлгүрдү. Ошондой болсо да «Ноокат» билимканасы өндүү республикабыздагы лицейлер окуунун баркын, билимсиз жакшы жашоо болбосун түшүндүрүп өткөөл мезгилде мектептик билим берүү кризисин болтурбоого чоң салым кошушту.

Жалпы билим берүүчү мектептердин окуу планында негизги орунда турган математика предметин окутуу эгемендүүлүк жылдарындагы кыйынчылыктарга моюн сунбай өз сапатын жана деңгээлин сактап гана калбастан, дүйнөлүк окутуу системасынын баалуу тажрыйбаларына таянып мезгил талабына ылайык өнүгө алды. Кыргыз математикалык билим берүүсүнүн атасы катарында таанылган академик И.Бекбоевдин жетекчилиги менен кайра түзүлгөн математика боюнча улуттук оригиналдуу окуу китептери коңшу республикалардын окуу программаларында көңүлгө алынып, өрнөк катары кабылданышы кыргыз педагогдоруна эл аралык авторитет жана сыймык алып келди.

«Ноокат» билимканасы ачылган күндөн баштап эле Ош мамлекеттик университетинин математиканы окутуунун методикасы кафедрасында профессор М.Назаров башында турган илимий топ билимкананын окуу программаларын талдап, анын окуучуларына байкоо жүргүзүп келди. Натыйжада бир канча илимий макалалар, окуу-методикалык колдонмолор жарык көрүп, кандидаттык диссертациялар даярдалды. Изилдөөлөр көрсөткөндөй билимканада окутууну уюштуруунун негизги принциби болуп мугалимдер менен окуучулардын тең укуктуу өнөктөштүк мамилеси эсептелип, ар бир окуучу мугалимди кыйнап окутуучу эмес, ага жардам берүүчү жакын адамы сыяктуу сезип андан качпастан, тескерисинче артынан издеп жолугууга кызыктар. Билимканага келген окуучулардын дээрлик

баарынын негизги максаты терең билим алуу болуп сабак учурунда тартип бузуулар же окууга көңүл бурбай олтурган окуучулар жокко эсе.

Билимкананын окутуу усулундагы негизги өзгөчүлүктөр болуп

- ар бир окуучу күн сайын өзү кызыккан үч предмет боюнча ондон суроо же маселе түзүп (же китепти таап) ага жооп жазышы; жооптор жана мисалдар жазылган дептерди мугалимдердин, төмөнкү класстын окуучуларын жогорку класстын окуучулары үзгүлтүксүз текшерип турушу;
- ар бир окуучу жаңы сабакта өтүлүүчү темага даярданып ал боюнча түшүнбөгөн суроолорун алдын-ала даярдап келиши;
- жогорку класстын окуучуларынын төмөнкү класстын окуучуларынын окуусун көзөмөлгө алуу процессинде өз билимдерин бышыкташы;
- артта калган окуучулар жалпы класстын окуучулары тарабынан көзөмөлгө алынып өздөштүрүүнүн сапатынын жеке окуучуга эмес, жалпы класска карата чыгарылышы;
- окутуу процессинин айыл турмушу менен айкалышы: бир окуучуга же окуучулардын тобуна айылдагы аярлуу катмарга кирген үй-бүлөлөр бекитилип, айына жок дегенде бир жолу күч эмгеги менен жардамдашуу милдеттендирилет, муну менен Кыргызстан жана анын карапайым эли аларга муктаж экендиги, өлкөнүн өнүгүшү үчүн алардын билими, күчү зарыл экендиги эскертилип турулат;
- мугалимдердин көбүнчө орто мектептин математика боюнча программасын тереңдетүүчү адабияттар менен иштеши, окуучулардын улам кошумча окуу китептерине болгон муктаждыктарын канааттандыруу үчүн издениши;
- предметтерди окуп үйрөнүүдө окуучуга өз алдынча тандоого мүмкүнчүлүк берилиши: эгерде окуучу сабакка канааттанбаса ага катышпай өз алдынча же башка мугалимди тандап окууга мүмкүнчүлүк берилип мугалимдер жана жетекчилик тарабынан өз кемчилдиктерин ондоого аракеттердин жасалышы сыяктуу эрежелердин так сакталышы эсептелет.

Билимкананын иштөө жана окутуу усулундагы устав-эрежелердин автору О.Ш.Мамаюсупов айткандай окутуунун мындай ыкмасы чоң революциялык жаңылык же ачылыш эмес, болгону биринчиден, дүйнөлүк тарыхтагы белгилүү инсандарды окутуп тарбиялоо жолуна көз чаптырып, алардын өз кызыкчылыктары боюнча эркин программадагы өнүгүү мүмкүнчүлүктөрүнө ээ болгонуна көңүл буруп өрнөк алуу; экинчиден, СССРдин мезгилиндеги элиталык деп эсептелген мектептердин окутуу-тарбиялоо программасын үйрөнүү; үчүнчүдөн, жөн эле мугалимдик милдетти так аткарып ага чын дилден мамиле жасоо зарыл.

Окумуштуу айткан бул пикирлердин алгачкы экөөсүн оңой эле өздөштүрүүгө болот, бирок үчүнчүсүн аткарууга мугалимдин жеке каалоосунан башка да таасир этүүчү объективдүү шарттар бар. Алардын эң

башкысы болуп окуучуларга чын дилден үйрөтүүнү каалаган мугалимдин бай болбосо да орточо жашоосун камсыз кылуучу айлык акысын төлөө эсептелет. Өз кесибинен үй-бүлөсүн багууга жетерлик акы албаган мугалимдин жакшы иштешин талап кылууну мүмкүн эмес окуя десек да болот. Ошондуктан айрыкча айыл мектептеринде пенсия жашындагы гана билимдүү мугалим калбаса, ортодон төмөнкү жаштагы, өз предметин мыкты билген мугалимдер жалпы мугалимдердин 5%инен ашпайт. Бул мугалимдер да өздөрүн мектепте үй-бүлөлүк шарттарга байланыштуу убактылуу иштеп жатабыз деп түшүндүрүшөт.

Эгемендүүлүк жылдарынын өткөөл мезгилин өз башынан кечирип жаткан учурда мамлекеттен мектептерге ашыкча каражат талап кылуу мүмкүн эмес болчу. Бүгүнкү Кыргызстан өткөөл мезгилден чыгып реалдуу экономикалык өсүү жолунун босогосун аттаган күндө да ашыкча каражат табылбашы чындык. Ошондуктан эң өнүккөн деп эсептелген АКШ, Япония, Германия сыяктуу өлкөлөрдүн билим берүү системасындай эле мамлекеттик (бюджеттик) жана менчик (коммерциялык) окутууну айкалышта алып кетүүчү билим берүү жолуна түшүү зарыл. Анткени окутууну каржылоого мамлекеттин акчасы жетишпей жатат дегенибиз менен экинчи жактан билим берүү ишкердүүлүгүнөн пайда таап, белгилүү бир капитал топтогон уюмдарды жана жеке адамдарды өз көзүбүз менен көрүп турабыз. Билим берүү системасына рыноктук мамилелерди расмий киргизүү маселеси О.Ш.Мамаюсуповдун жетекчилиги менен түзүлгөн эгемендүү Кыргызстандын биринчи билим берүү Концепциясында көтөрүлгөнү менен ушул күнгө чейин жалган болсо да «тендештирүү» принцибин жетекчиликке алган бийлик өкүлдөрү тарабынан кеңири уруксат берилбейт. Бирок билим берүү системасындагы гумандуулуктан пайдаланып менчик же жеке, ортоктош деп аталган мектептер пайда таап, өздөрүн билим берүүнүн туу чокусундабыз деп рекламалап келишет. Ошол эле учурда арзыбаган белектерине азгырылган чиновниктер аларды инновациялык усулдарды колдонгон алдыңкы мектептер деп ырастап жүрүшөт. Ушундай мектептердин биринде иштеген бир жалданма окутуучу: «Керек болсо атымды жазып койсоңуз, бүгүнкү Кыргызстандагы инновациялык усулдардын «чындыгын» ырастаган олимпиадалык сыноолордун баары сатылып алынат. Ошол чиновниктер мактаган «үлгүлүү» мектептерде чет өлкөдөн келип иштеген мугалимдердин билим деңгээли орто мектептин окуучуларынан төмөн, ишенбесеңер текшерип көргүлө, алардын окуучуларын биз даярдап берип жатабыз, ал эми олимпиаданын суроолорун сатып алышат» - деп күйпөлөктөйт. Менчик мектепте иштеген дагы бир жалданма окутуучу: «Ата-энелер төлөгөн каражаттардын азыраагы мугалимдерге айлык болуп, калганы жетекчилерге калат, ошентсе да айлыгыбыз мамлекеттик мектептерден көбүрөөк» - деп кошумчалайт.

Мен бул жекече пикирлерди колдоо же четке кагуу максатын күн тартибине койбостон, айыл мектептеринин проблемаларын чечүүдө

мамлекеттен бөлүнгөн каражаттан сырткары кошумча резервдерди, мүмкүнчүлүктөрдү толук пайдалануу жагын айтмакчымын.

Мамлекетибиздин президенти билим берүү жаатындагы инвесторлордун ар бири менен расмий жолугууда шаар жерлеринде жасаган ийгиликтерине ыраазычылык билдирүү менен аларга айыл жеринде да ушул жетишкендиктерди жаратсаңыздар деген каалосун дайыма айтып келет. Бирок инвесторлор ата-энелердин ыңгайына, төлөө мүмкүнчүлүктөрүнө жараша жер тандашып, биринчи орунга төлөөчү кардардын кызыкчылыгын коюшат. Эмне үчүн өкмөт да төлөө мүмкүнчүлүгү бар ата-энелердин муктаждыгын канааттандыруучу класстарды айылдагы мамлекеттик мектептерде ачууга расмий уруксат бербейт. Кантсе да айылдык мектепте кошумча каражат топтолуп, мугалимдердин айлыгына салым болот эле. «Ушул менчик мектептерге миңдеген акча төлөбөй, анын жарымын төлөсө да алардан сапаттуу билим бере алат элек» - дейт айылдык ар бир мугалим. «Окутуунун сапатын олимпиадалар аркылуу эмес жалпы республикалык тестирилөөнүн жыйынтыгы боюнча чыгаруу зарыл, анткени олимпиадаларда алдыңкы орундарга ээ болгон мектептердин окуучулары жалпы республикалык тестирилөөдө мактанарлык баа алышпай жатат» - дейт дагы бир эксперт. Окутуунун сапатын акыркы жалпы тестирилөөнүн натыйжасы менен аныктоо алда качан эле көптөгөн өнүккөн өлкөлөрдө кабыл алынып, ал эми олимпиада сыяктуу иш-чаралар окутуудан пайда табуучу менчик мектептерди рекламалоо максатын көздөгөн жеке уюмдар аркылуу өткөрүлүп жүргөнү да чындык. Анткени дүйнөлүк олимпиадалар деп аталган иш-чаралар кайсы бир уюмдардын жеке кызыкчылыктарынын негизинде уюштурулуп, дүйнөлүк деңгээлде расмий таанылбастан ошол жеке уюмдун рекламалык продукциясы катары түшүнүлөт. Мындай олимпиадалар мамлекеттин эсебинен эмес коомдук фонддор аркылуу өткөрүлүп, алардын жыйынтыгы жеке пикир сыяктуу кабылданат. Мисалы, кайсы бир уюм Кыргызстанда билим сапатын аныктоо үчүн олимпиадаларды өткөрүп өзү каалаган окуучуларына алдыңкы орундарды бере алат, кайсы бир ЖОЖдор анын жеңүүчүлөрүнө жеңилдиктер бериши мүмкүн, бирок бул расмий мамлекеттик пикир болбостон эске алынуучу гана жагдай болушу керек. Ал эми биздеги «олимпиадалардын» жыйынтыгынан Кыргызстанда билим берүү гүлдөп жаткандай сезилгени менен көз карандысыз эксперттер өздөштүрүү деңгээлинин 10% ке жетпесин айтып келет.

Ошентип «Ноокат» билимканасынын 20 жылдык тарыхындагы өсүү, төмөндөө, дымую динамикасын карап андан окуп бүткөн окуучулардын, иштеген мугалимдердин мурдагы жана азыркы абалдарын анализдеп, бүгүнкү мектептеги окутуу жана тарбиялоо иштерин жөнгө салуу жана айылда билимдүү мугалимдерди сактоо максатында төмөндөгү маселелерди чечүү зарылдыгын байкадык:

1. Ар бир айыл мектептеринде бюджеттик класстар менен кошо коммерциялык класстарды ачууга, түшкөн каражатты иштетүүнү

ЖОЖдор сыяктуу эле мектеп жетекчилиги тарабынан жүргүзүүгө уруксат берүү.

2. Мектептин мугалимдеринин айлыктарын кошумча каражаттардын эсебинен көбөйтүү маселесине сырттан кийлигишпөө жана аны коллективде чечүү.
3. Мектептерге өз алдынча чарба күтүүгө, акча фондун түзүүгө мүмкүнчүлүк берүү.

Бүгүнкү күндө өкмөттүн мектептерди толук каржылоого мүмкүнчүлүгү жетпей жаткан учурда жалпы билим берүүчү мектептерден пайда таап ишкердүүлүк жүргүзгөн чет элдик жана ата мекендик жүздөгөн уюмдар бар экенин сөз кылдык. Бирок бардык коммерциялык мектептерде негизги предметтерди жергиликтүү мугалимдер окутушат. Бул мектептерде айылдан келип окуган балдар көп, алардын ата-энелери төлөөгө жөндөмдүү. Ошондуктан алар каалаган классты өз жеринде ачуу менен төлөнгөн каражатты айылда же райондо калтырып, билим берүүдөгү ишкердүүлүктүн пайдасын алууга жеке менчик мектептер менен катар мамлекеттик мектептерге да укук берүү менен кайсы бир деңгээлде билимдүү мугалимдерди жер-жерлерде сактап калууга болот. ЖОЖдордун коммерциялык бөлүмдөрүнүн тажрыйбасы көрсөткөндөй окутуучулар бюджеттик жана контракттык группаларда бирдей окуу программасын колдонушуп, акча төлөгөн студенттерге артыкчылык бергени байкалган эмес. Канчалык патриоттуулукка үндөп аз айлык акыга мугалимдерди иштөөгө чакырса да турмуш чындыгы аларды мектепти таштап кетүүгө мажбурлап жаткан учурда калыптанган окутуу системасынын сапатын жана деңгээлин сактап калуу бардык агартуу кызматкерлеринин, өкмөттүк чиновниктерден баштап катардагы карапайым элдин көңүлүндөгү биринчи маселе болууга тийиш.

Биз бул иликтөөдө «Ноокат» билимканасын мактоо, жетишкен ийгиликтерин саноо же кемчилдиктерин көрсөтүү максатын көздөбөй анын айыл мектептерин сактап калууга өрнөк катары жасаган кызматын, 20 жылдык басып өткөн билим сапарынын мисалында келип чыккан сунуштарды жана проблемаларды талкуулоо менен аларды чечүү боюнча пикирибизди билдирдик. Саны аз болсо да сапатын жоготпогон «Ноокат» билимканасынын мугалимдеринин 20 жылдык эмгеги аз болсо да эгемендүү Кыргызстандын билим берүү системасынын өнүгүшүнө салым кошконуна, алардын апрель айынын башында Ош МУнун математиканы жана информатиканы окутуунун методикасы кафедрасы менен бирдикте профессор М.Назаровдун урматына өткөрүлүүчү «Назаровдук окуулар» регионалдык илимий-методикалык конференцияга даярданып жатканына кубандык. Жолдо кайтып жатып балдары Москвага ишке чакырганынан улам кызматтык ордун тапшырууга адам табылбай жатканына кейиген айылдык мектептин директоруна жолугуп маанайыбыз кайра чөктү. Кантсе да кыйчалыш мезгилде каражат таап, ачылган күндөн баштап «Ноокат» билимканасына жатак жеринен бери уюштуруп берген жетекчилерге,

баарынан да Ноокат райондук билим берүү бөлүмүнүн мурдагы жана азыркы жетекчилерине билим жаатындагы эксперимент катары уюштурулган билимкананын чыгармачыл жамаатын колдоп келгендиктери үчүн өзгөчө ыраазылык билдирүү сезими көңүлүбүздү кайра көтөргөнсүдү.

**«НООКАТ БИЛИМКАНАСЫ»нын иш тажрыйбалары
жөнүндө жазылган китептер жана газеталык материалдар**

1. З.Өсөров. **Ноокат билимканасы: XXI кылымга саякат** - адабий публицистикалык китеп. – Бишкек, 1995. - 60 б.
2. А.Ж. Аттокурова. **«Ноокат» билимкана - лицейинин структурасы** - усулдук колдонмо. – Ош, 1996. -36 б.
3. Ош мамлекеттик университетинин жарчысы. - №2, 2009.
4. М.Мамаюсупов. Турмуш таануу сабагынын зарылдыгы жөнүндө **ҮҮКутбилим**. - №16, 2007.
5. М.Мамаюсупов. Окутуу мезгил чындыгына шайкеш болушу зарыл **ҮҮКутбилим**. - № 19, 2008.
6. А.Дж.Аттокурова. Ноокат билимканасынын 20 жылдык билим сапары **ҮҮКутбилим**. - № 9, 2009.

Аттокурова А.Дж.

Математикалык багыттагы «Ноокат» билимканасынын летописи

Илимий –педагогикалык жыйнак

Нускасы: 100 даана. Көлөмү: 10,6 басма табак.

**ОшМУда көбөйтүлдү.
Ош шаары, Ленин көчөсү, 331.**